

Nr 14

Konstitutionsutskottets memorial angående granskning av de i statsrådet förda protokoll.

Till konstitutionsutskottet ha på därom hos vederbörande gjord framställning blivit överlämnade de under tiden från och med den 10 januari 1956 till och med den 9 januari 1957 i statsrådet förda protokoll, nämligen över

justitiedepartementsärenden från och med den 13 januari 1956 till och med den 3 januari 1957;

justitieärenden från och med den 13 januari 1956 till och med den 3 januari 1957;

utrikesdepartementsärenden från och med den 13 januari 1956 till och med den 3 januari 1957;

försvarsärenden från och med den 13 januari 1956 till och med den 3 januari 1957;

socialärenden från och med den 13 januari 1956 till och med den 3 januari 1957;

kommunikationsärenden från och med den 13 januari 1956 till och med den 3 januari 1957;

finansärenden från och med den 13 januari 1956 till och med den 3 januari 1957;

ecklesiastikärenden från och med den 13 januari 1956 till och med den 3 januari 1957;

jordbruksärenden från och med den 13 januari 1956 till och med den 3 januari 1957;

handelsärenden från och med den 13 januari 1956 till och med den 3 januari 1957;

inrikesärenden från och med den 13 januari 1956 till och med den 3 januari 1957; samt

civilärenden från och med den 13 januari 1956 till och med den 3 januari 1957.

Därjämte ha på därom särskilt gjorda framställningar till utskottet överlämnats

dels utdrag av det över justitiedepartementsärenden den 10 januari 1957 förda protokoll i vad det avser ärende angående frigångshem inom östra anstaltsgruppen,

dels utdrag av det över försvarsärenden den 18 januari 1957 förda protokoll i vad det avser ärende angående tillsättande av en tjänst såsom extra ordinarie bibliotekskonsulent vid försvarsstaben,

dels utdrag av det över handelsärenden den 10 januari 1957 förda protokoll i vad det avser ärende angående statsbidrag till vissa förarbeten för en bergcisternanläggning nära Umeå,

dels ock utdrag av det över inrikesärenden den 8 februari 1957 förda protokoll i vad det avser ärende angående ersättning till Kronobergs läns slakteriförening u. p. a. för vissa förluster i anledning av paratyfusedemien år 1953 inom landet.

A.

Vid den granskning av ovan omförmälda protokoll och övriga handlingar, som i överensstämmelse med grundlagens föreskrift av utskottet företagits, har anledning icke förekommit att mot någon ledamot av statsrådet tillämpa § 106 regeringsformen, vilket utskottet får för riksdagen
anmäla.

B.

Granskningen har ej heller givit utskottet anledning till anmälan enligt § 107 regeringsformen mot någon ledamot av statsrådet, vilket utskottet får för riksdagen
anmäla.

Stockholm den 3 maj 1957

På konstitutionsutskottets vägnar:

HARALD HALLÉN

Närvarande:

från första kammaren: herrar Damström, Georg Pettersson, Wahlund, Olsén, Weiland, Erik Olsson, Fritiof Karlsson, Ollén, Aspling och Sveningsson; samt

från andra kammaren: herrar Hallén, Pettersson i Norregård, von Friesen, Norén, Håstad, Spångberg, Swedberg, Jonsson i Haverö, Sehlstedt och Hammar.

Reservationer:

Avslagna yrkanden om anmälan enligt § 107
regeringsformen

I*

av herr *Dahlén*, som med instämmande av herrar *Weiland*, *Sveningsson*, *Håstad*, *Swedberg* och *Svensson* i Ljungskile ansett att utskottet bort uttala följande.

Chefen för handelsdepartementet tillkallade den 28 februari 1951 sju utredningsmän att utreda frågan om den lämpligaste utformningen av Sveriges bränsleförsörjning ur ekonomiska, handelspolitiska och beredskapsmässiga synpunkter (bränsleutredningen 1951).

Bränsleutredningen avgav bland annat dels den 27 juni 1955 ett (hemligt) delbetänkande angående lagringsbehovet för olja, dels den 5 december 1956 huvudbetänkande angående bränsleförsörjningen i atomåldern (SOU 1956: 46).

Den 23 september 1955 tillkallade chefen för handelsdepartementet åtta sakkunniga med uppgift att efter överläggning med oljebranschen och övriga berörda grenar av näringslivet framlägga förslag rörande den fortsatta lagringen av oljeprodukter. Utredningen, som antog benämningen »1955 års oljelagringskommitté», avgav den 21 december 1956 ett delvis hemligstämplat betänkande om oljelagring (SOU 1957: 4).

I sitt ovan angivna huvudbetänkande framhöll bränsleutredningen, att Sveriges energibehov under de senaste hundra åren varit i ständig tillväxt, att av skilda omständigheter Sverige på ett skrämmande sätt för sin bränsleförsörjning blivit allt mer beroende av bränsleimporten och att en fullständig och långvarig avspärrning i dagens läge skulle medföra katastrofala följder och drastiska ingrepp i samhällsfunktionerna.

Enligt bränsleutredningen utgjorde det mest framträdande draget i dagens svenska energibalans det starka inslaget av importerade bränslen, vilka för närvarande täckte nära tre fjärdedelar av behovet. Importens relativa andel, som sedan länge varit i tillväxt, tenderade att öka i fortsättningen; vattenkraftens fortgående utbyggnad uppvägdes till största delen av minskad vedförbrukning. Kolimporten hade den senaste tiden minskats och oljeimporten hade därmed kommit att ökas betydligt hastigare än totalförbrukningen, nämligen med 10 % mot 5 %, samtidigt som totalimporten vuxit med 7 % och vattenkraftproduktionen ökat med 6 à 7 %.

* *Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:*

från första kammaren: herrar *Elmgren*, *Damström*, *Georg Pettersson*, *Wahlund*, *Weiland*, *Erik Olsson*, *Fritiof Karlsson*, *Elfving* och *Sveningsson*; samt

från andra kammaren: herrar *Hallén*, *Håstad*, *Spångberg*, *Swedberg*, *Sehlstedt*, *Svensson* i Ljungskile, fru *Svedberg*, herrar *Dahlén*, *Larsson* i Hedenäset och *Alemyr*.

Bränsleutredningen, som för genomförandet av sitt uppdrag verkställt en inventering av inhemska energikällor, framhöll, att även med en optimistisk uppfattning om utvecklingsmöjligheterna i fråga om atomvärme och atomkraft måste bränsleimporten ännu under avsevärd framtid växa i snabb takt. Av utredningens resultat framginge, hur utopisk den populära uppfattningen vore, att atomenergien inom en nära framtid skulle befria Sverige från alla bekymmer för energiförsörjningen. Vad den i bästa fall kunde åstadkomma vore att inom ett kvartssekel täcka en femtedel av det totala energibehovet samt — vilket emellertid vore särskilt betydelsefullt — till slut taga hand om behovets fortsatta tillväxt. Ett energibehov, som vore mer än 50 % större än hela det nuvarande, skulle även därefter återstå att täcka med nu konventionella energikällor, väsentligen genom bränsleimport. — Beredskapsproblemen måste enligt utredningen i sin tur växa i samma takt. Deras lösning låge i en lämpligt avvägd kombination mellan lagring av importbränslen och förberedelser för produktion av inhemska ersättningsbränslen. Varje ökad fredsmässig användning av inhemska bränslen minskade behovet av beredskapsåtgärder och borde uppmuntras efter sitt beredskapsvärde.

I ovan angivna delbetänkande den 27 juni 1955 lade bränsleutredningen fram en plan för utbyggnad av lagringsvolymen för olja under den närmaste tioårsperioden. Betänkandet kompletterades den 5 december med ett yttrande i fråga om lagringsbehovet för fasta bränslen. Utredningen lade vidare i slutbetänkandet fram en plan för aktiv energipolitik innebärande bl. a. vidtagande av förberedelser för produktion av inhemska ersättningsbränslen (ved, torv och skifferolja).

Oljeförbrukningen i Sverige har under en längre tid visat en stadig tendens till stegring. Enligt »Fakta om olja» (SOU 1953: 12), upprättad på föranstaltande av bränsleutredningen, uppgick den årliga konsumtionsökningen under tidsperioden 1928—1938 till i genomsnitt 11 å 12 procent. Krigsåren 1940—1945 markerade av förklarliga skäl ett avbrott i stegringstakten. Åren efter kriget utmärktes emellertid åter av en konsumtionsökning, vilken försiggick i ett betydligt snabbare tempo än under förkrigsperioden. Sålunda utgjorde den årliga konsumtionsökningen under tidsperioden 1946—1955 i genomsnitt cirka 20 procent. Förbrukningen av oljeprodukter hade år 1954 mer än femdubblats i jämförelse med förkrigstiden.

Landets import av oljeprodukter under åren 1946—1955 framgår av en av oljelagringskommittén gjord sammanställning (tabell 1). För jämförelse medtog kommittén motsvarande uppgifter för år 1939.

Importens fördelning på olika kvartal framgår av tabell 2.

Tabell 1. Import av oljeprodukter åren 1939 samt 1946—1956

(måttenheter 1 000 ton, i yttre högra kolumnen 1 000 m³)

År	Färdigarbetade produkter			Råoljor	Totalt	
	Lättare oljor ¹	Tyngre oljor ²	Summa		ton	m ³ ³
1939	711	628	1 339	65	1 404	1 753
1946	576	730	1 306	460	1 766	2 112
1947	787	1 763	2 550	477	3 027	3 581
1948	734	1 867	2 601	575	3 176	3 722
1949	701	1 755	2 456	467	2 923	3 415
1950	738	1 970	2 708	903	3 611	4 195
1951	979	2 675	3 654	1 043	4 697	5 483
1952	1 002	2 831	3 833	1 184	5 017	5 879
1953	1 142	2 912	4 054	1 421	5 475	6 446
1954	1 248	3 419	4 667	1 740	6 407	7 527
1955	1 302	4 800	6 102	1 889	7 991	9 267
1956	1 389	6 418	7 807	1 812	9 619	—

¹ bensin och fotogen.² motorbrännolja och eldningsolja.³ uppskattat värde.

Tabell 2. Importen av oljeprodukter åren 1955—1956 fördelad på olika kvartal

År och kvartal	Bensin och fotogen	Motorbrännolja och eldningsolja	Råoljor	Totalt
1955				
1:a kvart.	247	1 196	400	1 843
2:a »	309	990	520	1 818
3:e »	380	1 170	503	2 054
4:e »	321	1 448	467	2 236
1956				
1:a kvart.	275	1 828	403	2 506
2:a »	345	1 474	415	2 233
3:e »	410	1 195	592	2 196
4:e »	359	1 922	402	2 684

Å tabell 3 är intaget av oljelagringskommittén upprättad sammanställning över konsumtionen — med undantag av konsumtionen för vissa militära behov — av drivmedel och eldningsolja åren 1939 samt 1946—1955.

Det kan nämnas att enligt preliminära siffror uppgick 1956 års konsum-

tion av drivmedel till 1,8 milj. ton och av eldningsolja till 7,3 milj. ton eller totalt till 9,1 milj. ton.

Tabell 3. Konsumtion av drivmedel och eldningsolja med undantag av konsumtionen för vissa militära behov under åren 1939 samt 1946—1955. (Måttenhet milj. m³)

År	Drivmedel	Eldningsolja	Summa
1939	1,2	0,3	1,5
1946	1,0	1,0	2,0
1947	1,3	2,2	3,5
1948	1,2	1,9	3,1
1949	1,2	1,9	3,1
1950	1,4	2,6	4,0
1951	1,7	3,1	4,8
1952	1,8	3,3	5,1
1953	2,0	3,8	5,8
1954	2,3	4,9	7,2
1955	2,5	6,4	8,9

I detta sammanhang må anmärkas, att konsumtionen icke motsvarar helt importen, enär vid bearbetning av råoljorna vid de inhemska raffinaderierna andra än nu avsedda produkter, såsom smörjoljor, asphalt etc., utfaller samt en mindre del av importen åtgår för lagerförstärkning. Å andra sidan erhålles i viss omfattning bensin och eldningsolja ur skifferråvara. Någon helt tillförlitlig statistik, som kan belysa den faktiska konsumtionen, finns icke. Den statistik, som är tillgänglig, bygger — enligt oljelagringskommittén — nämligen väsentligen på uppgifter från oljehandeln om leveranser till konsumenterna och tager följaktligen icke hänsyn till lagerförändringarna hos konsumenterna.

Oljelagringskommittén framhöll angående oljeförbrukningen bl. a. följande. Konsumtionsökningen hade varit särskilt stark under senare år och vore — trots ökningen av motorfordonsparken — avsevärt större för eldningsolja än för drivmedel. I detta sammanhang kunde anmärkas att konsumtionen av såväl drivmedel som eldningsolja under åren 1948—1949 och i någon mån 1950 varit begränsad på grund av allmän ransonering. Den ökade användningen av oljor för eldningsändamål hade kraftigt återverkat på konsumtionen av fasta bränslen. Av den totala förbrukningen av eldningsolja samt kol och koks svarade sålunda eldningsoljorna år 1939 för endast en tjugondel, år 1948 för nära en tredjedel och år 1955 för närmare två tredjedelar. — Av den sammanlagda konsumtionen av eldningsolja under år 1955 svarade industrien och bostäderna för icke mindre än 84 procent. Av återstoden fölle 11 procent på kraft- och elverk samt statliga och kommunala institutioner och 4 procent på samfärdseln. Totalt uppginge konsumtionen av eldningsolja år 1955 till 71 procent av landets förbrukning av

flytande bränslen, medan drivmedlens andel av den totala förbrukningen utgjorde 28 procent. Övriga produkter, lysfotogen och rengöringsmedel, svarade följaktligen för en procent av totalkonsumtionen.

Både bränsleutredningen och oljelagringskommittén gjorde prognoser om *den väntade konsumtionsutvecklingen* i fråga om oljor.

I sitt den 27 juni 1955 avgivna betänkande om lagringsbehovet för olja erinrade bränsleutredningen om att bränsle- och energikonsumtionens storlek vore avhängig av utvecklingen på en mångfald skilda samhällsliga områden och att en bedömning för framtiden därför bleve utomordentligt osäker. Utredningen konstaterade, att oljekonsumtionen i Sverige för närvarande utgjorde omkring hälften av den totala bränsleförbrukningen, och gjorde det antagandet, att om ökningen under en tioårsperiod bleve 50 procent och helt komme att täckas med olja — vilket syntes utredningen sannolikt — samt därjämte viss ytterligare förbrukning tänktes bli omlagd från fasta till flytande bränslen, man år »1965» borde kunna räkna med ungefär en fördubbling av den nuvarande oljekonsumtionen. Genom att citera året 1965 hade utredningen velat uttrycka, att dess framtidsbedömning mera hade avseende på utvecklingen under en period av ungefärligen 10 år än på det speciella året 1965. Med ytterligare betonande att här alla spekulationer vore utomordentligt osäkra, förklarade utredningen, att antagandet om en fördubbling av oljekonsumtionen utgjorde en så säker grund för bedömandet av försörjningsproblem, som över huvud vore möjligt att uppnå. — Bränsleutredningen beräknade från angivna förutsättningar, att oljeimporten år »1965» komme att ha uppnått en storlek av omkring 15 milj. m³.

Bränsleutredningen uttalade vidare i sitt den 5 december 1956 dagtecknade betänkande om bränsleförsörjningen i atomåldern, att den funnit sig böra räkna med att oljeimporten vid fortsatt konsumtionsvänlig samhällspolitik någon gång mellan åren 1965 och 1970 kunde komma att stiga från nuvarande 7 å 8 milj. ton (motsvarande ca 8 å 9 milj. m³) till det dubbla och att den komme att vara tre gånger så stor omkring år 1980. Härigenom skulle oljeimporten, som nu täckte hälften av Sveriges energibehov, vid fortsatt konsumtionsvänlig samhällspolitik och i övrigt de tendenser, som nu framträdde, år 1980 komma att svara för drygt 70 procent därav. Utredningen anförde i fråga om atomenergien, att man vågade räkna med en atomvärmeproduktion år 1980, som tillgodosåge omkring 10 procent av landets dåtida totala energibehov, samt att atomenergien så småningom kunde väntas täcka energibehovets fortsatta tillväxt. Slutsatsen av bränsleutredningens prognos blev att Sveriges beroende av flytande bränslen på grund av landets ökade energibehov under avsevärd tid framåt komme att ytterligare accentueras.

Med hänsyn till vanskligheterna i framtidsbedömningen av konsumtionsutvecklingen på bränsleområdet begränsade oljelagringskommittén sitt programförslag om förbättring av nuvarande lagerhållning av oljeprodukter till

femårsperioden 1958—1962. Kommittén bedömde utvecklingen på oljeområdet under nämnda tidsperiod och beräknade på i betänkandet närmare angivna grunder, att förbrukningen av drivmedel — med undantag av vissa militära behov av drivmedel — vid utgången av 1962 stigit till omkring 3,5 milj. m³ och att förbrukningen av eldningsolja vid femårsperiodens utgång stigit till 8,6 milj. m³. Konsumtionen av flytande bränslen över huvud taget skulle härigenom — bortsett från drivmedel för vissa militära behov — år 1962 uppgå till drygt 12 milj. m³.

Gällande bestämmelser om oljelagring återfinnes i förordningen den 10 juni 1938 angående handel med vissa mineralolja (nr 367). De oljor, som avses däri, är bensin, nativ olja (crude oil), fotogen, motorbrännolja, pannbrännolja samt andra raffinerade brännolja.

Enligt förordningen skall den, som importerar olja för försäljning i oförändrat skick här i landet, vara skyldig att — i den mån Kungl. Maj:t förordnar därom — under hela året hålla lager av sådan olja inom riket. Lagret skall uppgå till viss procentuell andel av den olja han sålt under nästföregående kalenderår. Samma skyldighet åvilar den, som köper raffinerad olja från svenskt oljeraffineri för försäljning här i riket, liksom också de inhemska raffinaderierna för den olja de säljer direkt till förbrukare inom riket. Härjämte kan Kungl. Maj:t förordna, att inhemskt raffinaderi skall lagra viss andel av den råolja, som under nästföregående kalenderår förbrukats för raffinering. Vidare kan Kungl. Maj:t föreskriva lagringsplikt för den, som i större omfattning inför olja för annat ändamål än försäljning eller raffinering, exempelvis för egen förbrukning.

Den, som skall hålla lager, är enligt förordningen skyldig att använda lagerplats, som Kungl. Maj:t anvisar. Han har även att regelbundet lämna uppgift om sin försäljning av oljor samt om storleken av sina lager.

Om det inträder någon avsevärd förändring i förhållande till närmast föregående kalenderår i fråga om de kvantiteter olja, som en viss importör inför till riket eller som innehavare av ett inhemskt oljeraffineri förbrukar, kan Kungl. Maj:t, när särskilda skäl föreligger, medge undantag från skyldigheten att hålla lager.

Om någon, som är lagringsskyldig, inte har tillräckliga lager av olja, skall han få föreläggande att inom viss tid fylla bristen. Gör han icke det, straffas han med böter till belopp motsvarande 20—40 kronor för varje ton olja, varmed han brister.

Förordningen innehåller vidare vissa bestämmelser om skyldighet för importör att inköpa raffinerad olja från inhemskt oljeraffineri. Förutsättning för att skyldigheten skall kunna inträda är, att raffineringen anses önskvärd för att trygga tillgången inom riket av de oljor, som förordningen omfattar, samt att det kan antagas, att den raffinerade oljan eljest icke skulle vinna avsättning.

1938 års förordning kan sägas utgöra en yttre ram för lagringsskyldigheten. För att skyldigheten konkret skall inträda, erfordras särskilda förord-

nanden av Kungl. Maj:t. Sådana har också meddelats; med stöd av förordningen har Kungl. Maj:t nämligen genom olika kungörelser fastställt den lagringsprocent som skall gälla. I fråga om den försäljning som sker genom oljeimportörer eller från de inhemska oljeraffinaderierna gällde för tiden fram t. o. m. utgången av år 1946 följande procenttal, samma för alla berörda oljeslag.

Tid	Procenttal
1/1—30/6 1939	10
1/7 1939—30/6 1940	20
1/7 1940—31/12 1946	25

Efter sistnämnda tidpunkt har det varit olika procenttal för olika produkter. Enligt kungörelsen den 20 december 1946, nr 792, med vissa ändrade föreskrifter rörande tillämpningen av förordningen angående handel med vissa mineraloljor — vilken kungörelse alltjämt gäller — skall sålunda lagringsprocenten vara, såvitt angår motorbrännolja och pannbrännolja, 15 procent samt beträffande övriga produktslag — bensin och fotogen — samma som tidigare, d. v. s. 25 procent.

Under åren 1939—1946 förelåg dessutom skyldighet för oljeraffinaderierna i landet att lagra råolja; lagringsprocenten var under första halvåret även i detta fall 10 procent men utgjorde sedan 20 procent. Efter den 1 januari 1947 har raffinaderierna varit befriade från skyldigheten att lagra råolja. Däremot har möjligheten att föreskriva lagringsskyldighet för den, som införde olja för annat ändamål än försäljning eller raffinering, icke utnyttjats. Detta innebure att alla s. k. direktimportörer, vilka införde olja för egen förbrukning, undgått lagringsplikt. Icke heller har Kungl. Maj:t meddelat åläggande att köpa olja från inhemskt oljeraffinaderi eller föreskrivit, att viss lagringsplats skulle användas.

Beträffande tillämpningen av bestämmelserna om lagringsskyldighet framhöll oljelagringskommittén bl. a. följande. Före andra världskriget torde oljehandels lager i allmänhet ha uppgått till föreskriven storlek. Under efterkrigsåren hade svårigheter stundom förelegat att fullgöra den författningensliga lagringen, särskilt i fråga om eldningsolja. Under åren 1947—1950 medgavs oljebolagen från fall till fall på grund av importreglering och ransonering av flytande bränsle nedsättning av den lagstadgade lagringsskyldigheten. Svårigheter uppstod också i samband med eldningsoljeregleringens upphävande. I samband därmed uppdrog Kungl. Maj:t den 5 oktober 1951 åt tillsynsmyndigheten — riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap — att i den mån den aktuella försörjningssituationen beträffande flytande bränslen i särskilda fall ansåges påkalla befrielse från eller lättnad i lagringsskyldigheten medge dispens från föreskrifterna i 1938 års förordning. Med stöd av detta beslut hade riksnämnden sedan i viss utsträckning lämnat dispenser, som motiverats huvudsakligen av otillräckliga cisternstillgångar. Det torde enligt oljelagringskommittén framhållas, att den omständigheten att cisterner ej byggts i tillräcklig utsträckning delvis måste

tillskrivas en snäv byggnadstillståndsgivning. Kungl. Maj:t hade vidare den 11 januari 1952 bemyndigat riksnämnden att, om i särskilt fall på grund av bristande cisternutrymme eller av andra skäl ansåges nödvändigt, medge undantag från bestämmelserna om lagringsskyldighet i vad denna hänförde sig till olja, som införts av importör för att från tankbåt levereras direkt till förbrukarens egna cisternanläggningar. I de fall, där riksnämnden icke enligt nu angivna bemyndiganden ägde rätt medge dispens från lagringsföreskrifterna, hade frågan därom — efter riksnämndens hörande — prövats av Kungl. Maj:t.

Under den kalla och långvariga vintern 1955—1956 medförde isavspärningen avsevärda svårigheter för oljeförsörjningen inom landet. I juni 1956 meddelade riksnämnden under intryck bl. a. av vinterns erfarenheter de större oljeföretagen sin avsikt att skärpa prövningen av dispensansökningar.

Uppgifterna om omfattningen av lagringsskyldigheten samt medgivna dispenser under åren 1954, 1955 och 1956 är av hemlig natur och kan alltså icke här redovisas.

Enligt 1938 års förordning föreligger icke någon skyldighet att förvara lager i bombskyddade anläggningar. Vid förordningens tillkomst förutsattes emellertid, att sådana skulle utföras i statlig regi för att sedan kunna uthyras till vederbörande företag. Betydande anslag av statsmedel har beviljats för att få till stånd en utbyggnad i förevarande hänseende. För att stimulera till kommunala och enskilda initiativ utfärdades den 20 februari 1948 en kungörelse (nr 73) angående statsbidrag till uppförande av bombsäkra cisternanläggningar för flytande bränslen. Enligt denna utgår statsbidrag med belopp, som Kungl. Maj:t prövar skäligen med hänsyn till å ena sidan de ökade kostnader, som betingas av att anläggningen göres bombsäker, samt å den andra sidan de fördelar av olika slag, som den ifrågavarande lagringsformen medför för lagerhållaren. Statsbidrag beviljas i allmänhet icke för cisternanläggning, där lagringsutrymmet understiger 1 000 m³. Beviljat statsbidrag utbetalas sedan riksnämnden besiktigt och godkänt anläggningen. Förskott kan dock utbetalas i viss utsträckning. Kostnaderna för statsbidragen bestrides från ett särskilt anslag under tionde huvudtiteln. Av de sålunda för ändamålet anvisade medlen har hittills ca 14,4 milj. kronor utbetalats. Den totala bidragsramen utgör enligt beslut av 1956 års riksdag 30,4 milj. kronor. Bidragen har i huvudsak utgått till kommuner.

För budgetåret 1957/58 föreslås icke någon ökning av den ram, inom vilken statsbidrag skall få beviljas. Chefen för handelsdepartementet uttalade därom i statsverkspropositionen år 1957, att i avvaktan på ställningstagandet till det av 1955 års oljelagringskommitté framlagda förslaget om bl. a. avveckling av det nuvarande systemet med statsbidrag till bombsäkra cisternanläggningar borde, såsom riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap framhållit, ramen för dylika bidrag icke vidgas.

I propositionen nr 144 till 1957 års riksdag med förslag rörande beredskapslagring av olja förutsattes en sådan avveckling.

I detta sammanhang kan vidare nämnas att under åren 1950—1957 anvisats investeringsanslag å sammanlagt 31 715 000 kronor för anordnande av en bombsäker oljelagringsanläggning m. m. i riksnämndens regi. Av den sammanlagda investeringen hänför sig 25 415 000 kronor till en civil del av anläggningen och i anslutning därtill uppfört bombskyddat lagerrum för torrgods m. m. samt 6 300 000 kronor till en militär del av anläggningen. Den civila delen av anläggningen är, med undantag av vissa kompletteringsarbeten, färdigställd och tagen i bruk. För planenlig fortsättning av arbetena på anläggningens militära del har för budgetåret 1957/58 begärts 500 000 kronor.

Ytterligare en bombsäker oljelagringsanläggning uppföres i riksnämndens regi. Under åren 1954—1957 har för detta ändamål såsom investeringsanslag anvisats sammanlagt 8,5 miljoner kronor. Anläggningen, som är insprängd i berg, beräknas med nuvarande löne- och prisläge kosta sammanlagt 15,4 miljoner kronor. Härtill kommer kostnaderna för en av riksnämnden föreslagna och av Kungl. Maj:t den 16 november 1956 medgiven utvidgning av anläggningen.

Anmärkas må även att för budgetåren 1952/53 och 1953/54 anvisats investeringsanslag å sammanlagt 5,5 milj. kronor till anordnandet av lagringsutrymmen för mörka oljor. Anslagen gällde iordningställandet för oljelagring av två gruvor, vid vilka driften nedlagts.

Slutligen kan nämnas, att år 1956 träffats avtal mellan Sverige och Norge rörande transittrafiken över hamnar i Trondheimsfjorden. — Enligt avtalet förklarar norska regeringen sig beredd lämna koncession till ett svenskt bolag för uppförande av oljehamn med cisternutrymmen i berg vid Trondheimsfjorden. Avtalet har en giltighetstid av 25 år. — En oljelagringsanläggning för en beräknad kostnad av 23,1 milj. kronor skall uppföras i enlighet med förslag av riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap. Statens intresse i samband med denna anläggning företrädes av ett helstatligt bolag, Aktiebolaget Oljetransit. Till aktieteckningar i bolaget anvisade 1956 års riksdag en miljon kronor, varjämte såsom lån åt bolaget anvisades fyra milj. kronor. I statsverkspropositionen år 1957 föreslås att till lån åt bolaget för budgetåret 1957/58 anvisas ett investeringsanslag av två milj. kronor.

Vad beträffar *byggnadskvoten* för lagringsanläggningar för flytande bränsle kräver byggandet av sådana anläggningar byggnadstillstånd ehuru ingalunda till hela beloppet. Gällande bestämmelser för reglering av byggnadsverksamheten innebär nämligen i fråga om cisterner, att byggnadstillstånd måste lämnas för markarbeten och för utförandet av grunden till ovanjordcisterner. I övrigt behövs ej tillstånd för att uppföra en cistern ovan jord. I fråga om cisterner i berg erfordras tillstånd för utsprängning av berggrummet. Härjämte krävs byggnadstillstånd för vissa anläggningar i anslutning till själva cisternerna såsom pumphus, bryggor, hus för uppvärmningsanord-

ningar o. d. Den omfattning, i vilken byggnadstillstånd påkallas för cisternanläggningar varierar avsevärt från fall till fall, beroende på bl. a. hur markförhållandena är, om cisternerna avses för sådana oljor, som måste uppvärmas, huruvida särskilda lastnings- och lossninganordningar erfordras m. m.

Tillståndsbudgeten för byggnads- och anläggningsarbeten under år 1956 upptager ett belopp av 26 milj. kronor för bränslelagringsanläggningar.

Omfattningen av beviljade byggnadstillstånd under åren 1947—1956 för ifrågakvarande anläggningar framgår av tabell 4.

Tabell 4. Betr. centralt lämnade byggnadstillstånd avseende bränslelagringsanläggningar under åren 1947—1956

	Byggnadskostnad ¹	Investeringsbudget ²
	mkr	mkr
1947	2,7	905
1948	3,3	765
1949	3,0	870
1950	4,0	975
1951	9,0	1 008
1952	20,0	1 360
1953	25,0	2 323
1954	25,0	2 218
1955	21,0	2 218
1956	26,0	2 230
	139,0 ³	14 872

¹ Häri ingår ej kostnader för rörledningar, maskinutrustning och plåt.

² Exkl. bostäder.

³ Härtill kommer länsarbetsnämndernas tillståndsgivning, som dock torde sakna större betydelse.

I detta sammanhang kan nämnas, att oljelagringskommittén för genomförandet av ett av kommittén föreslaget byggnadsprogram under femårsperioden 1958—1962 uppskattar det genomsnittliga årsbehovet av byggnadskvot för cisternanläggningar till avrundat 40 milj. kronor.

Enligt kungl. förordningen den 23 november 1956 om *investeringsavgift* för år 1957 skall i allmänhet utgå en särskild avgift för investering inom bl. a. förvärvskällan rörelse. Investeringsavgiften utgör tolv procent av den del av investeringskostnaden, som överstiger 30 000 kronor. För kommuns investeringar utgår icke någon avgift. Om myndighet lämnat statligt bidrag eller lån eller ställt statlig lånegaranti för viss investering, skall denna icke anses som avgiftspliktig investering till den del kostnaden täckts av bidraget eller lånet eller genom utnyttjande av lånegarantier. Investering som uteslutande eller väsentligen tillkommit för civilförsvars- eller beredskapsändamål är icke heller att anse som avgiftspliktig investering. I princip är på denna grund endast sådana investeringar undantagna, som icke på något sätt kan utnyttjas i fredstid.

I detta sammanhang kan anmärkas, att riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap år 1951 föreslog, att alla byggen av bergcisternanläggningar

borde befrias från avgift. I motioner till 1952 års riksdag yrkades, att investeringsavgift ej skulle utgå i fråga om bl. a. anläggningar för lagring av bränsle. Bevillningsutskottet avstyrkte bifall till motionerna; det vore enligt utskottets mening inte möjligt att närmare än skett väga samhällets intresse av olika investeringar. Riksdagen biträdde utskottets förslag.

Oljelagringskommittén framhöll, att kommittén vore väl medveten om, att så länge systemet med en allmän investeringsavgift bibehölls, befrielse från skyldighet att erlægga avgift kunde meddelas endast i begränsad utsträckning. Skyldigheten att hålla lager av olja vore emellertid en förpliktelse, som grundades på beredskapsskäl. Lagringen av oljeprodukter inom landet måste oundgängligen öka; de åtgärder, som kommittén i sådant syfte föreslagit, borde icke få uppskjutas. Med hänsyn till Sveriges för varje år alltmera ökade beroende av oljeimporten ville kommittén som sin mening uttala, att, för den händelse investeringsavgift skulle uttagas även efter utgången av år 1957, sådana investeringar, som erfordrades för att fullgöra föreskriven skyldighet att lagra olja, icke skulle medföra avgiftsplikt.

I proposition nr 59 till 1957 års riksdag föreslogs bland annat, att under år 1957 verkställda investeringar i anläggning för lagring av olja med en volym av minst 1 000 m³ skulle undantagas från avgiftsplikt. Propositionen har bifallits av riksdagen. I propositionen uttalade chefen för finansdepartementet, att det gångna årets erfarenheter hade givit belägg för hur känslig vår oljeförsörjning vore för den utrikespolitiska händelseutvecklingen och att den oljelagring som skett enligt gällande bestämmelser visat sig otillräcklig även när det gällt att överbrygga kortare avbrott i vår oljetillförsel.

I fråga om *avskrivning* av lagringsanläggningar i berg framhöll oljelagringskommittén, att enligt nuvarande skatteregler medgaves för plåtbeklädnad, pumpar, rörledningar och dylikt avskrivning med 20 procent, d. v. s. på 5 år. För själva lagringsutrymmet i berg torde emellertid i praxis endast medges avskrivning med 2 procent om året. Kommittén fortsatte:

Det är självfallet av största intresse för vårt land, att så stor del som möjligt av oljelagren förvaras i skyddade anläggningar. Det är därför angeläget att valet mellan ovanjordsanläggningar och skyddade anläggningar icke i alltför hög grad påverkas av skattetekniska bedömanden.

Om större likställdhet kunde erhållas i fråga om rätten till avskrivningar av å ena sidan i berg nedsprängda lagringsutrymmen och andra skyddade anläggningar samt å andra sidan ovanjordsanläggningar kan man förvänta en större benägenhet att frivilligt ordna skyddade utrymmen. En uppmjukning av de ur skattesynpunkt nu tillämpade avskrivningsprinciperna beträffande skyddade oljelagringsutrymmen framstår därför ur de synpunkter, kommittén företräder, som starkt befogad.

I proposition nr 144 till 1957 års riksdag framlägges ett program för ökad lagring av mineraloljor under femårsperioden 1958—1962. Av oljelagringskommittén framlagda förslag rörande beredskapslagring av olja har i allt väsentligt godtagits i propositionen. De i programmet uppställda lagringsmålen har bestämts under beaktande av behoven dels under viss krigsperiod,

dels vid olika avbrott i oljetillförseln i fred. De bestämmelser, som erfordras för att få till stånd den förutsedda lagerutbyggnaden, upptages i ett i propositionen framlagt förslag till förordning om oljelagring m. m. Enligt denna skall lagringsskyldighet åvila förutom oljehandeln och oljeraffinaderierna, vilka redan enligt nu gällande bestämmelser är lagringspliktiga, även dem som importerar olja för egen förbrukning samt vissa större, huvudsakligen industriella förbrukare. Förordningen ger möjlighet föreskriva att viss del av lagren skall förvaras i skyddade utrymmen. Enligt förslag till förordning om oljeavgift m. m. skall sådan avgift erläggas av den, som icke fullgör sin lagringsskyldighet.

Finansieringen av programmet, som för hela femårsperioden beräknas draga en kostnad av ca 600 milj. kronor, förutsättes skola ske dels genom att de lagringsskyldiga själva i viss utsträckning tillskjuter medel, dels genom att de erhåller visst finansiellt stöd i form av statliga ränte- och amorteringsfria lån.

Konsumtionen av flytande bränslen har kommit att spela en allt större roll i Sveriges energibalans. Under åren 1939—1956 har *konsumtionen* av oljor *sexdubblats* och under 50-talet har den fördubblats. Någon motsvarande ökning för andra stora energikällor har inte ägt rum.

Av väsentlig betydelse är att den avgörande andelen av oljekonsumtionen importeras. Importen har sålunda nära sjudubblats sedan före kriget och mer än fördubblats under 50-talet. Vår försörjning har blivit allt mer beroende av att tillförseln utifrån inte avbrytes. Skulle så ske blir Sverige beroende av de lager av oljor som finns inom landet.

Resultatet av den undersökning utskottet verkställt om lagerkapacitetens utveckling är nedstämmande. Det får räcka med detta allmänna, men noga övervägda omdöme med hänsyn till den föreliggande frågans natur.

Utskottet har dessutom sökt skaffa sig en överblick över de åtgärder som från Kungl. Maj:ts sida vidtagits i anslutning till den sedan krigsslutet allt mer stegrade oljekonsumtionen. Därvid har utskottet inte kunnat undgå att iakttaga att Kungl. Maj:t inte i tillräcklig utsträckning stimulerat till inrättande av lagringsutrymmen. Tvärtom har hinder lagts i vägen som medverkat till det olyckliga resultat som nu föreligger. Utskottet syftar i detta sammanhang bl. a. på följande förhållanden.

Under år 1956 har — liksom under år 1955 — inga nya större cisternanläggningar med statsbidrag beslutats. Den expansion av lagerutrymmen, som annars varit möjlig, har därför icke i tillräcklig utsträckning kommit till stånd. Anledningen synes vara att det inom handelsdepartementet rått osäkerhet om den framtida utformningen av statsbidragsbestämmelserna, vilket lett till en avvaktande hållning när det gällt framställningar från kommuner om uppförande av nya anläggningar. Utskottet finner det anmärkningsvärt att Kungl. Maj:t inte med större effektivitet tagit sig an denna fråga.

Den på förslag av statsrådet och chefen för finansdepartementet införda

investeringsavgiften kom att utgå även på anläggningar för lagring av bränsle. Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap påpekade i skrivelse år 1951 det olämpliga i detta förhållande. Ehuru det — med hänsyn till den allmänna överblick av läget som regeringen måste ägt — redan tidigare och i varje fall i början av år 1956 bort stå klart för Kungl. Maj:t att åtgärder borde vidtagas har först innevarande år förslag framlagts om att dessa anläggningar skall undantagas från avgiftsbeläggning.

Enligt oljelagringskommittén bör det framhållas att den omständigheten att cisterner ej byggts i tillräcklig omfattning delvis måste tillskrivas en snäv byggnadstillståndsgivning. Utskottet inser väl att en avvägning mellan olika investeringsändamål är svår att träffa. Men det finns anledning ifrågasätta om inte vitala försörjnings- och försvarsintressen eftersatts genom svårigheter att få byggnadstillstånd.

Våra möjligheter att lagra oljor spelar självfallet stor roll på de mest skiftande områden av vårt samhällsliv. Deras betydelse ur försvars- och civilförsvarssynpunkt är uppenbar. Näringslivets arbetsförutsättningar vilar i många fall på tillgång till oljor. Stora delar av nyproduktionen av bostadsfastigheter inrättas i första hand för oljeeldning. Kommunikationsväsendet är till väsentliga delar utbyggt med tanke på tillgång till oljor. Dessa och andra exempel visar klart att, ehuru ansvaret för rimlig tillgång på lagringsutrymmen primärt åvilar statsrådet och chefen för handelsdepartementet, dessa frågor är av den utomordentliga betydelse för vårt land att regeringen i dess helhet bort ägna stor uppmärksamhet åt desamma. Samtidigt som utskottet med tillfredsställelse noterar de åtgärder som så småningom kommit i gång eller enligt nu avgiven proposition planeras för att stimulera byggande av lagringsutrymmen, kan utskottet dock inte undgå att nödgas konstatera att regeringen, som haft alla tillgängliga uppgifter i sin hand, inte ens under 1956 vidtagit erforderliga åtgärder för vårt lands försörjning. Hämmande restriktioner och bidragsbestämmelsernas ovissa framtida utformning har t. ex. sålunda försvårat den snabba upprustning som här varit och alltjämt är nödvändig.

Av här anförda anledningar har utskottet funnit sig böra göra anmälan jämlikt § 107 regeringsformen mot statsrådets samtliga ledamöter under år 1956.

II*

(Protokoll över justitieärenden)

av fröken *Wetterström*, som med instämmande av herrar *Englund*, *Sveningsson*, *von Friesen* och *Stenberg* ansett att utskottet bort uttala följande.

Vid granskningen av statsrådsprotokollen över justitieärenden har utskottet funnit anledning särskilt uppmärksamma de fall, då Kungl. Maj:t givit nåd åt personer, vilka ålagts förvandlingsfängelse för böter.

* *Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:*

från första kammaren: herrar *Elmgren*, *Damström*, *Englund*, *Georg Pettersson*, *Wahlund*, *Olsén*, *Weiland*, *Erik Olsson*, *Torsten Andersson* och *Sveningsson*; samt

från andra kammaren: herrar *Hallén*, *von Friesen*, *Norén*, *Spångberg*, *Jonsson* i *Haverö*, *Gustafsson* i *Bogla*, fröken *Wetterström*, herrar *Larsson* i *Hedenäset*, *Stenberg* och *Olofson*.

I princip skola böter, som icke betalas, förvandlas till fängelse. Fängelsestraffet utgör således ett påtryckningsmedel mot ovilliga bötesbetalare. För att i största möjliga utsträckning undvika att bötfällda personer ådömas förvandlingsfängelse finnas i lag bestämmelser om liberala anstånds- och avbetalningsvillkor. I vissa fall kunna därjämte böterna helt bortfalla. För de fall då böterna likväl måste förvandlas, finnes möjlighet att genom villkorlig dom bevilja anstånd med förvandlingsstraffets verkställande. Sådant anstånd må beviljas, såframt omständigheterna ej föranleda till antagande att den bötfällda av tredska eller uppenbar vårdslöshet underlåtit gälda böterna eller att straffets verkställighet erfordras för hans tillrättaförande. Villkorlig dom å förvandlingsstraff torde således i allmänhet förekomma, då det kan antagas att den uteblivna bötesbetalningen berott på oförmåga att anskaffa pengar till böterna.

De nu berörda reglerna ha medfört, att antalet personer, som ådömas ovillkorligt förvandlingsstraff, är mycket litet i förhållande till antalet bötfällda personer. Förstnämnda antal har under senare år utgjort allenast 0,2 procent av det sistnämnda. Sålunda ådömdes år 1953 187 326 personer bötesstraff, medan samma år endast 440 personer intogos å fångvårdsanstalt för undergående av förvandlingsfängelse. Antalet villkorligt ådömda förvandlingsstraff har under senare år uppgått till ungefär 0,3 procent av antalet ådömda bötesstraff.

Beträffande förvandling av bötesstraff må ytterligare en regel uppmärksammas, nämligen den, att — sedan beslut meddelats, varigenom förvandlingsstraff för böter blivit ålagt — förvandlingsstraffet icke må på grund av betalning ändras. Denna regel är kompletterad med den bestämmelsen, att hovrätt, som är högsta instans i mål om bötesförvandling, icke må på den grund, att tillgång till böternas gäldande uppgives först i hovrätten, hänskjuta saken till ny behandling av indrivningsmyndighet, med mindre synnerliga skäl därtill äro. Syftet med dessa bestämmelser är, att den bötfällda icke skall få anledning spekulera i möjligheten att antingen få förvandlingsstraffet efterskänkt eller erhålla villkorlig dom å förvandlingsstraffet. Eljest skulle sannolikt åtskilliga bötfällda undandraga sig att erlægga böterna, tills de ådömts ett ovillkorligt förvandlingsstraff. Sålunda uttalade de sakkunniga, på vilkas förslag ovannämnda regel infördes, följande (SOU 1935: 56 s. 48).

I fråga om grunden till stadgandet i förevarande § må först framhållas att den vidsträckta möjlighet till villkorlig dom i fråga om förvandlingsstraffet som ingår i den nya förvandlingsordningen utan ett sådant stadgande som det föreslagna skulle verka i den riktning att bötfällda, oaktat de förmådde gälda böterna, skulle underlåta detta i hopp om att få villkorlig dom. Likaledes kunde tänkas att bötfällda sålunda spekulerade i möjligheten till straffsänkning eller straffbefrielse — — —.

Under granskningsåret har Kungl. Maj:t behandlat 99 ansökningar om nåd för personer, som ådömts förvandlingsfängelse. I 62 fall ha ansökningarna bifallits, därav i 42 fall mot högsta domstolens avstyrkande. Av bi-

fallsbesluten ha 42 stycken utmynnat i att den bötfälldes sluppit förvandlingsstraffet, under förutsättning att han inom viss tid betalat bötesbeloppet. I 33 av de sistnämnda fallen har högsta domstolen enhälligt avstyrkt nådeansökningen.

Utskottet har riktat sin uppmärksamhet på det stora antal fall, i vilka Kungl. Maj:t mot högsta domstolens avstyrkande låtit personer, som ålagts förvandlingsstraff för böter, undslippa förvandlingsstraffet under förutsättning att böterna betalades inom viss tid. En nådepraxis, som innebär att en till förvandlingsstraff dömd kan undslippa förvandlingsstraffet genom att betala bötesbeloppet, såvida ej synnerliga skäl därtill föreligga, synes föga överensstämma med de ovan redovisade lagreglerna å området, enligt vilka betalning efter beslutet om förvandling av böterna icke får ha någon inverkan på detta. Vid sin granskning av förevarande fall har utskottet funnit de tre följande särskilt anmärkningsvärda.

1. (Beslut den 6 april 1956, nr 32.)

En 42-årig ingenjör dömdes den 5 oktober 1953 för olovlig körning, framförande av bil till höger om trafikdelartavla samt fylleri till fyrtio dagsböter om tio kr. Vidare godkände han den 28 april 1954 strafföreläggande å femton dagsböter om fyra kr. för framförande av bil, som varit bristfälligt utrustad och försedd med felaktiga registreringsskyltar.

Ingenjören har tidigare varit dömd, år 1946 för rattfylleri till fängelse en månad femton dagar och år 1950 för fylleri till böter.

Nu aktuella böter uppgå till sammanlagt 460 kr. Av dessa ha 400 kr. varit till indrivning från omkring mitten av december 1953 till omkring oktober 1954. Under denna tid har ingenjören anmanats betala vid tre tillfällen, nämligen den 1 mars, 4 maj och 15 augusti 1954, men icke låtit sig avhöra. Först sedan åklagaren gjort framställning om böternas förvandling avbetalade han 100 kr. å böterna. För att bereda honom möjlighet att betala böterna uppsköt rätten målet fyra gånger, innan beslut om förvandling fattades. Förvandlingsmålet var på så sätt anhängigt vid rätten ungefär ett halvt år.

Ingenjören är fränskild och saknar barn. 1954 uppgav han att hans inkomst uppgick till 600 kr. i månaden. Utmätningssmannen ansåg, att ingenjören borde ha kunnat betala böterna, och att tredska eller uppenbar vårdslöshet föreläge.

Stockholms rådhusrätt förvandlade genom beslut den 11 maj 1955 de oguldna böterna till fängelse 33 dagar.

Ingenjören har beträffande förvandlingsstraffet sökt nåd icke mindre än tre gånger. Nåd har beviljats honom på grund av två av ansökningarna.

Kungl. Maj:t har genom beslut den 27 juli 1955 mot högsta domstolens enhälliga avstyrkande av nåd förklarats, att ingenjören skulle vara fri från förvandlingsstraffet, därest återstoden av böterna erlades före den 1 september 1955. Han erlade emellertid icke böterna inom den utsatta tiden. I stället ansökte han den 2 september 1955 att Kungl. Maj:t måtte av nåd medge honom anstånd med böternas erläggande till den 1 oktober 1955. Kungl. Maj:t avslog den 7 oktober 1955 i enlighet med enhälligt avstyrkande av högsta domstolen denna nådeansökan. Ingenjören sökte nåd ännu en gång och Kungl. Maj:t beviljade på hemställan av chefen för justitiedepartementet, statsrådet Zetterberg, honom nu genom beslut den 6 april 1956 mot enhälligt avstyrkande av högsta domstolen åter av nåd befrielse från för-

vandlingsstraffet, under förutsättning att han betalade resterande bötesbelopp senast den 30 april 1956. Ingenjören hade denna gång deponerat bötesbeloppet. Egentligen skulle han, sedan den andra nådeansökningen avslagits, ha börjat avtjänandet av förvandlingsstraffet, men de verkställande myndigheterna läto verkställigheten bero på utgången av den tredje nådeansökningen.

Som enda skäl för sin första nådeansökan uppgav ingenjören att han inom en snar framtid skulle få pengar till böterna. I sin andra nådeansökan åberopade han, att den utbetalning från hans arbetsgivare, som han räknat med i sin första nådeansökan, blivit fördröjd på grund av dennes vistelse utomlands. Han anförde därvid: »Av ovanstående hoppas jag att det framgår att orsaken till att jag icke i rätt tid inbetalat böterna icke beror på eget förvållande utan är det omständigheter som stå utanför min egen kontroll.» I sin tredje nådeansökan anförde ingenjören: »Jag har tidigare genom Kungl. Maj:ts beslut den 27 juli 1955 blivit befriad från förvandlingsstraffet om böterna inbetalades före den 1 september 1955. Då jag emellertid den 1 september skulle betala böterna kunde dessa ej tagas emot då det var en dag för sent. Jag fick rådet att begära anstånd och gjorde detta med anhållan om sådant till den 1 oktober 1955, dock inbetalade jag ej böterna före denna dag då jag avvaktade Kungl. Maj:ts beslut som jag erhöll den 14 oktober 1955. — Hade jag, som jag sedermera fått, haft reda på att jag utan att avvakta beslutet kunnat betala böterna, så hade jag gjort detta före den 1 oktober 1955.»

Högsta domstolen förordnade vid behandlingen av den tredje nådeansökningen att yttrande skulle inhämtas från åklagarmyndigheten i Stockholm.

Åklagarmyndigheten lät höra ingenjören, som därvid uppgav, att han den 1 september 1955 inställt sig vid indrivningsverket och velat betala böterna, men att vederbörande tjänsteman vägrat att ta emot betalningen på den grund att tiden för böternas erläggande (enligt nådebeslut I) utgått den 31 augusti 1955. Vidare lät åklagarmyndigheten tillfråga en assistent vid indrivningsverket och denne uppgav, att det icke funnes något antecknat om att ingenjören varit där och velat betala böterna, att varken assistenten eller hans kollegor hade något minne av att ingenjören varit där, att anteckning i regel gjordes, då en person inställt sig å indrivningsverket i likartade fall, samt att det vore möjligt men knappast troligt, att ingenjören varit där ifrågavarande dag.

Åklagarmyndigheten anförde i sitt yttrande, att utredningen icke gåve någon säker hållpunkt för bedömande av huruvida ingenjören försökt betala böterna på uppbördverket den 1 september 1955, samt att det förty syntes kunna ifrågasättas, om han verkligen gjort vad på honom ankommit för att tillgodonjuta det första nådebeslutet. Emellertid hade åklagarmyndigheten med hänsyn till att bötesbeloppet dämera deponerats icke någon erinran mot att ingenjören befriades från förvandlingsstraffet mot att depositionen toges in anspråk för böternas gäldande.

2. (Beslut den 29 juni 1956, nr 62.)

En 36-årig målare dömdes *dels* den 2 december 1952 för forseelser mot uppbördsförordningen (uppsätlig underlåtenhet att inbetala innehållna löneavdrag å tillhopa 10 563 kr.) till tjugo dagsböter om två kr. *dels* den 1 december 1954 för rattfylleri (fört moped i spritpåverkat tillstånd; 2,22 promille alkohol i blodet; promillen dock något osäker på grund av näraliggande spritförtäring) till sjuttio dagsböter om tre kr. *dels ock* den 24 mars 1955 att för förfallolös utevaro utge etthundra kr. Vidare har målaren genom strafföreläggande, som godkänts den 16 november 1953, ålagts böta tjugofem kr. för underlåtenhet att lösa radiolicens.

Av böterna och vitet, sammanlagt 375 kr., betalades ingenting.

Svea hovrätt fastställde genom beslut den 21 mars 1956 rådhusrättens i Västerås beslut, varigenom böterna och vitet förvandlats till fängelse 69 dagar.

Kungl. Maj:t har på hemställan av tillförordnade chefen för justitiedepartementet, dåvarande statsrådet Nordenstam, genom beslut den 29 juni 1956 mot enhälligt avstyrkande av högsta domstolen befriat målaren från förvandlingsstraffet under förutsättning att han senast den 1 juli 1956 inbetalade resterande bötes- och vitesbelopp.

Målaren är frånskild och underhållsskyldig mot fyra barn. Under fem månader 1954 var han intagen å arbetshem på grund av försummad underhållsskyldighet. Han driver sedan 1947 målerifirma i Västerås med en årlig inkomst av cirka 7 000 kr. Veterligen är han icke tidigare straffad.

Av redogörelserna i indrivningsärendet framgår, att målarens arbetsförmåga var nedsatt på grund av sjukdom, att han arbetade tillfälligt, att hans avlöning var okänd, att han saknade tillgångar men hade en skatteskuld på 11 248 kr., att anstånd eller avbetalning icke förekommit eller begärts, samt att han trots upprepade påminnelser ej låtit höra av sig.

Vid polisförhör den 13 december 1955 uppgav målaren att anledningen till att han ej betalat böterna varit skilsmässan med därtill hörande stora underhållsutgifter.

Vid förhör i rådhusrätten i förvandlingsmålet medgav målaren, att han i viss mån varit slarvig, när det gällt att betala böterna och vitet.

Såväl rådhusrätten som hovrätten fann omständigheterna föranleda till antagande att målaren av tredska eller uppenbar vårdslöshet underlåtit att gälda någon del av böterna och vitet samt att verkställighet av förvandlingsstraffet fordrades för hans tillrättaförande.

I hovrätten åberopade målaren, att han dåmera vore i stånd att betala böterna. (Han hade redan den 9 mars 1956, alltså före hovrättens beslut, deponerat ifrågavarande belopp.)

I sin nådeansökan anförde målaren:

»Orsaken till att jag icke kunnat betala böterna är ekonomiska svårigheter. Emellertid har jag nu till Västmanlands läns rättshjälpsanstalt inbetalat bötesbeloppet 375 kr. — —.»

Under ärendets beredning i justitiedepartementet inhämtades yttrande av åklagarmyndigheten i Västerås. I yttrandet, som är avgivet av biträdande stadsfiskalen Otto Holm, heter det:

»Även om — — — (målaren) under de 4 sista åren haft ekonomiska svårigheter skulle han dock med litet god vilja ha kunnat betala åtminstone de 40 kr. han ådömts den 2 december 1952. Han måste därför anses ha visat tredska genom att icke försöka betala böterna.

Med hänsyn härtill anser jag icke att han nu, när han märker att det är allvar bakom bötesindrivningarna, skall få köpa nåd genom att först nu betala in beloppet, varför jag avstyrker bifall till nådeansökan.»

3. (Beslut den 9 november 1956, nr 22.)

En 41-årig resande dömdes den 30 juni 1954 för missfirmelse mot tjänsteman till tolv dagsböter om åtta kr. Missfirmelsen bestod i att han en somnarnatt 1953 i Kungsträdgården i Stockholm kallat två poliser för »snorvalpar» och »imbecilla individer». Vidare har han den 12 januari 1956 godkänt strafföreläggande å femton dagsböter om sex kr. för förseelser mot vägtrafikförordningen (fört bil, vars handbroms var ur funktion, och som saknade höger körriktningsvisare).

Av böterna, sammanlagt 186 kr., avbetalade han 66 kr., därav 26 kr. före

det han erhållit kallelse till förhandling inför Stockholms rådhusrätt om böternas förvandling.

Rådhusrätten förvandlade genom beslut den 1 augusti 1956 de oguldna böterna till fängelse 21 dagar.

Resanden deponerade resterande bötesbelopp den 5 oktober 1956.

Kungl. Maj:t har genom beslut den 9 november 1956 mot enhälligt avstyrkande av högsta domstolen av nåd befriat resanden från förvandlingsstraffet under förutsättning att resterande bötesbelopp erlades senast den 1 december 1956. Beslutet fattades på hemställan av statsrådet Zetterberg.

Resanden är gift och har två barn, som båda äro i skolåldern. Enligt uppgift blev han ruinerad 1951. Han försörjer sig numera som försäljare av presentartiklar till återförsäljare. Enligt redogörelse av indrivningsmyndighet, upprättad 1956, uppgick hans årsinkomst till 12 000 kr. samt hans skulder till cirka 20 000 kr. Hans arbetsförmåga ansågs god.

Av ovannämnda redogörelse framgår vidare följande.

Resanden hade sex gånger skriftligen eller muntligen anmanats att gälda böterna; första gången den 26 augusti 1954 och sista gången den 12 januari 1956. Anstånd hade icke begärts och avbetalning hade då ännu icke förekommit. Betalning hade icke kunnat uttagas genom införsel eller utmätning. Därjämte angavs såsom särskild upplysning: Väger att teckna avbetalningskontrakt. »Betalar då jag kan och har lust. Så fort det går till domstol betalar jag några kronor, så går det tillbaka igen, så nog ska' ni få jobb.»

Då i början av maj 1956 ansökan ingavs om bötesförvandling (vari som hinder mot villkorlig dom åberopades tredska), hade enligt åklagarens uppgift sex kr. avbetalats. Vidare avbetalades den 11 maj tio kr. och den 30 maj tio kr. Förhör i målet utsattes först till den 4 juli och kallelse delgavs resanden den 31 maj. Ett par dagar därefter hemställde han om uppskov med förhöret. Han bestred därvid tredska och uppgav »en viss oförmåga på grund av dålig ekonomi» samt anförde i skrivelsen vidare: »Att tredska ej föreligger torde framgå av att jag emot vad till Rådhusrätten uppgivits, i år avbetalat i tre omgångar kr. 6: — + kr. 10: — + kr. 10: — samt nu inbetalar kr. 40: —. Härigenom har jag avbetalt kr. 66: — å böterna av den 25/2 1954. Resterande skall jag söka betala under innevarande månad. — Då jag på grund av mitt arbete inte kan inställa mig då jag är på resa till den 15/6 hemställer jag om uppskov till sagda dato.»

Av resanden nämnda 40 kr. inbetalades till indrivningsverket den 7 juni 1956. Rådhusrätten uppsköt förhöret till den 1 augusti 1956, då han icke inställde sig och någon ytterligare avbetalning å böterna icke skett.

I nådeansökningen anförde resanden:

»Att bötesbeloppet inte till fullo blivit erlagt är inte beroende på ovilja från min sida att betala detsamma, utan beror på att jag på grund av dålig ekonomi inte haft förmåga att inbetala beloppet.

Jag begärde hos Rådhusrätten uppskov för att kunna betala dessa böter, då jag hade utestående fordringar som jag beräknade att få in under månaderna juni—juli d. å. Tyvärr erhöll jag inte dessa pengar enl. avtal, varför det var mig omöjligt att kunna inbetala de resterande kr. 120 under uppskovstiden.

Min avsikt var att inställa mig vid Rådhusrätten för att begära nytt uppskov och möjlighet att amortera denna skuld.

Tyvärr tog jag fel på datum när målet skulle förekomma, vilket jag upptäckte för sent. Detta är givetvis ingen ursäkt, men är förklarligt då jag som försäljare av presentartiklar till återförsäljare vistas mycket på resande fot.

Då jag är gift och har 2 barn i skolåldern, skulle det innebära en såväl psykisk som ekonomisk påfrestning inte enbart för mig utan även för min familj, om jag skulle vara tvungen att sitta i fängelse under 21 dagar, och jag skulle bli tvungen att sätta mig i nya skulder för att klara det ekonomiska.»

I de nu refererade fallen synes den enda anledningen till att Kungl. Maj:t beviljat nåd från förvandlingsstraffet ha varit, att de bötfällda efter det detta straff utdömts, deponerat bötesbeloppet. Ifrågavarande nådebeslut stå därför i starkt motsatsförhållande till vad som — enligt vad ovan redovisats — är syftet med gällande lagregler om att ålagt förvandlingsstraff i regel icke får upphävas på grund av att betalning av böterna erbjudes. Utskottet anser därför att nåd icke bort givas i de nämnda fallen. Särskilt anmärkningsvärt ter sig för utskottet nådebeslutet i det sista fallet, där den bötfällde under ärendets behandling hos indrivningsmyndigheten genom uttalanden klart ådagalagt uppsåt att i största möjliga utsträckning tredskas med bötesbetalningen.

I anledning av det första av de refererade fallen vill utskottet påpeka, att den omständigheten, att åklagaren tillstyrkt benådning icke bör vara av avgörande betydelse för Kungl. Maj:ts beslut att giva nåd. Beträffande nämnda fall må därjämte bemärkas, att åklagaren synes ha grundat sitt tillstyrkande på att den bötfällde i samband med nådeansökningen deponerat bötesbeloppet, en omständighet som — enligt vad ovan anförts — i och för sig icke bör ha någon inverkan på beslutet i nådeärendet.

Utskottet vill slutligen erinra om att chefen för justitiedepartementet, statsrådet Zetterberg, i interpellationssvar den 14 maj 1954 uttalat, att befrielse från förvandlingsstraff brukade av nåd meddelas dem, som åtog sig att i stället betala böterna, »under förutsättning att rimlig ursäkt kan åberopas för försummelsen att i tid betala böterna». Enligt utskottets mening har ingen av de bötfällda i de ovan refererade tre fallen kunnat åberopa någon rimlig ursäkt för sin betalningsförsummelse.

På grund av vad sålunda anförts har utskottet ansett sig böra göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot chefen för justitiedepartementet, statsrådet Zetterberg, i hans egenskap av föredragande i det första och det sista av de ovan refererade fallen samt mot dåvarande statsrådet Nordenstam i hans egenskap av föredragande i det andra av nämnda fall.

III*

(Protokoll över försvarsärenden den 18 januari 1957)

av herr *von Friesen*, som med instämmande av herrar *Weiland*, *Ollén* och *Olofson* ansett att utskottet bort uttala följande.

* *Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:*

från första kammaren: herrar Elmgren, Damström, Georg Pettersson, Olsén, Weiland, Fritiof Karlsson, Ollén, Sörlin, Sveningsson och Alvar Andersson; samt

från andra kammaren: herrar Pettersson i Norregård, von Friesen, Norén, Jonsson i Haverö, Svensson i Ljungskile, Magnusson i Tumhult, Andersson i Linköping, Alemyr, Henningsson och Olofson.

Den 9 juni 1944 utfärdade Kungl. Maj:t en kungörelse med provisoriska bestämmelser angående meritberäkning för befälsutbildad värnpliktig m. m. (SFS 407/1944).

I kungörelsen avses med befälsutbildning bl. a. utbildning till reservofficer. Med befälsutbildad förstås den, som med godkända vitsord genomgått befälsutbildning. Vad i kungörelsen stadgas om anställning, befordran eller förordnande har avseende å bl. a. befattning i statens tjänst.

Enligt 2 § i kungörelsen skall vid tillsättande av eller förordnande å befattning eller uppgörande av förslag därtill den hänsyn, vartill omständigheterna föranleda, tagas till befälsutbildning hos sökande eller annan, som kan ifrågakomma till befattningen eller förordnandet.

I 3 § kungörelsen stadgas att om befälsutbildad sökande till befattning eller förordnande ej på grund av vad i kungörelsen sägs eller eljest må gälla fått räkna sig befälsutbildningen till godo i merithänseende, skall han äga företräde framför eljest jämställd medsökande.

Kungörelsen trädde i kraft den 1 juli 1944. Enligt uttryckligt stadgande skola bestämmelserna i kungörelsen äga tillämpning jämväl i fråga om befälsutbildning, som fullgjorts eller påbörjats före ikraftträdandet men efter ingången av år 1942.

Den 6 februari 1956 ledigförklarade chefen för försvarsstaben — under förutsättning av riksdagens bifall till framlagd proposition — en tjänst som bibliotekskonsulent i lönegrad Ce 27 vid bildningsdetaljen inom försvarsstabens personalvårdsavdelning att tillträdas den 1 juli 1956.

I den utfärdade annonsen angående den ledigförklarade tjänsten angavs kompetensfordringarna vara: »Examen från statens biblioteksskola, mångsidig erfarenhet av bildnings- och undervisningsverksamhet samt administrativ vana. Kännedom om förhållandena inom försvaret räknas såsom merit.» — Som arbetsuppgifter angavs: »Handlägga ärenden angående förbands- och skolbibliotek, lämna vägledning vid bokurval och bibliotekstjänst samt i övrigt biträda i fråga om bildningsverksamheten inom försvaret.»

Vid ansökningstidens utgång den 27 februari 1956 hade sju sökande anmält sig, däribland extra ordinarie byråsekreteraren vid skolöverstyrelsen Britta Ersman och stadsbibliotekarien i Enköping, kaptenen i Gotlands infanteriregementes reserv B. O. Järbe.

Britta Ersman, som är född 1918, avlade studentexamen 1937 och fil. kand.-examen 1945 (latin AB, rom. spr. AB, klass. fornkunskap B och litt.-hist. Ba). Hon genomgick skolöverstyrelsens biblioteksskola 1948 med en betygssumma av 10,5 i sex ämnen. Intill den 1 september 1956 hade hon en sammanlagd bibliotekstjänstgöring på tio år sju månader, därav åtta och en halv månad på Falu stadsbibliotek, en månad på Borlänge by folkskolas bibliotek och sedan den 16 november 1945 tjänstgöring vid bibliotekssektionen på skolöverstyrelsen (lgr Ce 25). Under sin tjänstgöring vid överstyrelsen hade hon dels åtnjutit tjänstledighet för studier och enskilda angelägenheter under ett år, dels ock innehåft förordnande som bibliotekskonsulent i överstyrelsen i 27 och 29 lönegraden under ett år två månader.

Järbe, som är född 1919, avlade studentexamen 1939. Han genomgick in-

fanteriets officersaspirantskola 1939—1940 och infanteriets reservofficersskola 1940. Den 1 oktober 1942 utnämndes han till fänrik i Gotlands infanteriregementes reserv. Han avlade fil. kand.-examen 1946 och genomgick efterprovning till nämnda examen 1947 (litt.-hist. A, religionshist. A, etnografi A, nordisk fornkunskap a). År 1950 avlade han fil. lic.-examen (nordisk fornkunskap a). Han genomgick skolöverstyrelsens biblioteksskola 1947 med en betygssumma av 12,5 i sex ämnen. Intill den 1 september 1956 hade han en sammanlagd bibliotekstjänstgöring av elva år, därav fem månader på Gävle stadsbibliotek, sex år en månad på Kristianstads stadsbibliotek, tre månader såsom auskultant vid kungl. biblioteket och sedan den 1 mars 1952 tjänstgöring vid Enköpings stadsbibliotek (lgr 22).

I skrivelse den 12 mars 1956 anhöll chefen för försvarsstaben om skolöverstyrelsens yttrande över de sökande. *Skolöverstyrelsen* uttalade den 16 april samma år, att styrelsen fann tre av sökandena — varom här icke är fråga — icke fylla de krav, som borde ställas på en innehavare av den ledigförklarade tjänsten och att av övriga sökande Ersman och Järbe syntes böra komma i fråga före de båda återstående medsökandena.

I ärendets handläggning hos skolöverstyrelsen deltog generaldirektören Rosén, undervisningsrådet Lund och byrådirektören Hjelmqvist. Den sistnämnde, som var föredragande i ärendet, anförde till protokollet:

I betraktande av Ersmans mångåriga, i högre tjänsteställning än Järbes, förvärvade erfarenhet av central biblioteksadministration och hennes förtrogenhet med utbildning av bibliotekspersonal ävensom med hänsyn till vad jag i övrigt har mig bekant om Ersmans och Järbes lämplighet för en befattning av den art, det här gäller, finner jag Ersman böra tillerkännas företräde framför Järbe.

Försvarets upplysnings- och personalvårdsnämnd fann i ett den 7 maj 1956 avgivet yttrande att av de sökande borde i första hand Britta Ersman och Järbe komma i fråga. Undervisningsrådet Lund, nämndens ordförande, samt ledamöterna kyrkoherden Mogård, studierektorn Ellerud, kyrkoherden Skoglund funno därvid visst företräde böra givas Britta Ersman, medan ledamöterna överstelöjtnant Henricson, ombudsmannen i underbefälsförbundet Ryd, teol. och fil. lic. Wennfors och byråchefen på försvarets socialbyrå Karén funno visst företräde böra givas Järbe. — I handläggningen deltog dessutom ledamoten, byrådirektören i försvarsstaben Rosenlund.

Chefen för försvarsstaben insände den 31 maj 1956 ansökningshandlingarna till försvarsdepartementet jämte eget yttrande. I yttrandet redogjorde chefen för försvarsstaben till en början för de uttalanden skolöverstyrelsen och försvarets upplysnings- och personalvårdsnämnd enligt ovan gjort samt fortsatte:

Järbe torde äga företräde framför Ersman med hänsyn till betyg från statens biblioteksskola, kännedom om förhållandena inom försvaret samt erfarenhet av undervisningsverksamhet i det fria och frivilliga folkbildningsarbetet.

Ersman synes äga företräde framför Järbe med hänsyn till erfarenhet av organisation av och undervisning vid utbildning av biblioteksfunktionärer samt i fråga om vana vid central administration. Hon synes vidare äga ett

företråde däri att hon under sin tjänst i skolöverstyrelsen i högre tjänsteställning än Järbes även i övrigt haft att handlägga ärenden likartade med dem som komma att åvila innehavaren av den ledigförklarade tjänsten.

Dessa båda anser jag äga erforderliga kvalifikationer för att inneha tjänsten. Såsom även framgår av hörda myndigheters yttranden äro vid jämförelse Ersmans och Järbes meriter tämligen lika kvalificerande. Jag anser dock att de områden, där Ersman enligt vad tidigare anförts äger företräde, äro av större relevans för den ledigförklarade tjänsten än de områden där Järbe äger företräde. Hos Eders Kungl. Maj:t får jag sålunda i underdånighet hemställa att byråsekreteraren i skolöverstyrelsens bibliotekssektion Britta Ersman fr. o. m. 1/7 1956 förordnas såsom bibliotekskonsulent vid försvarsstabens personalvårdsavdelning.

I en till försvarsdepartementet den 14 juni 1956 inkommen skrift anförde Järbe underdåniga besvär över att chefen för försvarsstaben givit Britta Ersman förord till den ledigförklarade befattningen.

Järbe framhöll i besvärsskriften särskilt, att vid förordets avgivande erforderlig hänsyn icke tagits till hans militära utbildning och tjänstgöring.

Genom beslut den 14 juni 1956 anbefalldes Kungl. Maj:t chefen för försvarsstaben att lämna Britta Ersman tillfälle att avgiva förklaring över besvären och att inkomma med förklaringen jämte eget utlåtande.

I avgivna påminnelser hemställde Britta Ersman, att Kungl. Maj:t måtte förordna henne till den ledigförklarade befattningen samt hänvisade bl. a. till ett den 20 juni 1956 av byrådirektören Bengt Hjelmqvist utfärdat intyg, enligt vilket Britta Ersman vid den tidpunkten inom skolöverstyrelsen vore föredragande i bl. a. ärenden angående sjukhusbibliotek, bibliotek vid fångvårdsanstalter, de blindas bokförsörjning, nomadskolornas bibliotek samt statsbidrag till tidskrifter.

Chefen för försvarsstaben anförde i ett den 28 juni 1956 dagtecknat yttrande:

Skolöverstyrelsen och försvarets upplysnings- och personalvårdsnämnd, från vilka jag inhämtat yttrande över de sökande, ha båda funnit att Ersman och Järbe i första hand borde komma i fråga för den ledigförklarade tjänsten. De nämnda institutionerna ha visserligen inte skilt dessa båda åt, men till Ersmans förmån talar de omständigheterna, att föredraganden i skolöverstyrelsen framhöll att Ersman borde givas företräde och att i försvarets upplysnings- och personalvårdsnämnd visserligen lika många av de i beslutet deltagande ville giva visst företräde för Järbe som för Ersman men att ordföranden befann sig bland dem som ansåg att visst företräde borde givas Ersman.

Järbes besvärsskrivelse och Ersmans förklaring ha ej givit mig anledning att frångå uppfattningen att Järbe äger företräde framför Ersman i fråga om dels teoretisk utbildning, dels kännedom om förhållandena inom försvaret samt dels ock omfattningen av tjänstgöring inom bildnings- och undervisningsverksamhet. Järbe har emellertid såsom lärare vid fritidsundervisningen inom försvaret ej alltid erhållit vitsord av högsta klass. Jag finner ej heller anledning frångå uppfattningen att Ersman äger företräde i fråga om dels erfarenhet av organisation av och undervisning vid utbildning av biblioteksfunktionärer, dels vana vid central administration och förvaltning samt dels ock överensstämmelse i arbetsuppgifter mellan nu innehavd tjänst och den sökta.

Då de områden där Ersman äger företräde äro av större relevans för den ledigförklarade tjänsten, får jag med hänvisning till vad som ovan anförts samt till Ersmans förklaring i underdånighet hemställa, att de av Järbe anförda besvären lämnas utan avseende.

I ett på begäran av Kungl. Maj:t den 1 september 1956 avgivet utlåtande förklarade *skolöverstyrelsen*, att den från de synpunkter, som överstyrelsen i detta sammanhang hade att anlägga, funne sig kunna ansluta sig till chefens för försvarsstaben uppfattning.

I ärendets slutliga handläggning deltog generaldirektören Rosén, ledamöterna Nygren och Sivgård samt bibliotekskonsulenten Munck af Rosenschöld, föredragande.

I en till Konungen ställd skrivelse av den 22 december 1956 anförde *Svenska arméns och flygvapnets reservofficersförbund* bl. a. följande:

Förbundet har granskat handlingarna i målet samt under hand inhämtat kompletterande upplysningar från såväl Järbe som försvarsstaben. Härjämte har förbundet i ärendet rådgjort med riksbibliotekarien Uno Willers, som själv är reservofficer och genom tidigare verksamhet vid försvarsstaben torde besitta särskilda förutsättningar att bedöma omständigheterna i det nu aktuella fallet, samt med docenten i förvaltningsrätt, jur. dr Gustaf Petré, som ävenledes själv är reservofficer.

Det tillkommer givetvis icke förbundet att uttala någon direkt uppfattning om Ersmans och Järbes ställning inbördes i mera allmänt merithänseende, ehuru det i samband med granskningen framstått som alltmer egendomligt, att Ersman givits företräde, trots att Järbe synes mycket klart överlägsen i fråga om såväl formell utbildning som vana vid bildnings- och undervisningsverksamhet samt kännedom om försvaret, vilket sistnämnda särskilt angivits skola räknas som merit. Järbe är fil. lic. med en sammanlagd betygssumma av 14, medan Ersman är fil. kand. med 6,5. Vid skolöverstyrelsens biblioteksskola har Järbe förvärvat betygssumman 12,5 mot Ersmans 10,5. Järbe är också överlägsen Ersmän i fråga om tjänsteår. De båda sökandes praktiska och administrativa bibliotekserfarenheter har förefallit inkomparabla men likväl tett sig i huvudsak likvärdiga.

Förbundet har ur allmän meritsynpunkt inskränkt sig till detta konstaterande för att närmare granska i vad mån reservofficersutbildningen tillbörligt uppmärksamats. Denna granskning har gett anledning till följande synpunkter.

Det är ostridigt, att Järbes reservofficersutbildning gett honom betydande kännedom om försvaret. Redan om Järbe endast ägt exempelvis värnpliktig underofficersutbildning, hade denna gett honom påtaglig överlägsenhet i detta hänseende. Nu har Järbe emellertid varit officer i cirka sexton år och som sådan tjänstgjort under sammanlagt cirka fyra år, bland annat vid fältförband under beredskapen.

Denna omständighet har utan tvivel icke endast gett Järbe vidsträckt kännedom om försvaret utan får även förutsättas ha gett honom en icke oväsentlig allmän organisatorisk och administrativ vana och erfarenhet utöver den han förvärvat som stadsbibliotekarie. Till denna omständighet har, enligt förbundets mening, icke tagits berättigad hänsyn.

Dessutom måste särskilt understrykas, att Järbe som reservofficer under senare år successivt inriktats på stabstjänst (inklusive expeditions- och sambandstjänst), vilket otvivelaktigt ger honom alldeles speciella förutsättningar att lösa de angivna arbetsuppgifterna och givetvis gör honom klart

överbefälhavaren Ersman i fråga om exempelvis krigsplanläggningsarbete, som enligt muntlig upplysning ingår i arbetet. Icke heller härtill har, anser förbundet, tagits berättigad hänsyn.

Järbes överlägsenhet i fråga om tjänsteår blir mer markerad, om vid tjänsteårsberäkningen hänsyn även togs till tiden för hans reservofficersutbildning i enlighet med bestämmelserna i 1944 års kungörelse med provisoriska bestämmelser angående meritberäkning för befälsutbildad värnpliktig m. m. (SF nr 407/1944).

Såväl skolöverstyrelsen som personalvårdsnämnden har framställt Ersman och Järbe som i huvudsak jämställda i merithänseende. Enligt förbundets uppfattning bör chefen för försvarsstaben i ett sådant läge tillämpa anvisningen i § 3 av nyssnämnda kungörelse, vari säges, att den sökande, som äger befälsutbildning, exempelvis är reservofficer, och som ej av annan grund får räkna sig utbildningen till godo, skall äga »företräde framför eljest jämställd sökande».

Förbundet kan icke undgå att finna det särskilt olyckligt, om dessa bestämmelser och de anvisningar, som uttalats i 1943 års betänkande med förslag rörande meritberäkning m. m. för befälsutbildade värnpliktiga (SOU 1943: 47), lämnas obeaktade vid en utnämning, som icke undgår att väcka stor uppmärksamhet, då man på reservofficershåll naturligt nog räknar med att försvarsledningen vill verka för att dessa bestämmelser och anvisningar, som mångenstädes fallit i glömska, får ökad praktisk betydelse.

Förhållandet måste av förbundet betraktas som särskilt allvarligt med hänsyn till att förbundet på begäran av arméns kadettskolor och i överensstämmelse med arméledningens önskemål kontinuerligt medverkar i arbetet på att förbättra rekryteringen till reservofficerskåren, bland annat genom att vid orienteringar för kadetterna framhålla reservofficersutbildningens av statsmakterna, enkannerligen de militära myndigheterna, i skilda sammanhang deklarerade betydelse och värde också i civila sammanhang. Det är icke minst mot bakgrund härav förbundet ser sig nödsakat att taga allvarligt på detta aktuella fall, som uppenbarligen måste tillmätas stor principiell vikt.

Förbundet vill slutligen i underdånighet hos Eders Kungl. Maj:t erinra om de uttalanden, som 1942 gjordes av chefen för försvarsdepartementet och som intagits i nyssnämnda betänkande, vari bland annat framhålles, att »de till befälsutbildning uttagna skola känna, att deras gärning uppskattas av samhället och att detta i mån av förmåga även söker kompensera dem för den i förhållande till deras jämnåriga ökade tjänstgöringsskyldigheten», samt att compensationen också bör vara sådan, att »befälsutbildningen räknas även som civil merit».

Mot bakgrund av dessa iakttagelser och med hänsyn till önskemålet att erhålla ett klarläggande av den betydelse de statliga myndigheterna i ett fall som detta tillmäter en militär befälsutbildning får förbundet i underdånighet anhålla om Eders Kungl. Maj:ts särskilda prövning i vad mån tillbörlig hänsyn tagits till Järbes utbildning till och tjänstgöring som reservofficer.

Genom beslut den 18 januari 1957 förordnade Kungl. Maj:t Britta Ersman att från och med den 1 februari 1957 tills vidare vara bibliotekskonsulent i lönegrad Ce 27 vid försvarsstaben. Föredragande departementschef var statsrådet Torsten Nilsson.

Beträffande akademiska meriter och biblioteksmeriter kunna de båda sökandena anses jämställda. Med beaktande av Järbes militära utbildning,

som i detta fall måste anses utslagsgivande, hade det ålegat departementschefen att föreslå honom till tjänsten. Då så icke skett har utskottet ansett sig böra göra anmälan jämlikt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet Torsten Nilsson.

IV*

av herr *Stenberg*, som med instämmande av herr *von Friesen* ansett att utskottet bort uttala följande.

Enligt 1 § Kungl. Maj:ts instruktion för *byggnadsstyrelsen* åligger det styrelsen bl. a. att förvalta kronans för civilt ändamål anslagna hus och byggnader, vilka icke äro ställda under annan myndighets inseende, förvalta eller i särskilda avseenden taga befattning med annan kronans egendom, fast eller lös, samt handlägga administrativa frågor angående berörda statsegendoms vård och underhåll eller densamma eljest rörande förhållanden.

Styrelsens åligganden i vad angår förvaltningen av staten tillhörig egendom specificeras i instruktionens 5 §. Där stadgas bl. a., att styrelsen har att uppgöra ritningar och kostnadsberäkning för samt hos Kungl. Maj:t göra framställningar om nödiga befunda ändrings- eller andra därmed jämförbara arbeten å alla kronans under styrelsens förvaltning ställda byggnader. Det ankommer vidare på styrelsen att besluta om tillfällig användning av odisponerade lokaler i sådana byggnader.

I 1955 års statsverksproposition upptogs ett investeringsanslag å 1 250 000 kronor till *Anordnandet av förvaltningslokaler*. Propositionen vann i denna del riksdagens bifall. Anslaget angavs i propositionen vara avsett att möjliggöra, att oväntat uppkomna behov av förvaltningslokaler snabbt kunde tillgodoses av byggnadsstyrelsen genom att styrelsen i staten tillhöriga fastigheter lät inreda vindslokaler eller utföra andra om- och påbyggnader. Anslaget finge användas endast efter Kungl. Maj:ts medgivande i varje särskilt fall.

Den 7 december 1955 hemställde byggnadsstyrelsen i skrivelse till Kungl. Maj:t om bemyndigande att av det ifrågavarande investeringsanslaget taga i anspråk 40 000 kronor för iordningställande av kommittélokaler i en kronan tillhörig fastighet, som stod under styrelsens förvaltning. I skrivelsen angavs vidare bl. a. följande: Ombyggnaden avsåg i första hand en lägenhet om tre rum och kök. För att erhålla tillfredsställande kontorsrum borde en korridor anordnas inom lägenheten, varigenom direkt kontakt kunde nås

* *Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:*

från första kammaren: herrar Elmgren, Damström, Weiland, Fritiof Karlsson, Sörilin, Sveningsson och Alvar Andersson; samt

från andra kammaren: herrar Pettersson i Norregård, von Friesen, Norén, Håstad, Jonsson i Haverö, Svensson i Ljungskile, Andersson i Linköping, Alemyr, Henningsson och Stenberg.

mellan rummen. I samband med dessa åtgärder borde en större lokal, lämplig att användas för kursverksamhet m. m., inredas i fastighetens vind.

I beslut den 30 december 1955 biföll Kungl. Maj.:t byggnadsstyrelsens hemställan.

Byggnadstillstånd för ifrågavarande arbeten meddelades den 3 februari 1956 och igångsättningstillstånd den 10 i samma månad.

För de medel, som ställts till byggnadsstyrelsens förfogande, utfördes därefter dessa arbeten: Två rum av lägenheten inreddes till tjänsterum för viss statlig myndighet. Av den återstående delen av lägenheten gjordes en bostad, bestående av ett rum, kök och toalettrum. En vindslokal värmeisolerades till ateljé.

I tjänstememorial den 26 september 1956 anmäldes till byggnadsstyrelsen, att ombyggnadsarbetena voro slutförda och de anvisade medlen i sin helhet ianspråktagna för sitt ändamål.

I hyreskontrakt, som upprättats den 23 maj 1956, upplät byggnadsstyrelsen till privatperson den bostadslägenhet och den ateljé, som iordningställdes i fastigheten. Upplåtelsen avsåg tiden från och med den 1 maj 1956 till den 1 oktober 1957. Uppsägning av kontraktet skulle ske minst sex månader före den avtalade hyrestidens utgång; i annat fall vore kontraktet förlängt på ett år för varje gång. Grundhyran för bostaden (32 m²) utgjorde 900 kronor och för ateljén (40 m²) 2 100 kronor, allt för år räknat. För uppvärmning av lägenheten ålåg det hyresgästen att erlagga belöpande andel i bränslekostnaderna.

I anledning av vissa pressuppgifter, däri ovan angivna uthyrning utsattes för kritik, meddelade byggnadsstyrelsens chef, generaldirektören Wejke, i två insändare, intagna i Stockholms-Tidningen, bland annat följande:

Under de senare åren har inom av byggnadsstyrelsen förvaltade fastigheter företagits en mångfald åtgärder i syfte att utöka och förbättra lokalerna inom byggnaderna. Därvid har bl. a. inom ämbetslokalerna belägna bostäder, som kunnat friställas på grund av vidtagna rationaliseringsåtgärder i fråga om byggnadernas drift, samt oinredda vindsutrymmen m. m. iordningställdes till kontorslokaler. Ifrågavarande lokaler ingå som ett led i dessa successivt vidtagna rationaliseringsåtgärder. Det i byggnadens vind inredda utrymmet avsåg att täcka behovet av lokaler för kursverksamhet m. m.

Vid tidpunkten för arbetenas planering gjordes från olika håll förfrågningar huruvida styrelsen hade möjlighet att till viss privatperson uthyra någon för ateljé lämplig vindslokal. Då ovannämnda lokal för kursverksamhet icke omedelbart behövde tagas i anspråk för ändamålet — men dess iordningställande borde samordnas med övriga byggnadsarbeten — och då utrymmet icke lämpligen kunde uppdelas i mindre kontorsrum, ansåg sig byggnadsstyrelsen under en övergångsperiod kunna upplåta lokalen som ateljé. Därvid har jämväl köket samt ett förrum till detsamma i den till kontor ombyggda lägenheten i våningen tre trappor uthyrts. Några särskilda åtgärder, förutom anordnandet av dusch samt komplettering av den befintliga köksinredningen, har icke vidtagits på grund av uthyrningen.

Styrelsen räknar med att framdeles kunna frigöra den uthyrda lokalen när behov föreligger att taga den i anspråk för kursverksamhet i samband

med planerade saneringsåtgärder, där bl. a. vissa konstnärstateljer beräknas komma till utförande.

I sin hemställan till Kungl. Maj:t den 7 december 1955 underströk byggnadsstyrelsen, att de olika statsdepartementens behov av kommittélokaler alltmera stegrats. Att tillgången på kommitté- och tjänsterum för statliga ändamål är mycket knapp torde vara allmänt känt.

Enligt inhämtade uppgifter löper det kontrakt, som tecknades den 23 maj 1956 och för vars innehåll ovan redogjorts, fortfarande utan ändringar. Med hänsyn till gällande bestämmelser på hyresregleringens område torde möjligheterna att återvinna dispositionen över den uthyrda våningen och ateljén för de ändamål, som ursprungligen avsågos, vara mycket små.

Sedan förhållandena genom ovannämnda pressuppgifter kommit till Kungl. Maj:ts kännedom, borde emellertid de åtgärder, som över huvud taget varit möjliga för vinnande av rättelse, omedelbart ha vidtagits av vederbörande departementschef. Då så ej skett har utskottet ansett sig böra hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot dåvarande chefen för kommunikationsdepartementet, statsrådet Andersson.

V*

av herrar *Weiland, Ollén, Sveningsson, von Friesen, Håstad, Svensson* i Ljungskile och *Stenberg*, vilka ansett att utskottet bort uttala följande.

Kungl. Maj:ts förordning den 25 oktober 1940 angående yrkesmässig automobiltrafik m. m. är beslutad efter riksdagens hörande. Enligt 5 § i förordningen må yrkesmässig trafik bedrivas endast efter vederbörligt tillstånd (trafiktillstånd). Sådant meddelas av länsstyrelse eller, i vissa fall, av statens biltrafiknämnd. I 12 § stadgas bl. a., att trafiktillstånd skall ställas å viss fysisk eller juridisk person, samt att tillståndet — därest förhållandena därtill föranleda — bör begränsas att omfatta vissa slag av transporter eller viss kortare tid. Enligt 17 § skall trafiktillstånd, som icke på sätt i 12 § sägs begränsats till viss kortare tid, gälla tills vidare, såvitt ej särskilda omständigheter till annat föranleda.

Den 10 december 1948 tillkallade dåvarande chefen för kommunikationsdepartementet, statsrådet Torsten Nilsson, jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande samma dag sakkunniga för att verkställa utredning rörande vissa frågor beträffande den yrkesmässiga biltrafiken.

De sakkunniga antogo namnet busslinjeutredningen.

* Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:

från första kammaren: herrar Elmgren, Damström, Olsén, Weiland, Fritiof Karlsson, Ollén, Sörlin, Sveningsson och Alvar Andersson; samt

från andra kammaren: herrar Pettersson i Norregård, von Friesen, Norén, Håstad, Jonsson i Haverö, Svensson i Ljungskile, Andersson i Linköping, Alemyr, Henningsson och Stenberg.

Direktiven för utredningen framgå av departementschefens anförande till statsrådsprotokollet vid hans begäran om ovannämnda bemyndigande. Därvid hänvisade departementschefen dels till riksdagens skrivelse den 21 juni 1948, nr 338, i anledning av motionen I: 190 om viss reglerande lagstiftning beträffande bil- och busslinjer dels ock till en av stadsfullmäktige i Luleå gjord framställning om sådan ändring i gällande författning, att linjetrafik med buss kan exproprieras av kommun. Departementschefen fortsatte där- efter:

Den i riksdagens skrivelse berörda frågan om förhindrande av prisjobberi vid överlåtelse av landets bil- och busslinjer har tidigare behandlats i förarbetena till gällande förordning om yrkesmässig automobiltrafik m. m. samt i en senare verkställd specialutredning rörande tillstånd för juridiska personer att utöva yrkesmässig automobiltrafik. Detta spörsmål har icke blivit i tillräcklig grad beaktat i förordningen om yrkesmässig automobiltrafik m. m. De bestämmelser, som i förordningen meddelats i fråga om beviljande, överlåtelse och återkallelse av trafiktillstånd, taxekontroll, uppgiftsskyldighet m. m., ha icke heller i tillämpningen varit effektiva, då det gällt att förebygga att övernormala vinster uppkomma framför allt inom busstrafiken samt att, då i anledning härav överpriser betalas vid överlåtelse av trafikrörelse, förhindra att dessa övervältras på trafikanterna. Dessa olägenheter ha, såsom i riksdagsskrivelsen påpekats, i sin tur försvårat ett tillfredsställande ordnande av busstrafiken på vissa platser, bl. a. då en sammanslagning av olika privata trafikföretag ansetts lämplig eller då kommunal eller statlig drift av trafiken ansetts erforderlig för att lösa föreliggande trafikproblem.

Det frågekomplex, som sålunda utgör bakgrunden till de förut omnämnda framställningarna, är av den omfattning, att jag icke nu är beredd att upptaga det till slutlig prövning. En specialutredning bör först verkställas rörande vissa frågor som äro grundläggande för ärendets fortsatta behandling. Denna utredning synes böra begränsas till att avse busstrafiken, vilken ur här angivna synpunkter främst är av intresse. Jag förordar, att för ändamålet särskilda utredningsmän tillkallas. För utredningsarbetet torde följande allmänna riktlinjer böra uppdragas.

Grunden till uppkomsten av överpriser vid överlåtelse av busstrafikföretag torde, såsom redan antytts, ofta vara att söka i svårigheterna att rätt avväga taxorna. En förutsättning för en förbättring härvidlag är, att bussföretagens bokföring upplägges så att erforderlig insyn i trafikrörelsens ekonomi kan erhållas och att i övrigt erforderliga ekonomiska och statistiska uppgifter över rörelsen tillhandahållas.

I praktiken har det — — — ofta visat sig, att vid överlåtelse av trafiktillstånd, utöver skälig ersättning till företagaren, betydande belopp erlagts för själva tillståndet. Läget torde i sådana fall vara det att den nye tillståndshavaren ansett sig ha möjlighet att, med den faktiska monopolställning han genom trafiktillståndet erhåller, på trafikrörelsen erhålla så stort överskott att detta är tillräckligt för att, utöver normal företagarvinst, lämna tillgång till avskrivning och förräntning av den sålunda erlagda ersättningen för trafiktillståndet. En närmare analys bör företagas rörande den ekonomiska och juridiska karaktären av de värden, för vilka ersättning begäres och i viss utsträckning betalats vid överlåtelse av trafiktillstånd. Underlag för en sådan analys torde kunna erhållas genom undersökning av överlåtelser som kommit under myndigheternas prövning eller eljest äro kända. Härvid är att

märka, att överlåtelse godkänts även i fall då betalning erlagts jämväl för trafikillståndet såsom sådant.

Då trafikillstånd meddelats för juridisk person innehas tillståndet medelbart av delägarna eller medlemmarna av den juridiska personen. Det faktiska innehavet kan i sådana fall ändras genom överlåtelse av andelsrätter. Enligt gällande författningar saknas i sådana fall möjlighet att kontrollera villkoren för överlåtelsen och förhindra att överpriser erläggas.

I princip bör dock i detta avseende skillnad ej göras mellan fysiska och juridiska personer. Frågan om kontroll av villkoren vid överlåtelse av andelsrätter torde emellertid för sin lösning kräva åtgärder av delvis annan art än i fråga om direkta överlåtelse av trafikillstånd. Denna fråga bör upptagas till särskild behandling av utredningsmännen. I samband härmed bör även frågan om godkännande av särskild föreståndare för biltrafikrörelse, som bedrivs av juridisk person, upptagas till förnyat övervägande.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 30 juni 1949 hemställde utredningen, att Kungl. Maj:t ville utfärda cirkulärskrivelse till statens biltrafiknämnd, överståthållarämbetet och länsstyrelserna av innehåll, att under den tid arbetet med översyn av bestämmelserna i förordningen angående yrkesmässig automobiltrafik m. m. påginge, tillstånd till utövande av linjetrafik för personbefordran med omnibus i princip skulle lämnas juridisk person icke tills vidare utan endast för viss begränsad tid, högst tre år, dock att trafikillstånd undantagsvis finge lämnas tills vidare i de fall, där ägaren av ett busslinjeföretag vore nödsakad att för rationalisering av rörelsen tillgripa bolagsbildning för att få nödiga medel till rationaliseringen samt rationaliseringsplan ingivits till vederbörande myndighet och av denna i samband med prövningen av frågan om tillståndsgivning godkänts.

Till motivering av sin hemställan anförde utredningen bl. a. följande.

Av utredningen därtills verkställd undersökning hade huvudsakligen avsett att utröna antalet överlåtelse av tillstånd till busslinjetrafik, storleken av de ersättningar, som erlagts i samband med sådan överlåtelse, samt fördelningen efter ägarens natur av landets busslinjer. Undersökningen hänförde sig i stort sett till tiden från och med år 1940. Utredningen hade funnit omkring 40 fall, där enskild företagare överlätit sin rörelse på ett nybildat aktiebolag under företagarens ledning. Därvid torde i ett flertal av fallen vederbörande företagare ha åsyftat att genom bolagsbildning söka eliminera de såsom ovissa bedömda betingelserna för rörelsens fortsatta bedrivande av fysisk person. I ett par fall hade kunnat konstateras, att företagaren först överlätit sin rörelse på ett av företagaren bildat aktiebolag, på vilket trafikillståndet överflyttats, och därefter överlätit aktierna eller i vart fall aktiemajoriteten på annan. Genom nämnda förfaringssätt hade kontroll av överlåtelsen och de därmed förknippade villkoren omöjliggjorts. Att avtalsslutande kontrahenter varit beredda att jämväl i andra fall tillgripa nämnda förfaringssätt, därest överlåtelse av trafikillståndet till köparen icke skulle komma att godkännas, framginge av en klausul, som i ett tiotal fall intagits i överlåtelsehandling. Klausulen hade i regel erhållit denna lydelse: »Säljaren förbinder sig att medverka vid köparens ansökan om överförandet av säljarens

omnibuskoncessioner på köparen. Skulle överförandet icke godkännas av länsstyrelsen, skall genom överenskommelse mellan säljaren och köparen bestämmas, hur överförandet lämpligast skall ordnas. Denna överenskommelse får icke i övrigt påverka någon av bestämmelserna i detta avtal.» I ett fall hade efter klausulen i överlåtelsehandlingen intagits en bestämmelse av innehåll, att köpeskillingen skulle så gäldas, att viss del därav skulle erläggas vid tillträdet och återstoden omedelbart efter det länsstyrelsen godkänt överförandet av säljarens trafiktillstånd på köparebolaget eller överenskommelse träffats beträffande rörelsens drivande för köparebolagets räkning under andra former. I ännu ett fall hade förut berörda klausul erhållit följande direkta avfattning: »Därest köparen skulle påfordra, att säljaren överlåter trafikrörelsen till ett aktiebolag, vars aktiekapital inbetalats kontant av köparen, skall säljaren vara skyldig att vid anfordran föranstalta om bildning av ett sådant aktiebolag med de aktieägare, som köparen anvisar.»

Utredningen yttrade vidare:

Den hittills utförda undersökningen visar, att det redan förut påbörjade överförandet av busslinjer från fysiska till juridiska personer under den tid, undersökningen avser, fortgått och även något stegrats. Utan att nu vilja göra något uttalande om önskvärdheten eller icke-önskvärdheten från det allmännas sida av ett överförande från fysiska till juridiska personer av busslinjer, vill utredningen under påpekande av den rådande tendensen framhålla den svårighet, som kan uppstå vid ett införande av kontroll av villkoren vid överlåtelser av andelsrätter i juridisk person, som driver busslinjerörelse. Då det dessutom torde kunna förmodas, att de för utredningens arbete givna direktiven blivit allmänt kända av dem, vilkas näring därav beröres, och att i anledning härav ökad bolagsbildning kan vara att förvänta, kan, om icke åtgärder snarast vidtagas, en reglering av förevarande spörsmål ytterligare försvåras, ja kanske i realiteten omöjliggöras.

I anledning av utredningens hemställda förordnade Kungl. Maj:t i brev den 2 december 1949, nr 64, att vederbörande tillståndsbeviljande myndigheter tills vidare icke finge — med visst undantag, som saknar betydelse i förevarande sammanhang — för juridisk person meddela tillstånd till utövande av linjetrafik för personbefordran med omnibus eller tillstånd att från fysisk person övertaga dylikt tillstånd utan föregående remiss av ärendet till, förutom eljest författningsenligt ifrågakommande myndigheter och sammanlutningar, busslinjeutredningen.

Den 14 juni 1952 överlämnade utredningen betänkande I med förslag till beräkning av tilläggsvärde (goodwill) för bussföretag m. m. (SOU 1952: 20). Förslaget innefattar ändringar i förordningen om yrkesmässig trafik, innebärande ökade möjligheter till kontroll av att vid överlåtelse av trafikrättigheter ingen ersättning skall utgå för själva rättigheterna.

Utredningen överlämnade den 29 juni 1955 betänkande II rörande översyn av vissa bestämmelser i 1940 års förordning angående yrkesmässig automobiltrafik m. m. jämte förslag till lag angående företag, som driva yrkesmässig trafik med omnibus (SOU 1955: 23). Förslaget innebär, att tillstånd för juridisk person till yrkesmässig busstrafik i princip skall lämnas en-

dast s. k. busstrafikaktiebolag, beträffande vilka skall gälla i särskild lag upptagna bestämmelser om förbud mot överlåtelse av aktier utan tillstånd av statlig myndighet. Vidare föreslås, att gällande tillstånd till busstrafik, vilka meddelats enskild juridisk person, skola upphöra att gälla efter en tid av tre år, räknat från den dag de föreslagna författningsändringarna träda i kraft, såvida icke myndighet, som äger meddela tillstånd, annorlunda förordnar.

Vid överlämnandet av sitt betänkande II meddelade utredningen, att det i direktiven lämnade utredningsuppdraget därmed vore slutfört samt att — intill dess Kungl. Maj:t annorlunda förordnade — det tillkomme utredningen att yttra sig i de med Kungl. Maj:ts brev den 2 december 1949 avsedda ärendena.

I 1956 års riksdagsberättelse (I K 6) meddelades, att det utredningen enligt direktiven lämnade uppdraget slutförts, samt att utredningens befattning med att avgiva yttranden i ärenden angående beviljande av trafiktillstånd fortsatte.

I 1957 års riksdagsberättelse (I K 11) redovisades, att utredningen under tiden december 1955—november 1956 avgivit yttranden i ärenden angående trafiktillstånd.

Busslinjeutredningens förslag ha ännu icke lett till någon lagstiftning, utan ha förslagen överlämnats till 1953 års trafikutredning för granskning av denna. Enligt direktiven för trafikutredningen (1954: I K 17) skall denna företaga en prövning av hela det trafikpolitiska problemet. Vidare heter det i direktiven, att det allmänna målet för de trafikpolitiska lösningar utredningen skall söka anvisa bör vara att för landets olika delar trygga en tillfredsställande transportförsörjning till lägsta möjliga kostnader och under former, som medge företagsmässig effektivitet och sund utveckling på transportmarknaden. Enligt 1957 års riksdagsberättelse beräknas trafikutredningens utredningsarbete fortgå under 1957.

Busslinjeutredningen redovisade i skrivelse den 16 maj 1955 till chefen för kommunikationsdepartementet sitt dittills utförda arbete såsom remissinstans enligt Kungl. Maj:ts brev den 2 december 1949 ävensom sina synpunkter å dithörande spörsmål. Utredningen anförde härutinnan bl. a.:

Hittills har utredningen avgivit yttrande i 359 ärenden. Därvid har utredningen i 105 ärenden hemställt, att vederbörande trafiktillstånd måtte bli tidsbegränsat. Av sistnämnda ärenden hava 18 avsett sådana fall, där vederbörande trafikutövare varit fysisk person och ombildat sitt företag till att i fortsättningen drivas i form av ett aktiebolag eller handelsbolag under hans ledning, och 18 sådana fall, där ett trafikutövande aktiebolag från annan person förvärvat trafiktillstånd. Återstående 69 ärenden hava — med undantag för några få fall, som gällt ansökningar från industriföretag om tillstånd till linjetrafik för transport av företagets personal mellan bostadsorten och arbetsplatsen — avsett ansökningar från trafikutövande aktiebolag eller kommanditbolag om utökning av tidigare bedriven linjetrafik till nya vägsträckor. Övriga ärenden — i vilka utredningen icke ansett skäl föreligga till tidsbegränsning av trafiktillstånden — hava avsett ansökningar från trafikutövande juridiska personer om utökning av linjetrafiken till

eller övertagande av sådan trafik å vägar, som helt legat inom vederbörande trafikföretags naturliga trafikområde och anledning till rationalisering av trafikförhållandena inom området icke ansetts föreligga. I de ärenden, i vilka utredningen föreslagit tidsbegränsat trafiktillstånd, ha de tillståndsbeviljande myndigheterna — i den mån tillstånd över huvud taget beviljats — följt utredningens rekommendation angående tidsbegränsningen utom i 22, i vidfogade förteckning redovisade fall, i vilka tillståndet i stället förklarats gälla tills vidare. Av sistnämnda fall hava 7 avsett sådana, där trafikutövaren varit fysisk person och ombildat företaget till att i fortsättningen drivas i form av aktiebolag eller handelsbolag, och 5 sådana, där trafikutövande aktiebolag från annan person förvärvat trafiktillstånd, samt 10 sådana, där fråga varit om utökning av trafikutövande aktiebolags linjetrafik till nya vägsträckor.

I — såsom ovan framgår — nära en tredjedel av de till utredningen remitterade ärendena har utredningen ansett skäl föreligga till tidsbegränsning av trafiktillstånden. Utredningen har anledning förmoda, att, därest de tillståndsbeviljande myndigheterna icke skulle hava ålagts inhämta yttrande från busslinjeutredningen i de föreskrivna fallen, myndigheterna i fråga under den gångna tiden skulle ha haft att pröva ett betydligt större antal ärenden, än vad nu varit fallet, angående överförande av trafiktillstånd från fysisk person till nybildat aktiebolag under den förutvarande trafikutövarens ledning. Sedan busslinjeutredningens synpunkter på dylika ärenden blivit mera allmänt kända bland trafikutövarna, har den omständigheten att en fysisk person, som innehar trafiktillstånd gällande tillsvidare, vetat att tillståndet vid överlåtelse av detsamma till ett aktiebolag kunde komma att tidsbegränsas, av allt att döma verkat hämmande på dylika överlåtelser. Detta tyder på att det alltjämt i åtskilliga fall, där innehavaren av trafiktillstånd är fysisk person, förefinnes ett intresse att överflytta trafiktillstånd till juridisk person. Anledning synes vidare föreligga till antagande, att innan ännu beslut fattats angående reglering av hithörande frågor de tillståndsbeviljande myndigheterna kunna komma att återknyta till tidigare praxis beträffande giltighetstiden för beviljade trafiktillstånd även i de fall, där det ur de intressen, som i förevarande sammanhang böra tillvaratagas, skulle vara önskvärt att tillståndet tidsbegränsades.

Enligt riksdagsberättelserna för 1956 och 1957 har utredningen avgivit yttranden, under perioden december 1954—november 1955 i ett femtiotal ärenden och under perioden december 1955—november 1956 i ett trettiotal ärenden, samtliga ärenden angående tillstånd för juridisk person att utöva linjetrafik för personbefordran med omnibus eller att från fysisk person övertaga dylikt tillstånd.

Den 14 mars 1956 besvarade dåvarande chefen för kommunikationsdepartementet, statsrådet Andersson, i andra kammaren en interpellation av fru Sandström angående busslinjeutredningens verksamhet som remissinstans. Därvid anförde statsrådet Andersson bl. a.:

Den nu gällande författningen ger inte någon ovillkorlig rätt för juridisk person att erhålla ett tillstånd till busslinjetrafik att gälla tills vidare. Avgörandet om tillståndets varaktighet torde böra träffas på grundval av samtliga på frågan inverkan omständigheter, varibland särskilt må nämnas trafikrörelsens omfattning och den därmed ofta sammanhängande frågan om dess behov av kapitaltillskott utifrån ävensom de önskemål från det allmännas sida, som kan finnas beträffande rationalisering eller omläggning av trafiken i det område, där trafiken skall framgå.

Av undersökningar, som gjorts vid olika tidpunkter under 1940-talet, framgår en alltmer ökad tendens att överföra busstrafiken till drift av juridisk person. Ävenså har det visat sig att de tillståndsgivande myndigheterna schablonmässigt, oavsett omständigheterna i det enskilda fallet, meddelat trafiktillstånd för juridisk person att gälla tills vidare.

Då en översyn av förordningens bestämmelser blev aktuell fanns det, såsom busslinjeutredningen framhållit, anledning vänta, att genomförandet av en ändrad reglering av villkoren för juridisk person att driva busstrafikrörelse skulle — oavsett på vilket sätt en dylik reglering genomfördes — avsevärt försvåras, om inte den förut påvisade tendensen kunde brytas.

Vid ställningstagandet till den av busslinjeutredningen väckta frågan, stod det klart att ett överförande av busslinjetrafik på eller nyöppnande av sådan trafik av juridisk person ur de synpunkter, som här var aktuella, icke under en övergångstid behöfve få menliga följder, därest myndigheterna alltfört hade sådana möjligheter att sörja för trafikens framtida gestaltning som i någon mån motsvarade de kontrollmöjligheter som myndigheterna hade beträffande av fysisk person utövad trafik. En sådan möjlighet var att tidsbegränsa tillstånden. En föreskrift om generell tidsbegränsning ansågs icke kunna komma i betraktande redan av den anledningen att en dylik föreskrift skulle drabba även sådana företag, vilkas, för att nämna ett exempel, storleksordning eller behov av kapitaltillskott utifrån, klart verifierade behovet av att driva trafiken i den juridiska personens form. Därest åter de synpunkter på tillståndsgivningen i föreliggande fall, som kunna utläsas ur författningen och dess förarbeten, verkligen beaktades av myndigheterna, syntes de mest påfallande olägenheterna av den påvisade tendensen och rådande praxis kunna undanröjas. Det syntes då — eftersom i varje särskilt ärende hänsyn skall tagas till de speciella omständigheterna däri — naturligt att låta de tillståndsgivande myndigheterna inhämta utlåtande av det organ, som hade att ägna hithörande frågor en ingående granskning. Efter sedvanligt remissförfarande fattades så beslut om inhämtande i ifrågavarande ärenden av busslinjeutredningens yttrande.

Busslinjeutredningen har själfvallet ingen som helst beslutanderätt i dessa ärenden; den är blott en av de, ofta flera, myndigheter eller enskilda till vilka ansökningar berörande yrkesmässig biltrafik regelmässigt remitteras. Den tillståndsgivande myndigheten har att själf och på eget ansvar fatta sitt beslut.

Att de tillståndsgivande myndigheterna i flertalet fall funnit anledning att i de ärenden, det här är fråga om, ändra på sin praxis, visar enligt mitt förmenande, att de grundsatser på vilka förordningen om yrkesmässig biltrafik vilar, genom busslinjeutredningens yttranden bragts till myndigheternas kännedom och att syftet med den inrättade remissinstansen således i huvudsak uppnåtts.

Busslinjeutredningen har — trots att dess utredningsarbete avslutats — fortsatt att tjänstgöra såsom remissorgan i enlighet med Kungl. Maj:ts brev den 2 december 1949. Utredningens betänkanden ha ännu icke lett till någon lagstiftning, och det synes föga antagligt, att utredningens förslag i oförändrat skick komma att läggas till grund för nya författningsbestämmelser å ifrågavarande område. Vid sådant förhållande är det enligt utskottets mening icke tillfredsställande, att de synpunkter, som kommit till uttryck i betänkandena, skola genom utredningens verksamhet såsom remissmyndighet få påverka nuvarande praxis i ärenden angående tillstånd till buss-

linjetrafik. På grund härav har utskottet ansett sig böra göra anmälan enligt 107 § regeringsformen mot dåvarande chefen för kommunikationsdepartementet, statsrådet Andersson.

VI*

(Protokoll över kommunikationsärenden den 1 juni 1956)

av herr *von Friesen*, som med instämmande av herrar *Weiland*, *Stenberg* och *Olofson* ansett att utskottet bort uttala följande.

Bestämmelser om rätt för kommun att exproprieras mark för olika kommunala ändamål finnas dels i lagen den 12 maj 1917 om expropriation dels i byggnadslagen den 30 juni 1947.

Expropriationslagen, som är av intresse i förevarande sammanhang, ändrades år 1949 bl. a. i fråga om expropriationsändamålen.

I 1 § lagen om expropriation i paragrafens nuvarande lydelse stadgas, att fastighet, som tillhör annan än kronan, må tagas i anspråk genom expropriation, om Konungen prövar det nödigt, bland annat (16.) för att säkerställa att mark på skäligen villkor är tillgänglig för tätbebyggelse och därmed sammanhängande anordningar eller för att eljest i kommuns ägo överföra mark, som icke är tätbebyggd, för upplåtelse med tomträtt.

Enligt 5 § expropriationslagen äger Konungen bestämma, vilket område expropriationen må omfatta. Finnes mer än ett område vara tjänligt för det avsedda ändamålet, må expropriationsrätt ej meddelas beträffande område, vars avstående eller upplåtande medför större olägenhet än nödigt är; och skall jämväl i övrigt tillses, att ändamålet må, utan oskälig kostnad för den exproprierande, vinnas med minsta olägenhet för annan.

Under höstriksdagen 1949 genomfördes, såsom ovan angivits, vissa ändringar i lagen om expropriation. En av ändringarna avsåg införande i lagen av en ny expropriationsgrund i syfte att underlätta för kommunerna att föra en aktiv markpolitik inom tätbebyggelseområden. Denna nya expropriationsgrund upptogs som punkt 16 i 1 § lagen om expropriation.

Till grund för ändringarna låg ett betänkande (SOU 1948: 4) avgivet av den år 1946 tillsatta *markutredningen*. Utredningen föreslog bl. a., att dåvarande stadgandet under 7. i 1 § lagen om expropriation skulle erhålla den lydelsen, att fastighet finge tagas i anspråk genom expropriation, om Ko-

* *Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:*

från första kammaren: herrar Elmgren, Damström, Englund, Georg Pettersson, Wahlund, Olsén, Weiland, Erik Olsson, Torsten Andersson och Svenungsson; samt

från andra kammaren: herrar Hallén, von Friesen, Spångberg, Jonsson i Haverö, Gustafsson i Bogla, Dahl, Larsson i Hedenäset, Alemyr, Stenberg, Svenungsson och Olofson.

nungen prövade det nödigt för att i kommuns eller municipalsamhälles ägo överföra mark, som med hänsyn till kommuns eller municipalsamhällets framtida utveckling erfordrades för tätbebyggelse eller därmed sammanhängande anordningar.

Markutredningen framhöll, att kommunens behov av mark för tätbebyggelse m. m. skulle bedömas rent objektivt med hänsyn till kommunens sannolika utveckling. Markägaren borde således icke kunna betaga kommunen möjligheten till expropriation genom att förklara sig villig att själv svara för bebyggelsen, så snart stadsplan för området fastställdes. Avsikten vore ju bl. a. att tillgodoföra kommunen och ej den enskilde markägaren den värdestegring marken vid tätbebyggelse eventuellt kunde komma att undergå.

Vidare anförde markutredningen, att expropriation ofta kunde bli överflödigt genom frivillig uppgörelse mellan markägaren och kommunen. Enligt 1 § lagen om expropriation vore det en förutsättning för bifall till ansökan, att Kungl. Maj:t funne åtgärden »nödig», och detta innebure bl. a. att, om kommunen kunde genom godvillig uppgörelse på skäliga villkor förvärva marken, expropriationsvägen ej borde anlitas. Expropriation utgjorde med andra ord endast ett sista medel för kommunen att förvärva markområdet. I enlighet härmed borde enligt utredningen vid Kungl. Maj:ts prövning av expropriationsansökan viss hänsyn tagas även till det pris, som markägaren begärde.

Vid remissen av lagförslagen till lagrådet framhöll *föredragande departementschefen*, statsrådet Zetterberg, bl. a., att markutredningens förslag om utvidgning av expropriationsrätten vore väl ägnat att tjäna såsom grundval för lagstiftning i ämnet men att han ansett förslaget böra modifieras i vissa avseenden. Den av markutredningen angivna förutsättningen för den utvidgade expropriationsrätten för kommuner vore sålunda alltför allmänt hållen för att lämpligen användas som lagtext.

I det modifierade förslaget redogjorde departementschefen utförligt för sin motivering för de ifrågasatta ändringarna i expropriationslagen och underströk i samband därmed, att expropriationsvägen givetvis borde anlitas endast i sådana fall då en underhandsuppgörelse på skäliga villkor ej kunde komma till stånd.

Beträffande frågan om en enskild markägare skulle kunna undgå expropriation genom att själv på ett godtagbart sätt ombesörja markens exploatering anförde *lagrådet* följande:

Enligt lagen om expropriation gäller såsom allmän förutsättning att expropriation får äga rum blott om sådant i det särskilda fallet befinnes nödigt för tillgodoseende av det behov som konstateras vara för handen. Villkoret i sin generella utformning har visserligen bibehållits i lagtexten, men formuleringen av det föreslagna nya expropriationsändamålet har i verkligheten till väsentlig del berövat villkoret dess strikta innebörd. Detta intryck förstärkes i hög grad av förslagets motivering. Motiven präglas av uppfattningen att det under alla omständigheter bör föredragas att exploateringen sker i kommunernas egen regi. Detta synes dock icke utan vidare

kunna tagas för givet. En sund konkurrens torde befördra allmänhetens intressen. Departementschefen har också i ett avsnitt av remissprotokollet berört fördelen av en nyttig konkurrens på tomtmarknaden, en fördel som skulle vinnas därigenom att kommunerna sattes i tillfälle att tvinga sig in på marknaden och därigenom bryta existerande prismonopol. Förslagets genomförande skulle emellertid — även vid en försiktig tillämpning av de nya reglerna — lätteligen på grund av det härmed följande osäkerhetstillståndet få verkningar långt utöver sådana som kunna betecknas såsom gynnsamt prisreglerande. Stor sannolikhet talar för att man, om förslaget upphöjes till lag, har att motse en kommunernas monopolställning, som i stor utsträckning betager de enskilda lusten att äga mark inom områden, dit den nya lagens verkningar kunna väntas sträcka sig.

I proposition nr 184 till 1949 års riksdag framlade Kungl. Maj:t förslag till lag angående ändring i lagen om expropriation.

Departementschefen anförde i propositionen i anledning av lagrådets yttrande bl. a. följande:

Vad angår de olika detaljerna i förslaget och då först innehållet i den av mig förordade nya lydelsen av 1 § i lagen om expropriation, har lagrådet ansett att expropriation för tätbebyggelseändamål borde ifrågakomma endast då marken kunde förutses bli erforderlig inom närliggande framtid. Om kommunerna, såsom förslaget avser, skola kunna bryta prismonopol, är det dock ej tillräckligt att tvångsförvärv kan ske först sedan missförhållanden uppkommit. Såsom jag förut anført måste kommunerna i förebyggande syfte kunna ingripa på tomtmarknaden redan på ett relativt tidigt stadium. För att mark därvid skall få exproprieras, måste emellertid tillfyllestgörande utredning utvisa — förutom att marken eljest icke på skäliga villkor blir tillgänglig — att marken behövs för tätbebyggelseändamål. Då det gäller mark utanför detaljplan, kunna upplysningar i sistnämnda avseende lämnas i exempelvis en generalplan. Att den förvärvade marken sedermera vid en blivande utvidgning av detaljplaneringen kan få betydelse ur synpunkten av olika utvidgningsalternativs ekonomiska konsekvenser, synes icke innebära något som strider mot det angivna kravet på utredning vid expropriationstillfället. Ej heller torde det uppkomma något motsatsförhållande mellan expropriationsrätten i förevarande fall och grunderna för 5 § expropriationslagen.

Andra lagutskottet anförde i sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 34) bl. a. följande:

De syftemål, som förslaget avser att tillgodose, äro av betydelse för dettas räckvidd. För att viss mark skall kunna bli föremål för expropriation för ifrågavarande ändamål, måste, såsom departementschefen framhåller, marken behövas — och givetvis även vara lämpad — för tätbebyggelseändamål. Förutsättning för att viss mark skall kunna exproprieras är vidare, vilket departementschefen ock uttalar, att marken eljest icke på skäliga villkor blir tillgänglig. Om det sålunda finnes befogad anledning antaga, att den enskilde markägaren själv exploaterar marken eller eljest är beredd upplåta den för exploatering mot skäligt pris, måste det anses säkerställt, att marken är på skäliga villkor tillgänglig för tätbebyggelse. Då i angivna fall själva grundförutsättningen för expropriationsrätten brister — nämligen att äganderättens överförande å kommunen erfordras för att markens tillgänglighet skall vara garanterad — föreligger enligt förslaget icke någon

expropriationsrätt för kommunen. Enligt utskottets mening innebär emellertid själva syftet ytterligare begränsning. För att tillgången på mark skall anses säkerställd kan det icke erfordras, att all mark, som kan förväntas framdeles behövas för exploatering, tillhör sådan ägare, som med vissnet är villig ställa den till förfogande för exploatering på skäligen villkor. Om en ej alltför obetydlig del av den mark, som bedömes svara mot exploateringsbehovet, tillhör sådan ägare, måste tillgången på mark i den mening, varom här är fråga, anses säkerställd. Med de begränsningar i förslagens räckvidd, som redan förslagens syfte enligt utskottets mening medföra, saknas varje grund för farhågorna, att förslaget skulle öppna möjlighet för uppkomsten av kommunala markmonopol.

Stadsägorna nr 2648 om 86,09 kvadratmeter, nr 2771 om 667,74 kvadratmeter samt nr 2774 om cirka 2 120 000 kvadratmeter (egendomen 1 mtl. Rud ¹) i Karlstad äges av dödsboet efter Nils Persson.

Ruds egendom är belägen norr om Karlstads centrala delar med sin sydliga gräns på endast cirka 2,3 kilometers gångvägsavstånd från Stora Torget och sträcker sig (inklusive ett tidigare avstyckat av staden förvärvat kyrkogårdsområde) som ett i medeltal cirka en kilometer brett band cirka 2,5 kilometer i nordostlig riktning från Östra infarten i söder till ett inskjutande hörn i stadens jurisdiktionsgräns i norr. Egendomen ligger helt inom Karlstads stad. Förutom från Östra infarten är egendomens södra delar lätt tillgängliga från den väster om egendomen gående Norra infarten liksom även från lokalgatorna i det öster om egendomen belägna Rosendalsområdet.

Egendomen brukas som jordbruks- och skogsegendom. År 1951 uppgick taxeringsvärdet till 110 000 kronor, fördelat på jordbruket med 54 200 kronor, på skogen med 23 700 kronor och på s. k. tomt- och industrivärde med 32 100 kronor.

Enligt utdrag ur förslag till generalplan för Karlstad upprättat den 25 november 1952 och kompletterat den 9 och 12 februari 1954 skall å »Rud, Alster m. fl.» åstadkommas en bebyggelse på ny tomtmark innehållande 2 100 rumsenheter i flerfamiljshus.

Av handlingarna framgår att vid olika tillfällen förhandlingar ägt rum mellan Karlstads stad och markägarna om försäljning av Ruds egendom. I oktober 1946 gjordes från stadens sida förfrågningar om möjligheten att förvärva egendomen. En del förhandlingar fördes mellan staden och markägarna. Sedan markägarna i november 1946 ingått ett för dem fördelaktigt kontrakt med byggnadsfirman Anders Diös avtog deras intresse för en försäljning till staden; bland annat beroende på att markägarna icke visste hur mycket som vore kvar av egendomen sedan nämnda kontrakt blivit uppfyllt. I augusti 1949 upptogs förhandlingar mellan markägarna och staden om en opartisk värdering av egendomen. Förhandlingarna ledde dock icke till något resultat. Staden uppdrog emellertid åt intendenten Torsten Ljungberger, Stockholm, att besiktiga och värdera egendomen. Den 30 juni 1950 bjöd staden vid ett sammanträffande med markägarna 350 000 kronor för egendomen med undantag av mangårdsbyggnaderna jämte träd-

gård samt det område ovannämnda byggnadsfirma förvärvat. Enligt markägarna kunde sistnämnda område — beroende på stadsplanens utformning — betinga ett pris av mellan 120 000 och 200 000 kronor. Anbudet accepterades icke av markägarna. Den 19 augusti 1950 erhöll staden av markägarna ett skriftligt erbjudande att förvärva egendomen med undantag av skogen, mangårdsbyggnaderna jämte trädgård samt vissa andra angivna områden för en köpesumma av 600 000 kronor. Staden, som ansåg markägarnas anbud motsvara en köpesumma av 700 000 kronor för hela egendomen, ansåg sig icke kunna acceptera anbudet. Markägarna förde därefter förhandlingar med Hyresgästernas Sparkasse- och Byggnadsförening i Karlstad u. p. a. (H. S. B.) angående eventuellt förvärv för H. S. B. av egendomen. Utgångspunkten för dessa förhandlingar var enligt markägarna en köpeskilling av 700 000 kronor för egendomen med undantag av mangårdsbyggnaderna och trädgården. Meningen var att det verkliga priset skulle räknas fram efter Bostadsstyrelsens prissättning, sedan stadsplan för området blivit antagen. Förhandlingarna strandade emellertid våren 1953, enär H. S. B. icke ville gå med på ett av markägarna begärt minimipris 600 000 kronor.

Såsom ovan angivits besiktigade och värderade Ljungberger på uppdrag av Karlstads stad egendomen Rud. I ett den 4 april 1951 dagtecknat utlåtande uppskattade Ljungberger — enligt i utlåtandet angivna beräkningsgrunder — värdet å egendomen till 450 000 kronor, varav 390 000 kronor avsåge »Södra delen» av egendomen (exploateringsvärde) och 60 000 kronor »Norra delen» eller Rudskogen (naturavärde). I värdet ingick icke något byggnadsvärde. Ljungberger framhöll, att något över hälften av egendomens areal utgjordes av skogsmark, att denna i all huvudsak vore koncentrerad till egendomens norra del, att denna del, Rudskogen, icke kunde betraktas som ett exploateringsområde men att det dock självfallet förelåge ett samband mellan en förutsatt framtida exploatering av södra delen av egendomen och Rudskogen.

I en till Konungen ställd den 17 juli 1953 dagtecknad skrivelse anhöll Karlstads stad, att Kungl. Maj:t måtte lämna staden tillstånd att med stöd av 1 § 16. lagen om expropriation exproprieras stadsägorna nr 2648, 2771 och 2774. I skrivelsen framhöll staden, att avsikten vore att stadsägorna skulle läggas under stadsplan och upplåtas med tomträtt.

Vid skrivelsen fanns fogat ett den 15 juli 1953 av stadsarkitekten Olle Lagergren och stadsingenjören Gunnar Jakobsson utfärdat intyg, enligt vilket Karlstads stad icke ägde några centralt belägna för tätbebyggelse lämpliga områden, som för närvarande kunde exploateras.

Under ärendets handläggning hos länsstyrelsen i Värmlands län gjorde staden i anledning av erinringar från markägarnas sida gällande, att staden som grund för sin framställning åberopade hela 1 § 16. lagen om expropriation, eller båda i nämnda punkt angivna expropriationsgrunder. Staden förklarade dock, att staden, för den händelse Kungl. Maj:t komme att föreskriva att blivande tomter å markområdet endast finge upplåtas med

tomträtt, icke hade något att erinra mot ett sådant villkor och att blivande tomter å området komme med staden såsom ägare under alla förhållanden att upplåtas med tomträtt. Staden anförde vidare bland annat, att den av staden återopade expropriationsgrunden hade tillkommit för att underlätta tätortens planmässiga utveckling genom att i kommunens ägo överföra mark, oavsett om marken skulle användas för bostadsändamål, för näringslivets behov eller för allmänna anordningar såsom trafikleder, parker, fritidsområden m. m. Staden hade behov av Ruds egendom för sin normala utveckling. En kommun borde ha möjlighet att upplåta tomtmark inom de områden, där det med hänsyn till samhällets utveckling vid varje tidpunkt vore lämpligast. En blivande bebyggelse å den mark, expropriationsframställningen avsåge, komme i motsats till andra av staden innehavda icke bebyggda områden icke att medföra oskäligt höga exploateringskostnader, då vatten- och avloppsledningar funnes framdragna till en punkt i närheten av östra infarten. Upprepade försök hade gjorts för att åstadkomma en frivillig uppgörelse med markägarna om förvärv av egendomen. Den första och enda gång markägarna preciserat sina villkor vore i augusti 1950, då ett anbud å 600 000 kronor lämnades på egendomen med undantag av vissa områden. De av markägarna uppgivna försäljningsvillkoren vore enligt stadens förmenande icke skäliga och anbudet kunde därför icke accepteras. Staden vore emellertid villig att diskutera en frivillig uppgörelse på skäliga villkor.

Markägarna anhöllo hos länsstyrelsen, att länsstyrelsen hos Kungl. Maj:lt måtte i första hand hemställa, att stadens framställning icke måtte vinna bifall, och i andra hand förorda, att Rudskogen, mangårdsbyggnaderna jämte viss omkringliggande mark samt ett till kronan utarrenderat område (ingenjördepåområdet) borde undantagas från expropriationen. Markägarna androgo bland annat, att expropriation utgjorde endast ett sista medel för en kommun att förvärva ett markområde och att detta medel skulle tillämpas först när det konstaterats att godvillig uppgörelse på skäliga villkor icke kunnat uppnås. Staden hade icke gjort tillräckliga ansträngningar att uppnå en frivillig uppgörelse. Grundförutsättningen för rätt till expropriation eller att frivillig uppgörelse på skäliga villkor ej kunnat träffas med markägarna vore därför icke uppfylld. Ej heller i övrigt vore förutsättningarna för den begärda expropriationen uppfyllda. Ända sedan 1910-talet hade mark sålts från egendomen för tomter och andra ändamål. Ingen hade ifrågasatt deras vilja att ställa marken till förfogande för bebyggelse. Blev området detaljplanerat komme det genom deras försorg att bliva exploaterat. Någon risk för att tomtpriserna genom en sådan exploatering skulle bliva oskäligt höga föreläge icke med hänsyn till den av statsmakterna förda bostadspolitiken. Deras kontrakt med byggnadsfirman Anders Diös vore för övrigt anknutet till bostadsstyrelsens prissättning och i deras försök till uppgörelse med H. S. B. hade de gått på samma linje. Det kunde vitsordas att egendomen Rud behövde tagas i anspråk för stadens normala utveckling. Detta förhållande vore emellertid icke liktydigt med att staden be-

hövde vara ägare av marken. Dennas användning för bebyggelseändamål vore under alla förhållanden säkerställd. Därtill komme att det funnes andra områden i stadens ägo, vilka vore tjänliga för bebyggelse. Staden kunde alltså taga egen mark i anspråk för tillgodoseende av den fortsatta bebyggelsen. Vad Rudskogen anginge hade staden icke presterat erforderlig bevisning vare sig om sitt behov av detta område eller — därest ett behov skulle föreligga — om att detta behov hade tillräcklig aktualitet. Staden hade icke påstått annat än att Rudskogen behövdes som friluftsjämnad. Markägarna hade aldrig försökt hindra allmänheten tillträde till skogen. Expropriationen behövde icke tillgripas för att realisera ett behov som redan vore tillgodosett. Gårdsområdet med därå befintliga byggnader borde förbliva i markägarnas händer, därest expropriationen i detta avseende icke skulle genomföras i strid mot stadgandet i 5 § lagen om expropriation, vilken paragraf föreskrev att ändamålet med expropriationen skulle vinnas med minsta olägenhet för annan och utan oskäligen kostnad för den exproprierande. Ingenjörskontorsområdet torde icke inom överskådlig framtid bli tillgängligt för bebyggelse. Expropriation av detta område kunde enligt markägarnas mening icke medgivas förrän så vore fallet och förutsättningarna i övrigt vore för handen. En expropriation av området skulle för närvarande allenast innebära att kronan arrenderade området av staden i stället för av nuvarande markägare.

Staden invände gentemot markägarna bland annat, att Rudskogen enligt generalplanen icke avsetts för bebyggelse men att planen, som endast redovisade bebyggelseområdena i stora drag, förutsattes bli omarbetad omkring vart femte år. Då stora delar av egendomarna Rud och Färjestad redan vore eller komme att bli tätbebyggda, erfordrades avsevärda områden som friluftsjämnad. Stadens behov av jämväl Rudskogen torde härigenom vara i någon mån styrkt. Vad ingenjörskontorsområdet anginge kunde framhållas, att de å området befintliga byggnaderna vore av provisorisk karaktär. De kunde därför icke ha någon längre livslängd. Då byggnaderna vore saneringsmogna eller då marken behövde tagas i anspråk för exploatering, måste förläggningen flyttas till annan plats. Sedan lämplig och välbelägen mark av åkerarealen av Ruds egendom tagits i anspråk för bebyggelse, komme att återstå så ringa del av den till jordbruk lämpliga arealen, att ett bärkraftigt jordbruk vore otänkbart. Det finge då anses vara olämpligt, att skogen bildade en fastighetsenhet tillsammans med mangårdsbyggnaderna och gårdsområdet. Starka skäl syntes därför föreligga för tillstånd för staden att exproprieras hela det område, expropriationsframställningen avsåg. Med hänsyn till att en expropriation skulle ske med minsta olägenhet för markägarna ville staden dock icke direkt motsätta sig ett undantag av mangårdsbyggnaderna med tillhörande mindre gårdsområde.

I ett den 13 september 1954 avgivet yttrande anförde *lantbruksnämnden i Värmlands län*: Stadsägorna nr 2648, 2771 och 2774 vore på tre sidor omgivna av tätbebyggelse. I händelse området exploaterades i enlighet med föreslagen generalplan för staden syntes den återstående åkerjorden endast

med svårighet kunna utnyttjas för sitt nuvarande ändamål. Någon närliggande brukningsenhet funnes icke, som vore i behov av skogsmark. Stadsägorna saknade sålunda genom sitt läge intresse ur jordbrukssynpunkt.

Länsstyrelsen i Värmlands län uttalade i ett den 11 juli 1955 avgivet yttrande följande:

En grundförutsättning för att expropriation skall kunna medgivas är, att frivillig uppgörelse på skäligen villkor ej kunnat träffas med markägaren. Av handlingarna framgår visserligen, att en del underhandlingar ägt rum mellan representanter för staden och markägarna, men länsstyrelsen kan inte frigöra sig från det intrycket, att staden lämnat åtskilliga möjligheter till sådan uppgörelse oförsökta. Länsstyrelsen finner det därför ytterligt tveksamt, om här ifrågakommen förutsättning för expropriation kan anses föreligga. Länsstyrelsen skulle anse det vara påkallat, att frågan om en frivillig uppgörelse gjordes till föremål för en ny, förutsättningslös förhandling mellan parterna.

Därest Eders Kungl. Maj:t, oaktat vad nu anförts, skulle finna förutsättningar för expropriationsmedgivande föreligga, får länsstyrelsen i sak anföras följande.

Stadsägorna nr 2648, 2771 och 2774 äro belägna i stadens norra del öster om Klarälven. De två förstnämnda stadsägorna bestå av två smärre områden, avstyckade från Färjestad 1: 93 och Rud 1: 1. Tillsammans bilda de ett nära kvadratisk område, som gränsar intill och delvis omslutes av stadsägorna nr 2774 i dess sydvästra del. Sistnämnda stadsäga omfattar all till egendomen 1 mtl Rud 1: 1 numera hörande mark.

Södra delen av Ruds egendom, å i ärendet företedd karta utmärkt med heldragna sneda röda linjer, består huvudsakligen av egendomens inägor samt är i söder och väster, delvis även i öster, omsluten av tätbebyggelse. Byggnadsverksamheten å angränsande områden i söder och väster har under de senaste åren varit mycket livlig, och dessa områden äro nu i det närmaste fullbyggda. En ytterligare utveckling av bebyggelsen i denna del av staden förutsätter en exploatering av ifrågavarande del av Ruds egendom. Såväl ur samhällsekonomisk synpunkt som med hänsyn till bebyggelseplaneringen synes det vara riktigt, att denna exploatering kommer att ske inom en nära framtid.

Norra delen av Ruds egendom består helt av skogsmark. Detta område kan, som Ljungberger framhåller, med hänsyn till belägenhet och terrängbeskaffenhet icke bedömas såsom ett exploateringsområde, utan det måste för överskådlig framtid karakteriseras som ett naturområde.

I sin ansökan synes staden som expropriationsgrund i första hand åberopa första ledet av 16 mom. i 1 § expropriationslagen. Därast denna expropriationsgrund icke skulle anses vara tillämplig, åberopar staden i andra hand andra ledet av samma moment.

För att den av staden i första hand åberopade expropriationsgrunden skall vara tillämplig, fordras bland annat, att marken eljest icke på skäligen villkor är tillgänglig för tätbebyggelse. Såvitt länsstyrelsen kan döma, har staden icke presterat tillfredsställande bevisning därom, att markägarna motsätta sig, att för tätbebyggelse lämpad mark av Ruds egendom genom deras egen eller andras försorg exploateras för sådan bebyggelse. Genom ägarnas tidigare förda markpolitik och av dem nu i ärendet gjorda uttalanden anser länsstyrelsen det tvärtom ådagalagt, att de äro villiga att på skäligen villkor upplåta marken för tätbebyggelse. Länsstyrelsen kan sålunda icke finna,

att den av staden i första hand åberopade expropriationsgrunden är tillämplig.

Den av staden i andra hand åberopade expropriationsgrunden förutsätter, att staden behöver här ifrågakommen mark för tätbebyggelse samt att anledning finnes till antagande, att marken framdeles icke blir på sådant sätt planlagd, att den kan upplåtas med tomträtt. Denne expropriationsgrund synes länsstyrelsen vara tillämplig på södra delen men däremot icke på norra delen av Ruds egendom. Som ovan nämnts, måste skogsmarken till Ruds egendom anses för överskådlig framtid komma att bestå såsom naturområde. Detta område är redan — jämte angränsande skogsmark till hemmanet Färjestad, vilket äges av staden — i viss omfattning nyttjat som fritidsområde av stadsborna.

Oberoende av vem som är ägare till området, kommer detta förhållande helt visst att obehindrat bestå. Något behov av att överföra detta område i stadens ägo för att kunna bevara det som fritidsområde av den karaktär det redan har, kan länsstyrelsen således icke finna föreligga.

Sammanfattningsvis får länsstyrelsen anföra, att länsstyrelsen icke funnit staden ännu hava vidtagit de åtgärder, som utgöra grundförutsättning för expropriations medgivande, att länsstyrelsen, därest Eders Kungl. Maj:t likväl skulle anse sådana förutsättningar föreligga, icke har något att erinra mot att ansökningen på det sätt bifalles, att staden jämlikt 1 § 16 mom. andra ledet expropriationslagen medgives rätt att genom expropriation taga i anspråk stadsägorna nr 2648 och 2771 samt så stor del av stadsägan nr 2774, som å ovannämnda karta utmärkts med sneddragna hela röda linjer, dock med undantag för manbyggnaden till Ruds egendom jämte därtill hörande tomtområde.

I utlåtande den 8 maj 1956 anförde *byggnadsstyrelsen*:

Den till expropriation ifrågasatta Ruds egendom (stadsägorna nr 2648, 2771 och 2774) utgöres i den södra delen av jordbruksmark och i den norra delen av skogsmark. Å egendomen finnes en mangårdsbyggnad jämte ekonomibyggnader samt vissa icke närmare angivna mindre byggnader tillhöriga försvaret.

Egendomen är relativt centralt belägen öster om Klarälven och är i söder, öster och väster omgiven av tätbebyggda områden. Enligt ett uppgjort förslag till generalplan för staden har vissa delar av marken reserverats för bostadsbebyggelse, såväl flerfamiljshus som s. k. familjehus (1—2 fam.). Markens blivande användning i övrigt är ännu ej närmare klarlagd; den torde dock åtminstone för lång tid framåt komma att bibehållas som naturområde.

I ansökningen har uppgivits att marken skall upplåtas med tomträtt; staden har dock icke åberopat någon viss av de i 1 § punkt 16 expropriationslagen angivna expropriationsgrunderna utan hänvisat till författningsrummet i dess helhet.

De av staden med markägarna förda förhandlingarna angående försäljning av egendomen har icke lett till resultat. Markägarna har bestritt bifall till ansökningen och därvid anført att staden icke kunde anses ha styrkt sitt behov att förvärva området samt att markägarna själva ämnade exploatera marken.

Staden har icke velat motsätta sig att mangårdsbyggnaden med visst kringliggande gårdsområde undantoges från expropriation.

Länsstyrelsen har för sin del starkt ifrågasatt huruvida förutsättningar för expropriation kunde anses vara för handen. Länsstyrelsen har dock icke velat erinra mot att expropriationstillstånd enligt tomträttsalternativet i 1 §

punkt 16 expropriationslagen meddelades beträffande den södra delen av egendomen, dock med undantag för mangårdsbyggnaden jämte därtill hörande tomtområde.

Av handlingarna framgår otvivelaktigt att en exploatering av Ruds egendom måste anses önskvärd vid stadens fortsatta utbyggnad. Ur jordbruksynpunkt synes icke föreligga något intresse av egendomens bibehållande helt eller delvis såsom jordbruksfastighet. Det är givetvis i första hand den södra delen av fastigheten som behöver tagas i anspråk för tätbebyggelse. Även den norra delen, den s. k. Rudskogen, torde emellertid förr eller senare behöva exploateras för tätbebyggelse och därmed sammanhängande anordningar, till en början närmast för tillgodoseende av behovet av parkmark. För säkerställande av att marken kan hållas tillgänglig för tätbebyggelse och därmed sammanhängande anordningar synes det vara angeläget för staden att kunna förvärva marken. Övervägande skäl talar enligt byggnadsstyrelsens mening för att staden erhåller lösningsrätt till egendomen i dess helhet. Styrelsen förutsätter att staden och markägaren kan träffa frivillig överenskommelse beträffande ett undantagande av mangårdsbyggnaden och lämpligt område däromkring från inlösen.

Under åberopande av det anförda anser sig byggnadsstyrelsen böra tillstyrka att staden jämlikt 1 § punkt 16 expropriationslagen medgives rätt att exproprieras ifrågavarande tre stadsägor (nr 2648, 2771 och 2774) för säkerställande av att mark på skäliga villkor är tillgänglig för tätbebyggelse och därmed sammanhängande anordningar.

I konselj den 1 juni 1956 fann Kungl. Maj:t gott på hemställan av föredragande departementschefen, statsrådet Andersson, jämlikt 1 § punkt 16 lagen den 12 maj 1917 om expropriation, meddela Karlstads stad rätt att, för att säkerställa att mark på skäliga villkor vore tillgänglig för tätbebyggelse och därmed sammanhängande anordningar, exproprieras stadsägorna nr 2648, 2771 och 2774 i Karlstad.

Såsom länsstyrelsen i Värmlands län framhållit borde i första hand expropriation ej ha tillgripits utan att samtliga möjligheter till uppgörelse mellan staden och markägarna tillvaratagits. Därest ändå expropriation medgivits borde i varje fall — såsom framhållits av länsstyrelsen och medgivits av staden — mangårdsbyggnaden med lämpligt område däromkring ha undantagits från inlösen. Då emellertid Kungl. Maj:t meddelat Karlstads stad rätt att utan något undantag eller villkor exproprieras samtliga berörda områden, har utskottet ansett sig böra göra anmälan jämlikt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet Andersson.

VII*

(Protokoll över finansärenden för den 26 oktober 1956)

av herr *Hammar*, som med instämmande av herrar *von Friesen* och *Swedberg* ansett att utskottet bort uttala följande.

Jämlikt 2 § kungl. kungörelsen den 15 april 1955 (nr 145) om lån av statsmedel för inrättande av alkoholfria restauranger må lån av statsmedel utgå till inrättande av alkoholfri restaurang; härvid må lån beviljas till mindre utvidgning och modernisering av restauranglokal, till inredning av och inköp av inventarier för matsal, sällskapsrum och ekonomiavdelning samt för att täcka behov av rörelsemedel. Lån, som utgår högst med belopp motsvarande halva kostnaden för det avsedda ändamålet, beviljas av Kungl. Maj:t. Ansökningar om lån beredas av kontrollstyrelsen. Beviljat lån är de första fyra åren helt ränte- och amorteringsfritt. Därefter är en fjärdedel av lånebeloppet ränte- och amorteringsfri. Återstoden amorteras; därå betalas ränta efter fyra procent.

Beträffande motiven till kungörelsen må först nämnas, att det till grund för kungörelsen liggande riksdagsbeslutet (prop. nr 22/1955, SU nr 31/1955 och rskr. nr 106/1955) hade föregåtts av en utredning om åtgärder för främjande av ett alkoholfritt umgängesliv. I direktiven för utredningen framhöll dåvarande chefen för finansdepartementet, statsrådet Sköld, att en väg att främja ett alkoholfritt nöjesliv, som borde prövas av utredningen, skulle vara att inrätta särskilda alkoholfria restauranger med ungefär samma standard som de nuvarande restaurangerna av god klass; härvid anfördes, att, för att en alkoholfri restaurang såsom lokal för samkväm och måltider under trivsamma former skulle kunna konkurrera med de nuvarande bättre restaurangerna, erfordrades, att den icke stode dessa efter i fråga om mathållning, inredningens standard, upppassning och övrig service. Vidare anfördes bl. a. följande.

Vad särskilt landsbygden angår har det numera mer och mer blivit sed, att samlingslokaler användes av allmänheten för anordnande av familjefester och dylikt. En ytterligare utbredning av detta bruk torde vara att emotse. I samband härmed synes olika åtgärder för nykterhetsintressets tillgodoseende kunna ifrågakomma, exempelvis tillskapande av möjligheter att förse lokalerna med en för ändamålet lämplig utrustning. Möjligt är att härför erfordras stöd från det allmännas sida.

I sitt betänkande framhöll utredningen, att det i vårt land rådde god tillgång på välskötta och välfrekventerade alkoholfria restauranger av vad utredningen betecknade såsom mellanklass. Däremot saknades enligt utred-

* *Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:*

från första kammaren: herrar Elmgren, Damström, Englund, Georg Pettersson, Wahlund, Weiland, Erik Olsson, Sveningsson och Alvar Andersson; samt

från andra kammaren: herrar Hallén, Pettersson i Norregård, von Friesen, Norén, Håstad, Spångberg, Swedberg, Jonsson i Haverö, Hammar och Alemyr.

ningen alkoholfria företag, som standardmässigt kunde jämföras med sådana spritrestauranger, dit allmänheten söker sig för att idka umgängesliv och roa sig. De alkoholfria restaurangerna, möjligen med något enstaka undantag, bjöde sällan sina gäster musik eller annan underhållning och kunde icke tillhandahålla möjligheter till dans. Den alkoholfria miljön innebure inte heller i och för sig en sådan tillgång, att den visat sig äga förmåga till konkurrens med spritrestaurangerna och vad dessa i sin tur skänkte av trivsel och standard.

Utredningen yttrade vidare, att det särskilt för yngre generationer torde vara av värde att kunna mötas till samvaro utan att behöva känna den psykologiska press, som lätt gjorde sig gällande på restauranger med sprit- och vinutskänkning. De alkoholfria restauranger, som funnes i Sverige, torde knappast i något fall standardmässigt kunna jämföras med de bättre spritrestaurangerna utan hade mer eller mindre karaktären av matserveringar eller konditorirörelser. Starthjälp i form av lån på gynnsamma villkor skulle, fortsatte utredningen, kunna utgöra ett incitament till inrättande av alkoholfria restauranger av hög klass och kunna hjälpa över eventuella initialsvårigheter.

Målsättningen för de restauranger, som avsågos med utredningens förslag, angavs sålunda.

Dessa bör erbjuda sina gäster allt — exklusive alkoholen — som utgör dragningskraften hos spritrestaurangerna: god standard i fråga om inredning, mathållning, allmän service etc. Men fråga är, om man bör och kan stanna vid denna punkt och inte ställa frågan, vad det finns för något speciellt och säreget, som de alkoholfria ensamma kan tillhandahålla, något som kan vara en extra lockelse. Musik, dans och annan, högklassig underhållning bör kunna förekomma, men dylikt finns också, framför allt sedan den s. k. varietéparagrafen fått en liberalare avfattning i den nya rusdrycksförsäljningsförordningen, på spritrestaurangerna, vilka dessutom framdeles i konkurrenssyfte kan tänkas försöka överbjuda varandra i fråga om attraktioner. Det blir en vital uppgift för de alkoholfria företagen att ständigt och i olika avseenden befinna sig minst i jämbredd med de bästa jämförliga spritrestaurangerna och ett maktpåliggande värv för uppslagsrika företagare inom denna speciella bransch att helst också flytta sina positioner ett stycke förbi de nämnda konkurrenterna.

Föredragande departementschefen, statsrådet Sköld, anförde i propositionen bl. a. följande.

Redan i direktiven för utredningen gav jag uttryck för den uppfattningen att alkoholfria restauranger av god standard skulle innebära ett värdefullt stöd för strävandena att främja ett alkoholfritt umgängesliv. Jag angav därvid också de önskemål som borde uppställas i fråga om sådana restauranger. Vad som framkommit genom utredningen och remissbehandlingen synes ägnat att bekräfta att en fruktbarande nykterhetspolitisk insats skulle kunna göras på detta område.

Departementschefen anlade i sitt yttrande icke några närmare synpunkter på standarden å de restauranger, som skulle kunna få del av stödåtgär-

derna. Efter en redogörelse för huru dessa tänktes tekniskt utformade fortsatte departementschefen:

Med hänsyn till svårigheterna att på förhand avväga det stöd som sålunda kan komma i fråga kan jag endast förorda en begränsad försöksverksamhet på området — — —. För en sådan begränsning talar också den ovisshet som föreligger angående publikunderlaget för alkoholfria restauranger med god standard. Lån bör alltså ej utgå för mer än ett fåtal restauranger eller restaurangavdelningar och i intet fall avse nybyggnad eller större ombyggnad.

Statsutskottet hänvisade till att fråga vore endast om en begränsad försöksverksamhet på området och yttrade i det följande:

Även om utskottet i likhet med departementschefen finner ovisshet råda angående publikunderlaget för alkoholfria restauranger med god standard och därmed angående den reella effekten av den föreslagna låneformen, anser sig utskottet likväl kunna tillstyrka att ett försök göres med lån av ifrågavarande slag. Mot vad departementschefen i detta sammanhang anfört har utskottet icke funnit anledning till erinran.

För lån av ifrågavarande slag anvisade 1955 års riksdag för budgetåret 1955/56 ett investeringsanslag å kapitalbudgeten å 500 000 kronor. Under sagda budgetår disponerades icke någon del av anslaget, utan hela anslaget kvarstod såsom outnyttjat till innevarande budgetår. Ännu den 10 april 1957 hade icke något lån beviljats jämlikt förevarande kungörelse.

Föreningen Måvikens ungdomsgård i Nordingrå kommun är enligt stadgarna en ideell förening, som i samförstånd med Evangeliska fosterlandsstiftelsens centralorganisation och stiftelsens missions- och ungdomsförbund i Ångermanland skall bedriva ungdomsvårdande verksamhet på evangelisk-luthersk kristen grundval. Verksamheten, som är inriktad på all ungdom utan avseende på samfunds- eller politisk tillhörighet, innefattar kurs-, läger- och studiecirkelverksamhet. Föreningen skall bygga, inreda och underhålla för sådan samvaro nödiga byggnader och så utrusta ungdomsgården och driva dess verksamhet, att den kan tjäna som lämpligt mål för rekreationsbehövande och semestrande ungdom från såväl provinsen som andra landsändar. I den mån ungdomsgårdens lokaliteter icke helt kunna utnyttjas för ungdomsverksamhet som nu sagts, må konvalescenthems- och pensionatsrörelse kunna upptagas som ekonomisk stödåtgärd för föreningens program.

Föreningen hemställde om lån jämlikt förevarande kungörelse med 56 700 kronor för inredning och utrustning av alkoholfri restaurang i Måviken. Ingivna kostnadsberäkningar upptogo kostnader å tillhoppa 124 062 kronor 5 öre. I ansökningsanförde föreningen bl. a. följande. Uppslaget att vid ungdomsgården inrätta alkoholfri restaurang hade vuxit fram ur erfarenheten från den kristna ungdomsverksamheten, vilken tenderade till isolering; det hade synts initiativtagarna angeläget att med kristen livssyn, fast moralisk hållning, alkoholfritt umgängesliv och socialt ansvar söka nå förenings-

lös ungdom och över huvud nå ut till bredare lager av ungdom. Avsikten vore att fånga upp en stor del av turismen till Nordingrå och i ungdomsgårdens samtliga utrymmen ge vad turistande ungdom och andra i första hand behövde: helpension till moderata priser och ett alkoholfritt umgängesliv på basis av en sund och berikande livssyn.

Yttranden över ansökningen avgåvos av AHRA (Alkoholfria hotell och restauranger andelsförening u. p. a.) och intendenten för utskänkningsärenden inom Västernorrlands län.

AHRA anförde följande:

Det synes oss icke föreligga full klarhet om Måvikens Ungdomsgård blir offentlig restaurang i det avseende, som bestämmelserna för de statliga lånen avser. Om Måvikens Ungdomsgård uppfyller de krav, som i detta avseende ställas, tillstyrker styrelsen för AHRA att lån beviljas ungdomsgården. Men om icke dylika utfästelser göras och efterföljas kan AHRA:s styrelse icke tillstyrka framställningen.

Intendenten för utskänkningsärenden framhöll, att föreningens verksamhet enligt stadgarna skulle omfatta all ungdom, oberoende av samfunds- och politisk tillhörighet, och fortsatte:

Därmed synes mig ett väsentligt hinder för bifall till framställningen vara undanröjt. Staten har ju ett starkt intresse att försäkra sig om hjälp från rörelser med absolutistisk inriktning framförallt i sådana fall där urval efter religiösa och politiska grunder icke sker. Behovet av samlingslokaler med studierum, biblioteksrum, klubblokaler, hobbyrum och föreläsningssalar är under den korta sommaren och även under andra delar av året i Norrland mycket stort och svårt att tillfredsställande fylla. Då ungdomsgården är belägen i en av Sveriges vackraste trakter med stor turisttillströmning och dess omgivningar ge tillfällen till bad och annat friluftsliv, förefinnes all anledning antaga att den livligt kommer att frekventeras. En ungdomsgård av Måvikens typ kommer därför att verksamt bidra till förverkligandet av ungdomens sunda nöjes- och kontaktbehov samt inrikta ungdomen på en alkoholfri samvaro. De möjligheter till självfostran och personlighetsdanning, som Måviken därför erbjuder, torde vara av stort värde för ungdom icke blott från Västernorrland utan även från Västerbotten och andra län. Den lilla risk, som ligger i att de religiösa formerna i alltför strikt tillämpning skulle kunna ge upphov till motsuggestion har styrelsen förklarat sig väl inse.

Intendenten för utskänkningsärenden uppgav vidare bl. a., att han i ärendet hört rådgivande nämnderna i Västernorrlands och Västerbottens län. Härom anfördes i yttrandet, att båda nämnderna livligt tillstyrkt bifall till framställningen såsom varande ett viktigt led i saneringen av det alltmera med alkoholförtäring förbundna nöjeslivet och i det allmänna kravet att möjligheter måste beredas ungdomen till berikande samvaro utan sådan förtäring.

Kontrollstyrelsen anförde, efter att ha berört innehållet i intendentens yttrande, följande.

Även kontrollstyrelsen är av den uppfattningen, att verksamheten vid Måvikens ungdomsgård fyller ur samhällets synpunkt synnerligen behjär-

tansvärda ändamål och att detta bland annat gäller beträffande det angelägna syftet att främja ett alkoholfritt umgängesliv bland ungdomen. Emellertid finner kontrollstyrelsen i likhet med AHRA det kunna ifrågasättas, om den vid ungdomsgården planerade restaurangen med hänsyn till ändamål, standard, belägenhet m. m. kan anses uppfylla de förutsättningar som enligt propositionen 1955: 22 måste föreligga för att statligt lån skall kunna erhållas. Ungdomsgården vänder sig huvudsakligen till den kyrkligt intresserade ungdomen, och dess restaurang torde åtminstone i vissa sammanhang komma att disponeras enbart för ungdomsgårdens klientel. Dans och lättare underhållning kommer icke att få förekomma i restaurangen. Standard och betjäning torde ej heller bli av sådan hög klass att någon effektiv konkurrens med förefintliga spritrestauranger om ungdom kan uppkomma. Restaurangens jämförelsevis isolerade läge — ej vid rikshuvudväg — får också tagas i betraktande när det gäller att bedöma restaurangens konkurrenskraft och möjligheter att främja ett alkoholfritt umgängesliv i orten. Dessa förhållanden föranleder kontrollstyrelsen till den slutsatsen, att företaget icke kan anses uppfylla de förutsättningar som måste föreligga för att lån av statsmedel skall kunna erhållas.

På grund härav finner sig kontrollstyrelsen icke kunna tillstyrka bifall till den gjorda ansökningen. Vid detta ståndpunktstagande har styrelsen även beaktat, att ett eventuellt bifall till ansökningen kan komma att ge upphov till framställningar om lån från andra likartade institutioner i landet.

Med anledning av kontrollstyrelsens utlåtande anförde föreningen i ny skrift bl. a., att med inredningen av restaurangen avsåges sådan komplettering av ungdomsgården, att den skulle kunna medverka till sunt umgängesliv och alkoholfria vanor också i grupper, sällskapsresor, turistsällskap, organisationers utflyktsresor o. s. v. Ungdomsgården och restaurangen vore två skilda enheter i föreningens socialinriktade verksamhet på grundvalen av kristen livssyn. Gentemot vad kontrollstyrelsen anförut uttalade föreningen, att både ungdomsgården och restaurangen vände sig till »utomstående» ungdom och icke »huvudsakligen till den kyrkligt intresserade ungdomen»; hjärtnerven i ungdomsgårdens program vore just strävan att frigöra de andliga värdena för socialt inriktad, vidare verksamhet än den gängse förekommande kristna ungdomsverksamheten. Den tilldragande miljön trodde sig föreningen kunna bereda genom sina lokaliteter, möjligheter till förströelser och det utsökt natursköna läge, som restaurangen hade vid Bottenviken, i »Norrlands Schweiz».

Vid skriften var fogat ett skriftligt uttalande av landshövdingen i Västernorrlands län Eric Wesström, dagtecknat den 19 juli 1956. Uttalandet var av följande lydelse.

Midsommardagen i år invigde jag Måvikens ungdomsgård, varvid jag även hade tillfälle att bese lokalerna. Serveringslokalernas standard synes mig vara mycket god och tillfredsställande.

Ungdomsgårdens styrelse består av välkända och vederhäftiga personer, som säkerligen komma att se till att skötseln av ungdomsgården kommer att handhavas på ett ur det allmännas synpunkt fullt tillfredsställande sätt. Av föreningens stadgar framgår, att verksamheten skall omfatta all ungdom, oberoende av politisk- och samfundstillhörighet, således skall verk-

samheten ej vara ensidigt inriktad efter vissa religiösa linjer. Det synes mig som om verksamheten, genom den uppläggning den fått, kommer att fylla ett stort behov för ungdomsvården och även har en stor mission att fylla i denna del av länet. Då ungdomsgården är belägen i en synnerligen vacker trakt med stor turisttillströmning, förefinnes all anledning antaga, att den kommer att bli mycket livligt besökt.

Från det allmännas synpunkt synes det vara mycket önskvärt, att sådan ideell verksamhet med absolutistisk inriktning, som bedrivs på Måvikens ungdomsgård, erhåller allt stöd, och jag vill uttala den förhoppningen, att statsmakterna kommer att bevilja Föreningen Måvikens ungdomsgård begärt lån för inredning och utrustning.

Ärendet avgjordes i konselj den 26 oktober 1956. Kungl. Maj:t beslöt därvid på hemställan av föredragande departementschefen, statsrådet Sträng, att lämna föreningens ansökan utan bifall.

Förarbetena till kungörelsen om lån av statsmedel för inrättande av alkoholfria restauranger ge vid handen, att den ledande synpunkten varit, att stöd skulle lämnas sådana restauranger, som genom sin standard — i fråga om inredning, service, underhållning m. m. — skulle bli i stånd att bjuda effektiv konkurrens åt spritrestauranger av hög klass. Kravet på standard måste med hänsyn härtill uppenbarligen anpassas efter ortens förhållanden. Även om restaurangen vid Måvikens ungdomsgård icke håller sådan standard, att den skulle kunna hävda sig i tävlan med ledande spritrestauranger i våra största städer, är den dock efter förhållandena i Västernorrlands län tydligen av god klass; i detta avseende åberopar utskottet landshövdingens i länet uttalande, att serveringslokalernas standard syntts honom vara mycket god och tillfredsställande.

Bland uttalandena under förarbetena till kungörelsen vill utskottet ytterligare framhålla vad statsrådet Sköld yttrade i utredningsdirektiven om sådana samlingslokaler på landsbygden, som användas av allmänheten för anordnande av familjefester och dylikt. Detta uttalande — som icke motrades vare sig av utredningen eller under ärendets senare behandling — ger tydligt vid handen, att kungörelsen bland annat syftar just på restauranger av samma typ som den ifrågavarande, nämligen sådana restauranger på landsbygden, som — förutom att de äro öppna för servering åt allmänheten — också erbjuda lämplig miljö för grupper av olika slag.

Med hänsyn till de nu anförda omständigheterna borde enligt utskottets mening föreningens låneansökan ha bifallits. Utskottet har därför funnit sig böra göra anmälan jämlikt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet Sträng.

VIII*

av herr *Dahlén*, som med instämmande av herrar *Englund*, *Weiland*, *Swedberg* och fröken *Wetterström* ansett att utskottet bort uttala följande.

Bestämmelserna om allmänna handlingars offentlighet återfinnas i 2 kap. tryckfrihetsförordningen. Huvudprincipen angives i 1 § sålunda, att till främjande av ett fritt meningsutbyte och en allsidig upplysning varje svensk medborgare i den ordning förordningen föreskriver skall äga få tillgång till allmänna handlingar. I denna rätt gälla vissa inskränkningar, som emellertid i detta sammanhang kunna lämnas åt sidan.

Med allmän handling förstås enligt 2 § alla hos stats- eller kommunalmyndighet förvarade handlingar, vare sig de till myndigheten inkommit eller blivit där upprättade. Enligt 3 § förstås med statsmyndighet bl. a. statsdepartementen.

Enligt 5 § skall handling anses inkommen till myndighet, då den avlämnats till myndigheten eller till befattningshavare, som har att mottaga handlingen eller eljest taga befattning med mål eller ärende, till vilket handlingen hänför sig. Departementschefen uttalade om innebörden av detta stadgande i propositionen med förslag till nu gällande tryckfrihetsförordning (nr 230 år 1948, s. 131), att därav klart framginge, att en handling som inkom till myndighet vore att anse som allmän handling, så snart den avlämnats till myndigheten eller sådan befattningshavare som i paragrafen sägs, samt fortsatte:

Är handlingen offentlig, kan således underlåten diarieföring eller registrering icke åberopas för att fördröja dess tillhandahållande. Ur praktisk synpunkt är det av vikt, att inkommen handling omedelbart diarieföres. Att diarieföring skall ske genast torde också vara innebörden av de föreskrifter som för olika fall finnas meddelade om förande av diarium. Å andra sidan torde det, med hänsyn till att ordnad diarieföring icke finnes hos alla de myndigheter som här kunna komma ifråga, ej vara lämpligt att i tryckfrihetsförordningen införa en särskild föreskrift om omedelbart vidtagande av sådan åtgärd. De bestämmelser som finnas torde erbjuda tillräckliga möjligheter till ingripande mot försummad diarieföring, särskilt om sådan underlåtenhet skett i syfte att kringgå bestämmelserna om allmänna handlingars offentlighet.

Den 8 februari 1957 avgåvo professorerna *Folke Schmidt* och *Nils Stjernquist* till ecklesiastikdepartementet en efter offentligt uppdrag utarbetad promemoria angående den juridiska och samhällsvetenskapliga utbildningen. Den 1 mars 1957 överlämnades till riksdagen en proposition (nr 86) an-

* *Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:*

från första kammaren: herrar *Elmgren*, *Damström*, *Englund*, *Georg Pettersson*, *Wahlund*, *Weiland*, *Erik Olsson*, *Fritiof Karlsson*, *Sörlin* och *Sveningsson*; samt

från andra kammaren: herrar *Hallén*, *Spångberg*, *Swedberg*, *Sehlstedt*, *Svensson* i *Ljungskile*, fru *Svedberg*, fröken *Wetterström*, herrar *Dahlén*, *Larsson* i *Hedenäset* och *Alemyr*.

gående sådan utbildning, i vilken stora delar av promemorians innehåll voro intagna. Enligt vad som inhämtats från departementet är promemorian därstädes inregistrerad under ett halvnummer och med angivande av den 8 februari 1957 såsom den dag, då inregistreringen skett.

Ännu vid den tidpunkt, då propositionen avlämnades, var emellertid enligt vad som är för utskottet känt promemorian icke registrerad inom departementet. Härigenom ha möjligheterna för pressen och andra intresserade att taga del av promemorian i hög grad försvårats.

Anledningen till att promemorian icke i vanlig ordning blev inregistrerad, så snart den inkommit till departementet, undandraget sig utskottets bedömande. Enligt 12 § instruktionen för befattningshavarna i statsdepartementet åligger det registrator bl. a. att förvara, förteckna och tillhandahålla till arkivet hörande handlingar. I förevarande fall synes promemorian icke ha lämnats till departementets arkiv förrän en lång tid efter den dag den angives vara inregistrerad.

Det tillkommer i särskilt hög grad konstitutionsutskottet att övervaka att de grundsatser, varå bestämmelserna om allmänna handlingars offentlighet vila, bliva upprätthållna och att påtala, när fel blivit begångna. Om icke så sker även när det är fråga om spörsmål av relativt sett mindre allmänt intresse, kan den föreställningen insmyga sig, att reglernas strikta upprätthållande skulle vara av mindre betydelse, vilket i sin tur skulle kunna medföra allvarliga följder, när det gäller stora, för samhället i dess helhet väsentliga frågor.

Det måste åligga departementschef att tillse att en sådan ordning råder inom departementet, att icke offentliga handlingar genom underlåten diarieföring undandragas allmänheten. I anledning av vad som förekommit har utskottet därför ansett sig böra göra anmälan jämlikt § 107 regeringsformen mot chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Persson.

IX*

(Protokoll över ecklesiastikärenden den 7 juni 1956)

av herr *Dahlén*, som med instämmande av herrar *Englund*, *Weiland*, *von Friesen* och *Hamrin* i Jönköping ansett att utskottet bort uttala följande.

Nu gällande läroverksstadga av den 17 mars 1933 fordrar för kompetens till lektorstjänst i latin och grekiska bl. a. fil. mag.-examen med minst betyget AB i sagda ämnen och fil. lic.-examen med minst samma betyg i ett av de nämnda ämnena. I fråga om licentiatexamen må därvid emellertid *dels* latin ersättas av grekiska eller av klassisk fornkunskap och antikens historia

* Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:

från första kammaren: herrar *Elmgren*, *Damström*, *Englund*, *Georg Pettersson*, *Wahlund*, *Olsén*, *Weiland*, *Erik Olsson*, *Fritiof Karlsson* och *Sveningsson*; samt

från andra kammaren: herrar *Hallén*, *von Friesen*, *Norén*, *Spångberg*, *Sehlstedt*, *Hamrin* i Jönköping, *Dahlén*, *Larsson* i Hedenäset, *Alemyr* och *Sveningsson*.

och dels grekiska ersättas av klassisk fornkunskap och antikens historia (178 § 1 mom. c).

Vid tillsättande av ledigbliven tjänst såsom lektor åligger det skolöverstyrelsen att efter prövning av ansökningshandlingarna och efter yttrande av vederbörande rektor till Kungl. Maj:t insända handlingarna med förslag å den eller de sökande, som på anförda grunder anses böra till den lediga tjänstens besättande främst komma ifråga (§ 181 mom. 1).

Vid avgivande av förslaget skall såsom *befordringsgrunder* i följande ordning gälla:

- a) skicklighet och nit i ungdomens undervisning och handledning;
- b) genom vitsord, erhållna i avlagda examina och prov, samt genom utgivna skrifter ådagalagda lärdomsförtjänster, särskilt i de ämnen, som höra till den ifrågavarande tjänsten ävensom förtjänstfullt skriftställarskap i övrigt av vetenskaplig eller praktisk-pedagogisk art;
- c) längden av föregående väl vitsordad tjänstgöring som lärare.

En mindre underlägsenhet enligt en eller två föregående befordringsgrunder må kunna uppvägas av ett större företräde enligt en senare. I fråga om lektorstjänst skola lärdomsförtjänster, särskilt om de förefinnas i de till tjänsten hörande läroämnena, såsom befordringsgrund likställas med undervisningsskickligheten och vid bedömning av lärdomsförtjänsterna särskild vikt fästas vid betyget i licentiatexamen samt vid avlagt disputationssprov för vinnande av doktorsgraden (181 § 2 mom.).

Beträffande lärare vid läroverk med praktisk lärarkurs skall särskilt avseende fästas vid sådana förtjänster, som ådagalägga sökandes lämplighet såsom lärare vid lärarutbildningsanstalt (181 § 3 mom.).

Högre allmänna läroverket statens normalskola i Stockholm är läroverk med praktisk lärarkurs.

Till en genom vederbörlig kungörelse ledigförklarad lektorstjänst i latin och grekiska vid läroverket hade vid ansökningstidens utgång i januari 1956 anmält sig sju sökande, däribland

- 1) lektorn vid högre allmänna läroverket för flickor på Södermalm K. E. A. Andrén;
- 2) lektorn vid högre allmänna läroverket för gossar i Malmö B. E. D. Edmar; och
- 3) rektorn vid Göteborgs högre samskola J. E. Holmberg.

Beträffande nämnda sökandes meriter skall här till en början nämnas följande.

Andrén är född år 1902. Han blev fil. mag. 1929 med betyget A i latin, grekiska och klassisk fornkunskap, fil. lic. 1935 med betyget A i klassisk fornkunskap och fil. doktor 1940 med betyget a för såväl avhandlingen som försvaret av den. Sistnämnda år förordnades han till docent i klassisk fornkunskap och antikens historia vid universitetet i Lund. Såsom t. f. professor har han tjänstgjort ht 1944, ht 1946 och vt 1948. Han blev docent vid Stockholms högskola 1952. Vidare utnämndes han till lektor i latin och grekiska vid

högre allmänna läroverket i Kalmar den 1 januari 1949 och vid högre allmänna läroverket för flickor på Södermalm den 1 juli 1953. År 1955 var Andrén uppförd på tredje förslagsrummet för en professur i klassisk forn-kunskap och antikens historia.

Edmar är född 1901. Han blev fil. mag. 1923 med bl. a. betyget A i latin och grekiska och betyget AB i klassisk forn-kunskap, fil. lic. 1929 med betyget A i latin och fil. doktor 1931 med betyget AB för såväl avhandlingen som försvaret av den. Han har undervisat i bl. a. latin och grekiska vid högre allmänna läroverket för gossar i Malmö 1927—1931 och vid högre allmänna läroverket i Kalmar 1932—1933. År 1932 utnämndes han till lektor i sagda ämnen vid högre allmänna läroverket i Växjö och 1938 vid högre allmänna läroverket för gossar i Malmö.

Holmberg är född 1907. Han blev fil. mag. 1929 med betyget A i latin och klassisk forn-kunskap och betyget AB i grekiska. Fil. lic.-examen avlade han 1932 med betyget A i latin och i klassisk forn-kunskap. Han disputerade och blev fil. doktor 1933 med betyget AB för såväl avhandlingen som försvaret av den och förordnades 1935 till docent vid Göteborgs högskola. Till t. f. professor därstädes har han varit förordnad ht 1938, vt 1946, vt 1949, ht 1949 och vt 1950. Han har vidare tjänstgjort vid Solbacka läroverk 1932—1934, vid högre allmänna läroverket för gossar å Norrmalm 1934—1935 och vid Göteborgs högre samskola 1935—1940. Till adjunkt vid Hvitfeldtska högre allmänna läroverket utnämndes han 1940. Sedan 1951 är han rektor för Göteborgs högre samskola. Holmberg har förklarats kompetent till och erhållit placering för en professur i klassisk forn-kunskap och antikens historia.

Över ansökningshandlingarna avgavs yttrande av rektorn vid läroverket Sven Grauers, som i vad angår de förut nämnda tre sökandena anförde:

Tjänsten har lockat sju synnerligen väl meriterade sökande. Skillnaden dem emellan är i vissa hänseenden mycket ringa. Så är exempelvis fallet enligt *första befordringsgrunden*. Sökandena Andrén och Edmar ha båda a i undervisningsskicklighet och AB i fallenhet. Sökanden Holmberg kommer något efter med AB i undervisningsskicklighet och AB i fallenhet, men vitsorden härröra från genomgång av provår för mer än 20 år sedan och torde med hänsyn till hans långa, väl vitsordade lärartjänst icke innebära någon belastning i dagens situation. Samtliga sökande måste sålunda anses ha väl styrkt sin pedagogiska skicklighet, vilket för ett läroverk med praktisk utbildning är av stor betydelse.

(Rektor jämställde enligt denna befordringsgrund de nu ifrågavarande sökandena).

Enligt *andra befordringsgrunden* måste sökanden Andrén ges ett bestämt företräde genom sitt höga avhandlingsbetyg (a) och sin omfattande vetenskapliga produktion, som lett till en mycket stark kompetensförklaring och en god placering vid konkurrens om en professur i klassisk forn-kunskap och antikens historia. Närmast honom kommer Holmberg med licentiat-examen såväl i klassisk forn-kunskap (A) som latin (A) samt en vetenskaplig produktion, som likaledes lett till kompetensförklaring och placering i fråga om professur i klassisk forn-kunskap och antikens historia. Han har

dessutom medverkat vid utgivningen av läroböcker. Av de återstående sökandena framträder Edmar med licentiatavhandling i latin samt ett omfattande pedagogiskt författarskap. Ordningsföljden enligt denna befordringsgrund synes mig därför bli: 1. Andrén, 2. Holmberg, 3. Edmar.

Enligt *tredje befordringsgrunden* har Edmar ett klart markerat företräde framför övriga sökande genom sin långa tjänstgöring (51 terminer) till väsentlig del förlagd till läroverk med egentlig lärarkurs. Närmast honom komma Andrén och Holmberg (c:a 34 terminer), varvid dock skälig hänsyn bör tagas till den omständigheten, att Andrén har mycket liten ren skoltjänstgöring under det Holmberg kan uppvisa lång skoltjänstgöring, till betydande del som skolledare. Ordningsföljden enligt denna befordringsgrund synes mig böra bli: 1. Edmar, 2. Holmberg, 3. Andrén.

En *sammanställning* av sökandenas meriter enligt samtliga befordringsgrunder synes ge vid handen, att Andrén, Edmar och Holmberg främst böra ifrågakomma till den sökta tjänsten. Skillnaden dem emellan i merithänseende är ringa och dessutom svår att fixera. Gentemot Edmars överlägsenhet i praktiskt-pedagogiskt hänseende med avseende på tjänstetid och pedagogiskt författarskap står Andréns och Holmbergs starka vetenskapliga meritering. Med all uppskattning av Edmars insatser som läroboksförfattare finner jag dock Andréns och Holmbergs högt kvalificerade vetenskapliga författarskap i sin helhet väga tyngre som merit. Såvitt jag av handlingarna kan döma har Andréns samlade vetenskapliga produktion tillräckligt högre vitsord än Holmbergs. Med hänsyn till lärdomsförtjänsternas betydelse vid tillsättning av lektorat och med hänvisning till vad jag i övrigt anfört, föreslår jag till den sökta tjänsten:

- 1) Andrén
- 2) Edmar och Holmberg, jämställda.

Vid skolöverstyrelsens handläggning av ärendet anförde föredraganden (ledamoten Junel), med vilken ledamöterna Sjöstedt, Engström, Bodell och Nilsson instämde:

Tjänsten har lockat flera mycket kvalificerade sökande och det är inte lätt att här utpeka den främste. Jag har emellertid vid min värdering kommit fram till samma slutresultat som läroverkets rektor och kan i stort sett åberopa den jämförelse, som gjorts i rektors utlåtande. Jag placerar sålunda Andrén främst och motiverar denna hans placering med hans starka meritering ifråga om lärdomsförtjänster i de till tjänsten hörande läroämnen i förening med vackra vitsord enligt första befordringsgrunden och mångsidigheten i den lärartjänstgöring, som han äger tillgodoräkna. Jag kan icke finna, att någon annan av de sökande i det hela når upp till sådan meritering som Andrén, varför jag hemställer, att överstyrelsen föreslår honom till tjänsten.

En vid akten i ärendet fogad PM, synbarligen upprättad inom departementet, visar följande överväganden:

Enligt 178 § 1 mom. c) sista stycket läroverksstadgan får vid behörighet till lektorstjänst i latin och grekiska lic.-examen i dessa språk ersättas med lic.-examen i klassisk fornkunskap och antikens historia. Enligt 181 § 2 mom. b) samma stadga beaktas enligt andra befordringsgrunden lärdomsförtjänster, ådagalagda genom examina och prov, särskilt i de ämnen, som hör till tjänsten. — Spörsmålet blir då huruvida för sökande till lärartjänst i klassiskt språk lärdomsförtjänster i klassisk fornkunskap skall

våga lättare än sådana förtjänster i det ifrågavarande språket. — Rektors och skolöverstyrelsens förord för Andrén har huvudsakligen grundats på dennes överlägsenhet enligt andra befordringsgrunden. Andréns styrka enligt nämnda grund ligger på ämnet klassisk fornkunskap. Om detta förhållande bör föranleda en viss jämkning av hans meriter vid sökandet av tjänst i klassiskt språk, kommer hans ställning uppenbarligen i farozonen. — Edmar, som är lic. och dr i latin är likställd med Andrén enligt första befordringsgrunden och överlägsen honom enligt den tredje. Även enligt andra befordringsgrunden har Edmar en mycket stark ställning; skillnaden mellan honom och Andrén är icke så stor. — Om man med hänsyn till att Andréns vetenskapliga meriter ligga inom ämnet klassisk fornkunskap bör anse Andrén och Edmar jämställda enligt andra befordringsgrunden, måste Edmar anses ha företräde enligt samtliga befordringsgrunder sammantagna.

Av ovan refererade handlingar framgår att av de sju sökandena till lektorstjänsten kvarstodo vid den slutliga jämförelsen enligt såväl rektor som skolöverstyrelsen Andrén, Edmar samt Holmberg. Vid bedömningen har enligt gällande läroverksstadga hänsyn tagits till att för lektorstjänst gäller att andra befordringsgrunden, »lärdomsförtjänst», skall jämföras med den första, »undervisningsskicklighet».

Av handlingarna framgår jämväl att beträffande undervisningsskickligheten synas fullgoda skäl föreligga till jämställandet av Andrén, Edmar och Holmberg. Den därmed jämförbara befordringsgrunden, lärdomsförtjänsterna, ger enligt rektor och skolöverstyrelsen följande ordningsföljd mellan de tre ovannämnda sökandena: 1. Andrén, 2. Holmberg och 3. Edmar.

Enligt tredje befordringsgrunden, tjänstgöringstiden, blev ordningsföljden: 1. Edmar, 2. Holmberg, 3. Andrén.

Rektor och skolöverstyrelsen ha vid en sammanfattning av befordringsgrunderna med hänsyn till likheterna i fråga om undervisningsskicklighet ansett, att lärdomsmeriterna finge bli avgörande. Rektor stannar då till sist för Andrén med motiveringen att dennes »samlade vetenskapliga produktion tillerkänts högre vitsord än Holmbergs». Föredragande undervisningsrådet anför: »Jag placerar sålunda Andrén främst och motiverar denna hans placering med hans starka meritering i fråga om lärdomsförtjänster i de till tjänsten hörande läroämnena i förening med vackra vitsord enligt första befordringsgrunden och mångsidigheten i den lärartjänstgöring, som han äger tillgodoräkna. Jag kan icke finna, att någon annan av de sökande i det hela når upp till sådan meritering som Andrén, varför jag hemställer, att överstyrelsen föreslår honom till tjänsten.»

Dessa ställningstaganden synas utskottet motiverade med hänsyn till Andréns starka vetenskapliga produktion.

Kungl. Maj:t utnämnde emellertid inte Andrén utan Edmar. Vad som var anledningen härtill är inte lätt att avgöra. Den PM som ovan refererats kan möjligen ge anvisning härom. Där ifrågasattes om inte de lärdomsförtjänster, som Andrén har och som höra till ämnet klassisk fornkunskap, eventuellt skulle »våga lättare än sådana förtjänster i det ifrågavarande språket». Om så kunde vara fallet skulle Andréns ställning enligt PM-författaren uppenbarligen komma »i farozonen».

Det är inte möjligt att avgöra om dessa överväganden varit avgörande för Kungl. Maj:ts. Men det finnes skäl att framhålla, att om så skulle vara fallet, rubbar detta både den i läroverksstadgan fastslagna ståndpunkten, att klassisk fornkunskap må ersätta latin eller grekiska, och den praxis som utbildats på området. För de personer som studera ifrågavarande ämnen skulle ett brytande av stadgans bestämmelser om rätt att utbyta visst ämne mot annat ha väsentlig betydelse. Motsvarande förhållande gäller också beträffande andra ämnen, såsom t. ex. historia, som må utbytas mot statskunskap.

Oavsett vad som kan ha varit avgörande vid ärendets prövning, strider det givna beslutet mot gällande författning, varför utskottet ansett sig böra göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet Persson.

X*

(Protokoll över ecklesiastikärenden den 21 september 1956)

av herr *Swedberg*, som med instämmande av herrar *Englund*, *Weiland*, *Sveningsson*, *von Friesen* och *Magnusson* i Tumhult ansett att utskottet bort uttala följande.

Bestämmelserna om tillsättning av rektor för statsunderstödd folkhögskola återfinnas i Kungl. Maj:ts folkhögskolestadga av den 14 december 1951. För att kunna antagas som rektor vid sådan folkhögskola fordras bland annat enligt 31 § 1 mom. e) i stadgan att ha under minst fyra år med goda vitsord tjänstgjort som lärare med full tjänstgöring vid läroanstalt under offentlig kontroll, därav vid statsunderstödd folkhögskola minst tre år. Enligt en år 1954 utfärdad kungörelse angående meritvärdering vid ansökning till lärartjänst må vid sådan ansökning till skola, som står under överinseende av skolöverstyrelsen, heltidstjänstgöring såsom instruktör inom ungdomsvårdande sammanslutning likställas med lärartjänstgöring, som må tillgodoräknas vid ansökan till lärartjänst. Sådan tjänstgöring må dock icke inräknas i minimitjänstgöring som är föreskriven för behörighet till lärartjänst vid folkhögskola.

I folkhögskolestadgans 37 § givas bestämmelser om tillsättningsförfarandet. Folkhögskolans styrelse skall efter ansökningstidens utgång till skolöverstyrelsen insända inkomna ansökningshandlingar. Skolöverstyrelsen prövar sökandenas behörighet och lämplighet för tjänsten med hänsyn till insikter, erfarenhet som lärare och för tjänsten erforderliga egenskaper. Sedan skolöverstyrelsens beslut efter prövningen vunnit laga kraft utser folkhögskolans styrelse till tjänstens innehavare en bland de sökande, som förklarats lämplig för befattningen.

* *Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:*

från första kammaren: herrar *Elmgren*, *Damström*, *Englund*, *Georg Pettersson*, *Olsén*, *Weiland*, *Erik Olsson*, *Fritiof Karlsson*, *Torsten Andersson* och *Sveningsson*; samt

från andra kammaren: herrar *Hallén*, *Pettersson* i *Norregård*, *von Friesen*, *Spångberg*, *Swedberg*, *Gustafsson* i *Bogla*, *Magnusson* i *Tumhult*, *Dahl* och *Alemyr*.

Folkhögskola står under inseende av skolöverstyrelsen, som äger utfärda de närmare föreskrifter, vilka kunna erfordras för ordnandet av undervisningen vid skolan.

Genom beslut den 1 juni 1956 har Kungl. Maj:t förklarat Visingsö folkhögskola (Braheskolan) berättigad till statsunderstöd från och med arbetsåret 1956/57.

Enligt ett ännu ej fastställt reglemente för skolan skall där varje år hållas en vinterkurs, omfattande minst 24 veckor, för både manliga och kvinnliga elever. Om tillräckligt antal elever anmäler sig, må vidare en andra och tredje årskurs inrättas. I de olika kurserna skall enligt reglementet, förutom de i folkhögskolestadgan föreskrivna ämnena, undervisas i de ämnen som skolstyrelsen med hänsyn till skolans speciella syften bestämmer. Skolans speciella syften ha angivits vara att utbilda ledare för det frivilliga folkbildningsarbetet och för ungdomsverksamheten.

Under sommaren 1956 ledigförklarades tjänsten som rektor vid nämnda folkhögskola. Vid ansökningstidens utgång hade åtta sökande anmält sig, bland dem e. o. förste kanslisekreteraren i ekklesiastikdepartementet, pol. mag. Thore Petersson.

Av den meritförteckning, som Petersson åberopade, framgår, att han tjänstgjort som vikarierande lärare i statskunskap och socialpolitik vid Jordbrukets föreningsskola i Sänga-Säby under två månader, men att han därutöver icke tjänstgjort som lärare. Han uppfyllde således icke det kompetenskrav rörande viss tids lärartjänstgöring, för vilket redogörelse lämnats här ovan.

Skolöverstyrelsen fann efter prövning av ansökningshandlingarna, att Petersson icke styrkt sin behörighet till tjänsten. Av de övriga sökandena förklarades sex vara behöriga och lämpliga att innehava tjänsten.

I skrift till Kungl. Maj:t hemställde Petersson om dispens från föreskriften om föregående tjänstgöring som lärare.

Av Peterssons meritförteckning framgår bl. a., att han varit ledamot av och ordförande för Föreningen Nordens ungdomsnämnd samt ledamot av Föreningen Nordens styrelse och arbetsutskott 1948—1952, varit ledamot av Ungdomsberedskapens styrelse under åren 1947—1949, varit ledamot av Svenska landsbygdens studieförbunds studieråd och arbetsutskott 1947—1952, varit vice ordförande för Sveriges ungdomsorganisationers landsråd samt ordförande i dess arbetsutskott 1951—1954, att han sedan 1954 är ordförande i landsrådet och att han varit ledamot av exekutivkommittén för världsungdomsorganisationen World Assembly of Youth åren 1951—1954. Vidare har han enligt sagda förteckning medverkat som studieplansförfattare åt SLS och som föreläsare i samhällsfrågor, internationella spörsmål m. m.

Peterssons hemställan översändes till styrelsen för Visingsö folkhögskola och till skolöverstyrelsen för yttrande.

En majoritet av fem personer inom folkhögskolans styrelse tillstyrkte att

den sökta dispensen beviljades. Två styrelseledamöter reserverade sig mot beslutet under framhållande, att styrelsens ställningstagande med gällande folkhögskolestadga och med den praxis, som för närvarande tillämpades, kom i uppenbar strid med folkhögskolans intressen.

Även skolöverstyrelsen tillstyrkte att dispens meddelades Petersson. Överstyrelsen anförde:

Petersson har fullgjort lärartjänstgöring vid läroanstalt under offentlig kontroll under två månader. Till stöd för sin dispensansökan synes Petersson kunna åberopa, att han vid de tjänsteuppdrag som i meritförteckningen redovisas verkat i folkbildningsarbetet såsom föreläsare, handledare i gruppstudier, författare av studieplaner, varit ledamot i ett studieförbunds centrala ledning, att han vidare verkat såsom ungdomsledare, varit ledamot och ordförande i ett samarbetsorgan för svenska ungdomsorganisationer samt även företrätt dessa i olika internationella sammanhang. I fullgörandet av samtliga dessa uppdrag har han erhållit synnerligen goda vitsord för pedagogiskt handlag, förmåga att komma i kontakt med ungdom och stimulera densamma för de uppgifter han haft att handlägga. Han synes även i sin verksamhet ha beaktat de internationella sammanhangen. Sökanden synes speciellt kunna åberopa, att han under tiden 1 maj 1945—15 februari 1952 tjänstgjort i befattningar som distriktsombudsman, riksombudsman och förbundssekreterare i Svenska landsbygdens ungdomsförbund. Enligt överstyrelsens uppfattning torde Peterssons tjänstgöring vid Svenska landsbygdens ungdomsförbund till sin karaktär stå nära sådan heltidstjänstgöring såsom instruktör inom ungdomsvårdande sammanslutning, vilken, såvida statsbidrag utgår till befattningen, må i merithänseende likställas med lärartjänstgöring vid ansökning till lärartjänst vid skola under överstyrelsens inseeende.

Det torde emellertid böra framhållas, att heltidstjänstgöring i sådan befattning enligt kungörelsen icke må inräknas i minimitjänstgöring, som må vara föreskriven för behörighet till lärartjänst vid folkhögskola.

Överstyrelsen finner sig böra beakta *å ena sidan*, att Visingsö folkhögskola särskilt strävar efter att utbilda ledare för det frivilliga folkbildningsarbetets och ungdomsverksamhetens behov och i viss mån inriktat arbetet på internationella problem samt att sökanden får anses ha förvärvat för sådan verksamhet lämplig erfarenhet genom flerårigt arbete på ifrågavarande fält, *å andra sidan* att sökanden endast under två månader varit heltidsanställd lärare vid läroanstalt under offentlig kontroll och aldrig tjänstgjort vid folkhögskola. Den omständigheten, att sex sökande av överstyrelsen kunnat förklaras behöriga och lämpliga för befattningen, finner däremot överstyrelsen icke i och för sig böra utgöra hinder för att ytterligare en sökande förklaras behörig.

Vid ärendets handläggning i skolöverstyrelsen deltog generaldirektören Rosén, ledamoten Lund, föredragande, och folkhögskoleinspektören Vestlund. Den sistnämnde reserverade sig mot överstyrelsens beslut och anförde:

Det är enligt min mening av stor vikt att rekryteringen av lärarkrafter till folkhögskolan stimuleras och att möjligheterna ökas för lärare verksamma inom angränsande arbetsområden, t. ex. inom folkbildningsarbetet, att övergå i folkhögskolans tjänst. Magister Petersson har genom sin verksamhet inom folkrörelserna och det frivilliga folkbildningsarbetet visat en intresseinriktning och inhämtat erfarenheter av stort värde för lärarverksamhet inte minst vid Visingsö folkhögskola med dess studie- och ungdomsledarutbildning.

Med hänsyn till folkhögskolornas speciella karaktär anser jag emellertid att den som utses till rektor vid en folkhögskola bör ha någon tids erfarenhet som lärare vid denna skolform för att kunna ge verksamheten en med folkhögskolans egenart överensstämmande utformning. Detta gäller kanske i särskild grad för en nystartad skola. Till rektorstjänsten vid Visingsö folkhögskola har anmält sig åtta sökande, av vilka sex folkhögskollärare funnits behöriga och lämpliga för befattningen. Det synes mig därför möjligt att tillfredsställande lösa rektorsfrågan vid Visingsö utan att bereda plats för sökande, som vid ansökningstidens utgång saknat behörighet, och jag anser därför att överstyrelsen bort avstyrka ansökan om dispens för Petersson.

Den 19 september 1956 inkom till chefen för eklelesiastikdepartementet en skrift från Svenska folkhögskolans lärarförening, vari föreningen efter en redogörelse för gällande bestämmelser och deras innebörd anförde:

Svenska folkhögskolans lärarförening ställer sig icke generellt avvisande till en uppmjukning dispensvägen av författningens krav på tidigare fullgjord lärartjänstgöring. Särskilt då en dispensökande som merit kan åberopa omfattande och väl vitsordade insatser inom det fria och frivilliga folkbildningsarbetet bör hans ansökan enligt föreningens mening bli föremål för välvillig behandling. Men föreningen vill med bestämdhet hävda, att dispens icke bör beviljas, då marginalen mellan den minimitjänstgöring, som anges i författningen, och den tjänstgöring, som den sökande verkligen fullgjort, är mera avsevärd; huruvida total dispens från kravet på tidigare fullgjord folkhögskoletjänstgöring över huvud bör medges, kan ifrågasättas. Vidare bör ett dispensärende behandlas mera restriktivt, då dispensen avser rektorstjänst än då fråga är om ämneslärartjänst. Beträffande rektorstjänst torde dispens icke böra beviljas i andra fall än sådana, då antalet välmeriterade aspiranter till tjänsten är mycket ringa eller då — i fråga om en ny skola — den dispensökande har nedlagt stora förtjänster om skolans tillblivelse och reellt prövats som skolledare under tiden fram till skolans erhållande av statsbidrag.

I föreliggande fall utgör den dispensökandes meriter från folkbildningsarbetets område ett visst skäl för bifall till framställningen. Mot denna merit måste dock ställas, att den sökande saknar varje erfarenhet av folkhögskolearbete och i övrigt endast har obetydlig lärarerfarenhet; att ansökningen icke avser ämneslärartjänst utan rektorstjänst, därtill vid en skola där fasta traditioner ännu icke har hunnit utbildas; samt att en rad välmeriterade och fullt behöriga aspiranter till tjänsten finnes. Dessa senare omständigheter väger enligt föreningens mening så tungt, att av principiella skäl ett bifall till framställningen icke bör komma i fråga.

Lärarföreningen, som förutsätter att herr statsrådet vid handläggningen av ärendet kommer att beakta dess karaktär av betydelsefull principfråga, vill icke underlåta att bringa till herr statsrådets kännedom, att den ger sitt fulla stöd åt den mening, som folkhögskoleinspektören Vestlund låtit anteckna till kungl. skolöverstyrelsens protokoll.

I beslut den 21 september 1956 medgav Kungl. Maj:t, att Petersson utan hinder av bestämmelserna i 31 § 1 mom. e) gällande folkhögskolestadga finge antagas till rektor vid Visingsö folkhögskola.

Såsom framgår av redogörelsen här ovan ha meningarna om lämpligheten att bevilja den sökta dispensen varit delade både i folkhögskolans styrelse

och i skolöverstyrelsen. Inom folkhögskolans styrelse ansågo sålunda två ledamöter, att styrelsemajoritetens beslut »kom i uppenbar strid med folkhögskolans intressen». Mot skolöverstyrelsens beslut reserverade sig folkhögskoleinspektören Vestlund. Vad han anförde i sitt utförliga och välmotiverade yttrande, till vilket Svenska folkhögskolans lärarförening helt anslutit sig, måste enligt utskottet mening tillmätas stor betydelse. I yttrandet understrykes bl. a. betydelsen av att den som utses till rektor vid en folkhögskola har erfarenhet som lärare vid denna skolform för att kunna ge verksamheten en med folkhögskolans egenart överensstämmande utformning.

Kravet på viss tids lärarerfarenhet såsom kompetensvillkor för erhållande av sådan tjänst, varom nu är fråga, får således anses vara väsentligt och bör icke frångås annat än vid exceptionella förhållanden, såsom t. ex. då det för en i övrigt mycket välmeriterad sökande brister allenast beträffande någon mindre del av den föreskrivna tjänstgöringstiden. Mot bakgrunden härav framstår den beviljade dispensen, som innebär ett fullständigt eftergivande av nu ifrågavarande kompetenskrav, som helt omotiverad och med hänsyn till de sökande, som kunde åberopa fullgoda meriter, för rättskänslan stötande. Enligt vad utskottet konstaterat har dispensgivningen också väckt mycken irritation och skapat olust inom folkhögskollärarnas kår, där — såsom lärarföreningen framhållit för departementschefen redan före ärendets avgörande — frågan ansetts ha principiell karaktär. Dessa sistnämnda omständigheter kunna därför få mindre lyckliga konsekvenser såväl när det gäller att behålla goda lärarkrafter vid folkhögskolorna som i vad avser en god rekrytering till dessa.

Under framhållande av de nu återgivna synpunkterna har utskottet ansett sig böra göra anmälan jämlikt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet Persson.

XI*

(Protokoll över jordbruksärenden den 23 mars och den 21 september 1956)

av herr *Svensson* i Ljungskile, som med instämmande av herrar *Englund*, *Weiland*, *Sveningsson*, *von Friesen*, *Swedberg* och *Magnusson* i Tumhult ansett att utskottet bort uttala följande.

Lagen den 3 juni 1955 om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet (jordförvärvslagen) trädde i kraft den 1 juli 1955. Den ersatte dels lagen den 17 juni 1948 med samma namn och dels lagen den 30 juni 1947 om kronans förköpsrätt (förköpslagen). Enligt 1955 års jordförvärvslag må fast egendom, som är taxerad såsom jordbruksfastighet, ej genom köp,

* *Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:*

från första kammaren: herrar *Elmgren*, *Damström*, *Englund*, *Weiland*, *Fritiof Karlsson*, *Sörlin*, *Sveningsson* och *Alvar Andersson*; samt

från andra kammaren: herrar *Hallén*, *Pettersson* i Norregård, *von Friesen*, *Spångberg*, *Swedberg*, *Jonsson* i Haverö, *Svensson* i Ljungskile, *Magnusson* i Tumhult, *Dahl* och *Alemyr*.

byte eller gåva förvärfvas utan tillstånd av lantbruksnämnd (1 §). Med jordbruksfastighet i lagens mening avses såväl jordbruks- som skogsegendomar.

Över beslut, varigenom lantbruksnämnd vägrat sökt tillstånd, må klagan föras genom besvär hos lantbruksstyrelsen. Talan mot styrelsens beslut föres hos Kungl. Maj:t genom besvär (14 §).

I lagens 3—5 §§ angivas uttömmande de omständigheter, som medföra att förvärvstillstånd skall eller må vägras. I 3 § upptagas de indispensabla hindren för förvärvstillstånd. 4 § innehåller de dispensabla hindren, då tillstånd skola vägras, därest icke vissa i lagen angivna omständigheter äro för handen. 5 § slutligen ersätter den upphävda förköpslagen och möjliggör för lantbruksnämnderna att använda förvärvslagen såsom ett instrument i jordbruksrationaliseringens tjänst.

De två besvärsmål, för vilka redogörelse kommer att lämnas här nedan, ha avsett tillämpningen av lagens 4 §. Enligt denna skall förvärvstillstånd vägras bl. a., där anledning finnes till antagande att förvärvaren vill åtkomma egendomen huvudsakligen för kapitalplacering eller, vad angår egendom med jordbruk, i annat syfte än att själv ägna sig åt detta.

Emellertid kan den tillståndsprövande myndigheten — därest hinder av angivet slag finnes föreligga — bifalla eller avslå förvärvsansökan beroende på om dispensanledning anses föreligga eller ej. Tillstånd må nämligen i sådant fall meddelas, om fånget kan väntas medföra övervägande nytta för jordbruket eller för näringslivet i orten eller egendomen för förvärvaren har synnerligt värde utöver det ekonomiska eller eljest särskilt skäl föreligger att godtaga fånget.

Vid genomgång av samtliga besvärsmål, vilka med tillämpning av 1955 års jordförvärvslag avgjorts av Kungl. Maj:t under år 1956, ha särskilt uppmärksamrats följande två fall, där Kungl. Maj:ts avgöranden synas anmärkningsvärda.

A. Kronojägaren Alfred Lindahl, som är född 1904, förvärvade genom köpebrev den 13 oktober 1955 fastigheten Ählberg Stora 1⁴⁵ i Hardemo socken, Örebro län, för en köpeskillning av 40 000 kronor. Fastigheten var taxerad till 22 500 kronor. Dess areal utgjorde 19,5 ha, därav 8 ha åker och 11 ha skog. Åkerjorden låg i ett skifte vid brukningscentrum. 2 ha bestod av sämre sandjord och återstående 6 ha av mullrik lättlera av god bonitet. Skogen hade god bonitet med delvis avverkningsbart bestånd. Den höll en kubikmassa av omkring 150 m³/ha. Bostadshuset var icke beboeligt och betecknades som värdelöst. Även ekonomibygnaden var i dåligt skick, men kunde användas till foderlada. Fastighetens föregående ägare hade sedan 1945 haft åkerjorden utarrenderad till ägaren av en grannfastighet. Arrendetiden skulle utgå år 1960.

Lindahl sökte den 16 november 1955 tillstånd till förvärvet hos lantbruksnämnden i Örebro län. Den 17 januari 1956 beslöt lantbruksnämnden, under åberopande av 4 § jordförvärvslagen, att avslå ansökningen, enär anledning finnes till antagande, att Lindahl ville åtkomma egendomen huvudsakligen i annat syfte än att själv ägna sig åt jordbruket å densamma.

Sedan Lindahl anfört besvär hos lantbruksstyrelsen, fann styrelsen i resolution den 18 april 1956 ej skäl bifalla besvären.

Lindahl fullföljde sin talan till Kungl. Maj:t, som emellertid i resolution den 21 september 1956 lämnade besvären utan bifall.

Handlingarna i ärendet utvisa följande omständigheter.

Lindahl, som ej tidigare ägde någon jordbruksfastighet, angav som skäl för sin önskan att förvärva fastigheten, att han därigenom finge möjlighet att efter sin pensionering, som inträffade år 1964, utveckla sitt intresse för skogsplantering. Den del av åkerjorden, som bestod av sandjord, var nämligen enligt Lindahls mening lämplig att använda för plantskola. Å den övriga åkerjorden ämnade han, sedan arrendatorns rätt utgått, även för framtiden driva jordbruk. Fastigheten var belägen inom Lindahls tjänstgöringsområde, och han förklarade, att han hade för avsikt att bosätta sig på den.

Lantbruksnämnden hade som framgår av vad ovan sagts avslagit ansökningen om förvärvstillstånd under motivering att anledning fanns till antagande, att Lindahl ville åtkomma egendomen huvudsakligen i annat syfte än att själv ägna sig åt jordbruket å densamma. I sitt yttrande till lantbruksstyrelsen över Lindahls besvär förklarade lantbruksnämnden emellertid att den icke längre betvivlade Lindahls uppgift, att han ämnade bosätta sig på fastigheten och själv driva jordbruket. Nämnden ansåg det dock tvivelaktigt, huruvida Lindahl med hänsyn till de betydande och föga räntabla investeringar, som ett fullföljande av hans planer skulle medföra, komme att vidbliva sin uppfattning.

Lantbruksstyrelsen avstyrkte i yttrande över Lindahls besvär hos Kungl. Maj:t bifall till Lindahls talan och anförde.

Vid sin prövning av besvären ansåg styrelsen, att på en fastighet av ifrågavarande storlek förvärvaren knappast kunde anses ägna sig åt jordbruket i den mening detta begrepp hade i lagrummet, därest icke fastigheten komme att utgöra hans egentliga förvärvskälla och arbetsuppgift. Detta måste förutsätta att han utövade ledningen av jordbrukets skötsel och personligen deltog i jordbruksarbetet å fastigheten i sådan utsträckning, att kostnaderna för lejd arbetskraft icke bleve större än att den behållna avkastningen gäve brukaren och hans familj en skälig försörjning.

Då klaganden synbarligen hade för avsikt att intill pensionsåldern, d. v. s. till år 1964, bibehålla sin tjänst som kronojägare och driva jordbruket på fastigheten som en bisyssla samt vidare utarrenderingen av fastighetens åkerjord hindrade klaganden från att under cirka 5 år disponera fastighetens åkerjord, ansåg lantbruksstyrelsen, att klaganden icke för närvarande kunde anses komma att ägna sig åt jordbruket på fastigheten i den mening som sagts. Någon nytta för jordbruket eller näringslivet i orten ansåg styrelsen förvärvat icke medföra. Vad klaganden anfört fann styrelsen icke utgöra tillräckliga sådana särskilda skäl för bifall, som i lagrummet angåves.

B. Genom köpekontrakt den 16 augusti 1955 köpte fabrikören Verner Andersson fastigheten Gamlegården 7¹ i Böne socken, Älvsborgs län, för 79 274 kronor.

Andersson är född 1906 och hade sedan 1937 tillsammans med en broder och andra personer och sedan 1951 tillsammans med enbart brodern drivit en rörelse, Bilindustri i Blidsberg Aktiebolag. Bolaget tillverkade tippanordningar för lastbilar. Han ägde ej tidigare någon jordbruksfastighet.

Fastighetens areal var 145,5 ha, därav 20 ha åker och 100 ha skog. Dess taxeringsvärde var 71 800 kronor. Byggnaderna på fastigheten voro omkring 70 år gamla och beräknades för iståndsättande draga en kostnad av 65 000 kronor, därav 10 000 kronor avsåg brådskande arbeten och återstående belopp arbeten, som borde göras inom den närmaste tioårsperioden. Åkerjorden hade under en följd av år skötts mindre väl och fordrade iordningställande av diken och avlopp samt stenröjning och figurförbättring. Det kapital, som måste investeras för sådant ändamål, ansågs belöpa sig till omkring 25 000 kronor. Minst nittio procent av skogsmarken var bevuxen med över slutna 30—40 åriga blandbestånd av tall, gran, björk och al, som voro i stort behov av röjningsgallring. Den övriga skogsmarken var bevuxen med delvis glesa grupper av 50—60 årig gran och björk samt enstaka fröträd av tall. Dessa områden hade vid tidigare tillfällen varit föremål för upprepade genomhuggningar, varför de under de närmaste åren endast borde genomgåas med rensningsgallringar m. m. Om så skedde kunde de ej lämna något ekonomiskt överskott under de närmaste 10—20 åren.

I en den 18 augusti 1955 till lantbruksnämnden i Älvsborgs läns södra område inkommen ansökan anhöll Andersson om förvärvstillstånd.

Den 21 september 1955 beslöt lantbruksnämnden att »enär anledning finnes till antagande, att Andersson ville åtkomma egendomen huvudsakligen för penningplacering och i annat syfte än att själv ägna sig åt jordbruket», avslå ansökningen under åberopande av 4 § jordförvärvslagen.

Sedan Andersson hos lantbruksstyrelsen anfört besvär över lantbruksnämndens beslut, anförde styrelsen i resolution den 7 december 1955:

»Enär anledning finnes till antagande att klaganden vill åtkomma förvärvsegendomen huvudsakligen i annat syfte än att själv ägna sig åt jordbruket på densamma samt fånget icke kan väntas medföra övervägande nytta för jordbruket eller för näringslivet i orten, lämnar lantbruksstyrelsen med hänsyn till innehållet i 4 § första stycket jordförvärvslagen jämförd med andra stycket samma paragraf besvären utan bifall.»

Andersson fullföljde sin talan till Kungl. Maj:t, som emellertid i resolution den 23 mars 1956 lämnade de anförda besvären utan bifall.

Handlingarna i ärendet utvisa följande omständigheter.

Andersson hade förklarar: Han ämnade i fortsättningen av skilda orsaker — bland annat nedsatt hälsa — icke personligen deltaga i skötseln av den bilfirma, i vilken han var delägare, utan helt ägna sig åt jordbruket på fastigheten. Hans hustru kom från ett lantbrukarhem och hade därför kännedom om och vana vid skötseln av ett jordbruk. Själv hade Andersson åren 1923 och 1924 arbetat i jordbruk. Vidare hade hans son, som var född 1942, visat intresse för jord- och skogsbruk. Andersson hade för avsikt att rusta upp gården och hade också de ekonomiska resurserna därtill.

Till stöd för sin talan hade Andersson åberopat två läkarintyg. Av det första, dagtecknat den 8 oktober 1955, framgår, att Andersson sedan ett par år led av högt blodtryck och att han icke utan risk för komplikationer i form av svårare ohälsa kunde fortsätta sitt arbete som industriledare utan helst borde ändra verksamhet till ett mera jäktbefriat arbete. Det andra läkarintyget, av den 23 januari 1956, framhåller bland annat att Andersson bestämt ordinerats att avlasta sig om icke hela så åtminstone större delen av sitt arbete som industriman och i stället ägna sig åt det betydligt lugnare lantbruksarbetet, om han ville återvinna hälsa och krafter.

Fastighetens förutvarande ägare och dess närmaste granne hade vidare skriftligen intygat, att Andersson med hjälp av sin son intill den 1 februari 1956 från fastigheten bortforslat 250 stenar med egen lastbil utrustad med hydraulisk lyftkran samt ditforslat 25 m³ matjord för fyllning av stenhålorna.

Lantbruksnämndens avslagsbeslut hade icke varit enhälligt. Föredraganden (lantbruksdirektören Sven Ekelund) hade nämligen reserverat sig för bifall till Anderssons förvärvsansökan och anfört, att denne åtnjöt ett mycket gott anseende i sin bygd och hade försäkrat att han ämnade ägna sig åt egendomen, att föredraganden på grundval av inhämtade uppgifter och kontakt med Andersson fann dennes försäkran förtjäna tilltro *samt att* vid sådant förhållande kapitalplaceringssyfte ej kunde anses föreligga och ej heller annat hinder funnes för förvärvet.

I sitt yttrande till lantbruksstyrelsen över Anderssons därstädes förda besvär tillstyrkte lantbruksnämnden med fyra röster mot tre bifall till besvären under motivering, att Andersson efter nämndens avgörande företett handlingar som gjorde troligt att han avsåg att varaktigt ägna sig åt driften av jordbruket.

Lantbruksstyrelsen uttalade i utlåtande till Kungl. Maj:t bland annat följande.

Vid bedömandet av besvären enligt 4 § jordförvärvslagen utgick styrelsen, då styrelsen lämnade besvären utan bifall, från att på en fastighet av ifrågasvarande storlek och beskaffenhet förvärvaren knappast kunde anses ägna sig åt jordbruket i den mening detta begrepp hade i lagrummet, därest icke fastigheten komme att utgöra hans egentliga förvärvskälla och arbetsuppgift. Detta måste förutsätta att han personligen deltog i jordbruks- och skogsarbetet på fastigheten i sådan utsträckning att kostnaderna för lejd arbetskraft icke bleve större än att den behållna avkastningen gäve brukaren och hans familj en skälig försörjning.

Då klaganden under de senast förflutna 19 åren av sitt liv ägnat sig åt annan näring än jordbruk och för närvarande syntes lida av ganska svår ohälsa, ansåg lantbruksstyrelsen icke sannolikt att han skulle komma att ägna sig åt jordbruket på förvärvsfastigheten i nu angiven mening. Vad klaganden anfört om att han, därest han erhöle förvärvstillstånd, ämnade vidtaga förbättringsåtgärder på fastigheten i enlighet med angiven plan ledde enligt styrelsens mening icke till att fånget kunde väntas medföra övervägande nytta för jordbruket eller näringslivet i orten. Några sådana särskilda skäl till förvärvet, som angivits i lagrummet, ansåg lantbruksstyrelsen klaganden icke ha förebragt.

I underdåniga besvären med därtill hörande påminnelser synes klaganden knappast ha anfört andra omständigheter än sådana som redan tidigare varit för styrelsen kända. Enligt vad som framgår av det nya läkarintyget av den 23 januari 1956 synes emellertid klagandens hälsa ha än mer försämrats, vilket styrker styrelsen i den tidigare uttalade uppfattningen, att klaganden icke kommer att kunna ägna sig åt jordbruket på fastigheten i den mening som avses i 4 § jordförvärvslagen.

Redan i 1945 års jordförvärvslag funnos intagna bestämmelser av väsentligen samma innebörd som de, vilka vunnit tillämpning vid prövningen av de ifrågavarande förvärvsansökningarna. Sagda bestämmelser överfördes i huvudsak oförändrade till 1948 års jordförvärvslag och sedermera även till den nu gällande lagen. Någon saklig ändring har därvid icke avsetts, utan bestämmelserna äro fortfarande att tolka från samma utgångspunkter som vid tillkomsten av 1945 års lag.

Vid riksdagsbehandlingen av den proposition, som ledde fram till sistnämnda lag, framhöll ett sammansatt andra lag- och jordbruksutskott bl. a., att tillståndsprövningen finge ske efter omständigheterna i det enskilda fallet med beaktande av de syften, som legat till grund för lagstiftningen. Utskottet fortsatte:

Fall kunna förekomma, då en person även om han icke själv kommer att ägna sig åt jordbruket, inköper en vanhävdad fastighet och sedermera iståndsätter densamma eller då en förvärvare utanför den jordbruksidkande befolkningens krets nedlägger betydande kostnader å fastigheten till gagn för jordbruket. Framgår det att köparens avsikt med förvärvet är av nu nämnd art, hör tillstånd till förvärvet meddelas. Den kännedom som står att få rörande sökandens person får givetvis särskilt beaktas vid bedömande av hans avsikt med förvärvet.

Rörande tolkningen av uttrycket »själv ägna sig åt jordbruket» visade en av kanslirådet P. Gullstrand år 1947 företagen undersökning av praxis vid tillämpningen av 1945 års lag, att ett antagande, att sökanden velat förvärva en fastighet med jordbruk i syfte att ägna sig åt jordbruket å densamma, i allmänhet ansetts kunna göras om sökanden avsett att bosätta sig å fastigheten och ha jordbruket å densamma till sin egentliga förvärvskälla eller arbetsuppgift. Gullstrand framhöll, att därmed emellertid icke sagts, att sökanden personligen måste delta i jordbruksarbetet eller i alla avseenden utöva ledningen av jordbrukets skötsel. Därest sökanden velat förvärva en fastighet med jordbruk, som varit utarrenderad några år framåt i tiden, eller om sökanden uppgivit sig vilja anställa en inspektör eller rättare för hjälp med jordbruksarbetet, hade nämligen sådana omständigheter i och för sig icke ansetts innebära, att sökanden haft annan avsikt än att själv ägna sig åt jordbruket.

Av väsentlig betydelse vid lagens tillämpning torde vara de uttalanden, som departementschefen gjorde i den proposition som år 1955 förelades riksdagen och som ledde till den nu gällande lagstiftningen på området. Samtidigt som departementschefen ansåg fortsatt jordförvärvslagstiftning behövlig, underströk han vikten av en liberal tillämpning av lagstiftningen,

där detta lät sig förenas med lagens syften. Som exempel på när så kunde vara fallet anförde departementschefen *dels* förvärv av stora och kapitalkrävande egendomar, där köparen utan att själv ägna sig åt jordbruket var i stånd att rusta upp egendomen *och dels* förvärv av fastigheter, som på grund av ringa areal eller eljest icke lämpade sig för egentligt jord- eller skogsbruk och ej heller erfordrades för komplettering av andra jordbruksfastigheter.

Om de principer, för vilka departementschefen sålunda uttalade sig år 1955 och till vilka riksdagen anslöt sig, tillämpats vid bedömningen av de relaterade fallen, borde ansökningarna om förvärvstillstånd enligt utskottets mening ha bifallits av Kungl. Maj:t. Icke i något av fallen kan det mot sökandenas uppgifter med fog göras gällande, att förvärven skett i spekulationssyfte eller för kapitalplacering.

Beträffande fastigheten Ählberg Stora 1⁴⁵ bör framhållas, att det i och för sig är både naturligt och glädjande, att en kronojägare med intresse för jord och skog önskar att efter sin pensionering bosätta sig på och bruka en mindre gård i stället för att söka sig till någon tätort. En sådan inställning bör enligt utskottets mening uppmuntras så mycket mera, som prognosen över landsbygdens utveckling visar att ett stort antal mindre gårdar kommer att bli utan ägare inom de närmaste 10—15 åren. Lindahls avsikt att rusta upp gården, för att där skaffa sig en trivsamt ålderdom, måste därför tveklöst anses vara till fördel för jordbruket i orten, i all synnerhet som varken lantbruksnämnden eller lantbruksstyrelsen ansett fastigheten behövligen för rationaliseringsändamål och ej heller någon annan jordbrukare framställt anspråk att få förvärva fastigheten.

Vad angår fastigheten Gammelgården 7¹ vill utskottet först erinra om att lantbruksnämnden i yttrande över besvären hos lantbruksstyrelsen med fyra röster mot tre tillstyrkt, att Andersson erhöle förvärvstillstånd. Det förtjänar framhållas, att lantbruksdirektören därvid anslöt sig till majoritetens mening. Ifrågavarande fastighet, som var relativt stor, krävde vidare betydande kapitalinvestering för att sättas i stånd. Vad som förekommit i ärendet ger icke någon anledning att betvivla Anderssons uppgift, att han var beredd att göra en sådan investering. Med hänsyn till läget på kapitalmarknaden finnas ej heller skäl förutsätta att Andersson handlat i spekulations-syfte. Anderssons förvärv måste därför ha varit till fördel för jordbruket i orten. Enligt utskottets mening borde därjämte vid ärendets avgörande särskild hänsyn ha tagits till den omständigheten, att Andersson hade en son, som var intresserad av jordbruk.

Vid ifrågavarande beslut av Kungl. Maj:t ha såsom ovan framhållits enligt utskottets mening icke tillämpats de principer, som vid lagstiftningens tillkomst förutsattes skola bli iakttagna. Utskottet har därför ansett sig böra göra anmälan jämlikt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, förutvarande statsrådet Norup.

XII*

(Protokoll över handelsärenden den 5 oktober 1956)

av herr *von Friesen*, som med instämmande av herrar *Englund*, *Weiland*, *Stenberg* och *Olofson* ansett att utskottet bort uttala följande.

Genom Kungl. Maj:ts instruktion den 20 augusti 1956 (SFS nr 453) inrättades statens institut för konsumentfrågor. Inrättandet av institutet utgjorde ett förstatligande och en utbyggnad av Hemmens forskningsinstitut, vars verksamhet till större delen drivits med hjälp av statsmedel. Institutets verksamhet började den 1 januari 1957. Enligt instruktionen har institutet till uppgift att verka för att arbetsförhållandena i enskilda hem och kollektiva hushåll rationaliseras samt för att produktion och konsumtion inriktas på goda och ändamålsenliga konsumentvaror (2 §).

Institutets verksamhet bedrivs å fyra avdelningar, nämligen en livsmedels- och kemisk-teknisk avdelning, en textilavdelning, en avdelning för hushållsorganisation m. m. och en upplysningsavdelning samt ett kansli (6 §).

Ledningen av institutet utövas av en styrelse, bestående av ordförande och fem andra ledamöter (5 §). Chef för institutet är en direktör (5 §). Vid institutet äro därjämte anställda tjänstemän i enlighet med gällande personalförteckning samt dessutom annan personal i mån av behov och tillgång på medel (7 §).

Personalförteckningen för institutet upptar enligt kungl. brev den 29 juni 1956 följande extra ordinarie tjänstemän i högre lönegrad än Ce 25.

Befattningshavare	Lönegrad
1 direktör	Ce 37
4 förste intendent	Ce 31
2 förste assistenter	Ce 27
1 intendent	Ce 27

Vidare innehåller personalförteckningen åtta tjänster i lönegraderna Ca 8—Ce 25.

I § 28 regeringsformen stadgas, att Konungen äger i statsrådet utnämna och befordra svenska medborgare till alla de ämbeten och tjänster, vilka äro av den egenskap, att Konungen fullmakter därå utfärdar, »dock böra vederbörande förut med förslag hava inkommit, där sådana hittills ägt rum».

* *Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:*

från första kammaren: herrar Elmgren, Damström, Englund, Georg Pettersson, Wahlund, Olsén, Weiland, Erik Olsson, Torsten Andersson och Sveningsson; samt

från andra kammaren: herrar Hallén, von Friesen, Spångberg, Jonsson i Haverö, Gustafsson i Bogla, fröken Wetterström, herrar Larsson i Hedenäset, Alemyr, Stenberg och Olofson.

Enligt allmänna verksstadgan (SFS 1955:3), som är tillämplig å institutet utom i visst hänseende, som här är utan betydelse, skola ordinarie och extra ordinarie tjänster i lönegraderna 31—37 å löneplan nr 1 tillsättas av Kungl. Maj:t i enlighet med vad därom stadgas i vederbörande instruktion.

I instruktionen för institutet stadgas, att direktörstjänsten tillsättes efter anmälan av styrelsen samt annan extra ordinarie tjänst i lägst lönegraden 31 å löneplan nr 1 (alltså tjänsterna såsom förste intendent) efter förslag av styrelsen (13 §). Beträffande övriga tjänster vid institutet stadgar instruktionen, att tjänster över 14 lönegraden tillsättas av styrelsen och lägre tjänster av direktören.

Beträffande tjänst, som tillsättes av Kungl. Maj:t på förslag av myndighet, (bl. a. tjänsterna som förste intendent) innehåller allmänna verksstadgan 15 § den bestämmelsen, att myndigheten skall utfärda kungörelse om tjänsten med föreläggande om tre veckors ansökningstid, räknat från kungörandet. Vidare stadgas, att myndigheten efter det ansökningstiden utgått, har att till tjänsten föreslå den sökande som företrädesvis bör komma i fråga, samt att, om skäl därtill äro, myndigheten jämväl må angiva, vilka av de sökande som anses böra i andra och tredje rummen förekomma till tjänsten.

Tjänsten såsom direktör tillsattes genom Kungl. Maj:ts förordnande den 5 oktober 1956, nr 32 a, för fil. lic. Anna-Greta Hybinette. I fråga om denna tjänst synes icke något ansökningsförfarande ha förekommit. Några bestämmelser om ansökningsförfarande beträffande direktörstjänsten finnas ej heller.

Den 5 september 1956 kungjorde handelsdepartementet till ansökan lediga *dels* tjänsterna som förste intendent *dels ock* vissa tjänster i lönegraderna Ce 25 och Ce 27. Såsom av det förut sagda framgår, skulle enligt instruktionen förstnämnda tjänster tillsättas av Kungl. Maj:t efter förslag av styrelsen och sistnämnda tjänster av styrelsen. Emellertid fanns ingen styrelse vid denna tidpunkt. Kungl. Maj:t hade visserligen genom beslut den 5 oktober 1956, nr 31 a, förordnat ledamöter i styrelsen, men mandattiden för dessa började löpa först den 1 januari 1957, då institutets verksamhet igångsattes. I denna situation fattade Kungl. Maj:t själv utan medverkan av någon styrelse beslut i tillsättningsärendena. Handläggningen var dock olika beträffande de båda nyssnämnda grupperna av tjänster.

I fråga om tjänsterna i lönegraderna Ce 25 och Ce 27 utsåg Kungl. Maj:t genom beslut den 5 oktober 1956, nr 31 b, tre av de samma dag utsedda styrelseledamöterna, nämligen direktören Valter Åman, sekreteraren hos Sveriges lantbruksförbund Oscar Westerlind och rektorn för statens skolköksseminarium och hushållsskola Margareta (Greta) Kastman, att upprätta förslag till tjänsternas tillsättande. (Övriga ledamöter i styrelsen äro förbundsordföranden Inga Thorsson, professorn Nils Gralén och civilingenjören Lisa Leffler.) Tjänsterna tillsattes genom Kungl. Maj:ts beslut den 21 december 1956, nr 65—67.

Beträffande tjänsterna i Ce 31 (förste intendenterna) utsåg Kungl. Maj:t

icke någon att upprätta förslag till deras tillsättande utan tillsatte själv tjänsterna direkt genom beslut den 5 oktober 1956, nr 32 b. Härvid utsågos förste undersökningsledaren vid Hemmens forskningsinstitut Marit Neymark, avdelningscheferna vid nämnda institut Vera Diurson och Carin Boalt samt extra befattningshavaren i lönegraden Cg 29 i civildepartementet, byråsekreteraren hos arbetsmarknadsstyrelsen Sven Erik Larsson. Tillika förklarades, att de sålunda förordnade skulle vara chefer, Marit Neymark för livsmedels- och kemisk-tekniska avdelningen, Vera Diurson för textilavdelningen, Carin Boalt för avdelningen för hushållsorganisation m. m. och Larsson för upplysningsavdelningen. Antalet sökande var, till befattningen såsom chef för livsmedels- och kemisk-tekniska avdelningen 9, till befattningen såsom chef för textilavdelningen 9, till befattningen såsom chef för avdelningen för hushållsorganisation m. m. 6 och till befattningen såsom chef för upplysningsavdelningen 18. Sammanlagt hade 33 personer sökt ifrågavarande befattningar. Av ansökningarna avsågo 3 två av befattningarna och 3 tre av befattningarna.

Marit Neymark hade såsom förste undersökningsledare vid Hemmens forskningsinstitut uppburit lön, motsvarande 29 lönegraden, samt vardera av Vera Diurson och Carin Boalt såsom avdelningschefer vid nämnda institut lön, motsvarande 31 lönegraden.

Vid tillsättningen av övriga tjänster vid institutet (tjänster i högst lönegrad 21) förfors på så sätt, att Kungl. Maj:t genom beslut den 10 augusti 1956, nr 8, uppdrog åt dåvarande styrelsen för Hemmens forskningsinstitut (överdirektören Karin Kock, rektorn Greta Kastman och sekreteraren Oscar Westerlind) att tillsätta tjänsterna.

Ehuru utan uttryckligt stöd i författning har så gott som undantagslöst vid tillsättande av sådana befattningar i ämbetsverk — utom chefsbefattningar —, som tillsätts av Kungl. Maj:t, den praxis tillämpats att verksstyrelsen upprättar förslag beträffande de sökande och även meddelar förord. I fråga om tjänsterna vid statens institut för konsumentfrågor i lönegraderna Ce 25 och Ce 27 utsåg också Kungl. Maj:t tre av den utsedda styrelsens ledamöter att upprätta dylikt förslag. Så skedde ej beträffande tjänsterna i Ce 31 (förste intendenterna), utan där utsåg Kungl. Maj:t befattningshavarna direkt efter ansökan. Då utskottet ansett att även i dessa fall förslag och förord borde ha upprättats i syfte att trygga tjänstemännens rätt till ett möjligast objektivt bedömande i befordringsavseende, har utskottet ansett sig böra göra anmälan jämlikt § 107 regeringsformen mot föredragande statsrådet Lindström.

XIII*

av herrar *Sveningsson, von Friesen, Håstad, Hamrin* i Jönköping och *Stenberg*, vilka ansett att utskottet bort uttala följande.

Svenska penninglotteriet aktiebolag bildades år 1938. Bolagets verksamhet har till föremål att efter Kungl. Maj:ts medgivande bedriva penninglotterirörelse.

Bolaget lyder direkt under Kungl. Maj:t och sorterar i organisatoriskt hänseende under handelsdepartementet.

Enligt uppgift i Statistisk årsbok 1956 (tab. 387) äger staten bolagets hela aktiekapital om 100 000 kronor.

Statens rätt att i egenskap av aktieägare närvara å bolagsstämma utövas genom ombud. Enligt aktiebolagslagen får aktieägare icke låta sig företrädas av mera än ett ombud. Ombudet utses beträffande de bolag som hör direkt under Kungl. Maj:t av Kungl. Maj:t, eller efter Kungl. Maj:ts bemyndigande av departementschef.

Frågan om förvaltningen av de statsägda företagen behandlades i en reservationsvis gjord omförmälan till konstitutionsutskottets memorial nr 8 år 1956 angående granskning av de i statsrådet förda protokoll, till vilket memorial utskottet får hänvisa.

Styrelsen i Svenska penninglotteriet aktiebolag utsåg den 1 februari 1957 förutvarande statsrådet Hjalmar Ragnvald Nilson i Spånstad att från och med den 3 samma månad vara verkställande direktör i bolaget.

I anledning av denna utnämning riktade herr Christenson i Malmö vid 1957 års riksdag en enkel fråga till chefen för handelsdepartementet angående grunderna för tillsättande av chefsposter i de statsägda bolagen och angående det inflytande regeringen därvid utövade.

Departementschefen, statsrådet Lange, förutsatte i sitt svar den 27 februari 1957 att frågan endast avsåge de helstatliga direkt under Kungl. Maj:t lydande bolagen samt yttrade:

Beträffande det första ledet av herr Christensons fråga vill jag ge det beskedet, att det är självklart att man vid utseendet av chefer för ifrågavarande statliga bolag försöker i varje särskilt fall finna en för tjänsten duglig och lämplig person. Någon annan grund vid tillsättandet av ifrågavarande chefsposter tillämpas mig veterligt icke.

Vad angår frågans senare del skulle jag egentligen kunna inskränka mig till att hänvisa till den redogörelse för förvaltningsformerna hos de statsägda aktiebolagen, som återfinnes i det förra året avgivna betänkandet i ämnet

* *Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:*

från första kammaren: herrar Elmgren, Damström, Englund, Georg Pettersson, Weiland, Fritiof Karlsson, Carl Albert Anderson, Elfving, Sveningsson och Alvar Andersson; samt

från andra kammaren: herrar Hallén, Pettersson i Norregård, von Friesen, Håstad, Spångberg, Sehlstedt, Hamrin i Jönköping, Andersson i Linköping, Dahl och Stenberg.

(nr 6/1956). Utöver vad där anföres vill jag emellertid tillägga några synpunkter.

Först må erinras om att det i de flesta av de direkt under Kungl. Maj:t hörande helstatliga aktiebolagen — därav samtliga bolag inom handelsdepartementets verksamhetsområde — numera finnes endast en aktieägare, Kungl. Maj:t och Kronan. Kungl. Maj:t har i fråga om dessa bolag generellt eller för varje särskilt fall meddelat bemyndigande för vederbörande departementschef att företräda statens aktier i bolaget. Vidare kan allmänt sett konstateras, att styrelse för statligt bolag ensam har rätt att utse verkställande direktör.

Å andra sidan torde det vara helt naturligt — särskilt när fråga är om aktiebolag med endast en aktieägare, såväl helstatliga som enskilda sådana bolag — att före fattandet av ett så viktigt beslut som utseende av verkställande direktör i bolaget viss kontakt i ämnet sker mellan styrelsen och aktieägare. Vad de statliga bolagen beträffar vill jag framhålla, att det — på grund av de förut angivna bemyndigandena för vederbörande departementschef att företräda statens aktier i bolagen — är med denne som bolagsstyrelsen har att taga kontakt. På den senare delen av herr Christensons fråga vill jag därför svara, att fall givetvis kan förekomma, då vid ett sådant samråd om utseende av chef för ett statligt bolag företrädaren för staten såsom aktieägare i samförstånd med styrelsen kan utöva inflytande vid utseendet.

Utan att något statsrådsprotokoll förelegat har utskottet ansett sig böra uppta frågan om tillsättandet av förutvarande statsrådet Hjalmar Nilson som direktör för Svenska penninglotteriet aktiebolag i samband med den partiella regeringsombildningen den 1 februari 1957.

Utskottet vill först fästa uppmärksamheten på att denna chefstillsättning icke torde ha varit tänkbar utan ett visst ingripande från regeringens sida. Att så varit fallet kan inte sägas ha bestritts av chefen för handelsdepartementet i ovan återgivna svar den 27 februari 1957 på herr Christensons i Malmö enkla fråga.

Att ett visst ingripande förekommit torde också kunna utläsas av det förhållandet att tjänsteman inom bolaget, som ansågs designerad till chefsposten i fråga, nu i stället tilldelades en nyinrättad vicedirektörspost — ett arrangemang som i och för sig måste öka företagens omkostnadskonto. Det förtjänar även att nämnas att styrelsen vid tillsättningen av direktörsposten icke var enig; gällande sekretessbestämmelser ge dock icke utskottet eller riksdagen någon rätt att ta del av styrelsens protokoll i detta eller andra statliga företag.

Utskottet finner det vara en lucka i den konstitutionella kontrollen att statsråds eventuella åtgöranden när det gäller de statliga företagens verksamhet och då speciellt tillsättning av chefsposter i dessa företag icke på något sätt protokollföres. Därigenom ställes konstitutionsutskottet utanför all möjlighet till insyn i regeringens befattning med en numera så omfattande och viktig sektor av statsförvaltningen som de statsägda företagens. Någon form för protokollsanteckning eller protokollföring borde dock enligt utskottets mening vara möjlig. Detta borde gälla inte blott instruktioner för Kungl. Maj:ts ombud vid bolagsstämmor utan även andra interventioner. Regeringen eller vederbörande departementschef måste vara ansvariga härför i

samma utsträckning som för andra regeringsärenden, ty den konstitutionella ansvarigheten känner inga undantagsregler och vederbörande statsråd bör förutsättas självt ha allt intresse att öppet stå för sina handlingar även på detta område.

Utskottet vill icke gå så långt att det kräver att varje ingripande från regeringens sida när det gäller besättande av chefsbefattningar inom statliga företag skall anses obehörigt. Fall kan tänkas, då regeringen med sin ansvarighet finner statsintresset kräva att den ger till känna en bestämd mening att någon viss person bör utses respektive inte utses. Rätten att tillsätta chefer hos de statsägda företagen ligger självfallet hos bolagsstyrelserna, vilkas ansvarighet ej bör inskränkas till någonting rent formellt. De tankar, som ligga bakom förfaringssättet att välja bolagsformen för nu ifrågavarande företag av i sak statlig natur, måste alltså anses så bärande, att regeringsingripanden — oavsett om dessa insätts med större eller mindre kraft — endast bör ifrågakomma när särskilda skäl är förhanden. Med hänsyn till Svenska penninglotteriets säregna uppgifter kan utskottet icke finna att några sådana särskilda skäl kunnat åberopas i detta fall. Bolagets chefstjänst bör ej inrangeras bland politiska reträttplatser.

Utskottet — som samtidigt härmed ej kan undgå att inskräpa att regeringen måste iakttaga stor återhållsamhet vid tilldelning av ämbeten åt sina egna medlemmar — har med hänsyn till vad som förekommit i samband med tillsättningen av direktörsposten i Svenska penninglotteriet aktiebolag av olika här ovan angivna synpunkter funnit sig böra göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot statsminister Erlander, såsom den för regeringsombildningen primärt ansvarige, samt mot chefen för handelsdepartementet, statsrådet Lange, till vilkens departement Svenska penninglotteriet aktiebolag hör.

XIV*

(Protokoll över inrikesärenden den 8 februari 1957)

av herr *von Friesen*, som med instämmande av herrar *Weiland* och *Olofson* ansett att utskottet bort uttala följande.

Omkring mitten av juni månad 1953 utbröt i vårt land en paratyfusedemi, som kom att få en osedvanligt stor omfattning. I avsikt att hejda eller begränsa epidemien nödgades myndigheterna inskrida på olika sätt. Härigenom uppkom ekonomiska skador för de enskilda.

Efter uppdrag av Kungl. Maj:t utarbetade *medicinalstyrelsen* och *veterinärstyrelsen* en den 7 oktober 1953 dagtecknad redogörelse för paratyfusedemien 1953 och dess orsaker.

* *Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:*

från första kammaren: herrar Elmgren, Damström, Englund, Wahlund, Weiland, Fritiof Karlsson, Carl Albert Anderson, Elfving, Sörlin och Sveningsson; samt

från andra kammaren: herrar Hallén, Pettersson i Norregård, von Friesen, Norén, Sehlstedt, Andersson i Linköping, Dahl, fröken Wetterström och herr Olofson.

I redogörelsen uttalade styrelserna bl. a., att smittspridningen med största sannolikhet skett med slakteriprodukter från Kronobergs läns slakteriförening u. p. a. i Alvesta, att nämnda produkter orsakat det första stora skovet av fall såväl i Kronobergs län som i de övriga huvudepidemiområdena men att den fortsatta långdragna epidemivågen liksom fallen i andra delar av landet däremot borde tillskrivas förekomsten av de många symptomfria smittbärare, som även de blivit en följd av den första smittspridningen.

Resultatet av sina undersökningar rörande epidemiens uppkomst sammanfattade styrelserna sålunda:

De primära fallen, som bildat en snabbt upplammande men efter några veckor åter vikande explosivepidemi, har orsakats genom förtäring av slakteriprodukter från Alvestaslakteriet. Kött, som härrörde från slakt där den 11 juni och senare visade sig innehålla *Salmonella typhi murium* (breslau) med samma fagtyp som de baciller, vilka påträffades hos de sjuka. Inom huvudepidemiområdena, men även i andra, vitt skilda delar av landet, uppträdde därefter sekundärfall, smittade från de primära härdarna. Dessa tardivepidemier synes bli utdragna i tiden.

Det har också ådagalagts, att slaktdjur i djurbesättningar från Kronobergs län i viss utsträckning varit intravitalt infekterade med samma bacill det vill säga före slakten. Härigenom har smittan kunnat föras in i slakteriet. Vid utredningen har också undersökts andra vägar för smittans införande vid Alvestaslakteriet. Av dessa anses smitta genom gnagare och med vatten i detta fall osannolika. De bland slakteripersonalen påträffade symptomfria smittbärarna visade sig vara mycket tillfälliga. De har sannolikt smittats under pågående epidemi. I jämförelse med risken av massiv smitta från de intravitalt infekterade djuren framstår den från humana smittbärare som avgjort mindre sannolik.

Orsaken till epidemins betydande omfattning och delvis svårartade förlopp torde icke enbart ligga i en massiv infektion vid Alvestaslakteriet och i företagets synnerligen stora omsättning och vida distributionsområde. Anhopningen av slaktdjur efter arbetskonflikten den 4 maj—den 7 juni 1953, bristfällig nedkyllning av de slaktade djuren samt ogynnsamma temperaturförhållanden får anses ha varit i hög grad bidragande.

Rörande den bristfälliga nedkyllningen yttrades i rapporten, att i slutet av juni 1953 gjorda temperaturmätningar i vissa kylrum i slakteriet låtit förmoda att slaktade djurkroppar, i varje fall vid en anhopning av slakt med därav följande belastning av kylrummen, icke alltid kunnat nedkylas på önskvärt sätt, vilket under den värmehölja som satte in i juni varit av stor betydelse. Vidare anfördes, att det syntes ganska troligt, att temperaturen i järnvägsvagnar, som under denna tid använts för transport av kött från slakteriet, blivit abnormt hög.

Rörande vissa vid undersökningarna påtalade brister i fråga om hygien i slakteriet anfördes i medicinalstyrelsens och veterinärstyrelsens rapport bl. a. följande. Kritiken mot slakteriet i Alvesta riktade sig mot hygieniska brister därstädes. Särskilt gällde dessa förekomsten av råttor och förorenat vatten. I båda de nämnda avseendena hade det konstaterats vissa brister. Slakteriets lokaler hade icke varit helt tillfredsställande råttsäkrade. Av en rapport, som avgivits av medicinalstyrelsens råttexpert, framginge

emellertid att svårigheterna att helt förhindra, att råttor finge tillträde till slakteriet, hade varit utomordentligt stora och delvis berott på omständigheter, varöver slakteriledningen icke kunnat råda. Utredningen gäve icke heller anledning antaga, att den sparsamma råttförekomsten skulle ha bidragit till spridningen av paratyfusmittan. — Vattenfrågan vid Alvesta-slakteriet hade redan tidigare varit föremål för uppmärksamhet. Vattenförsörjningen hade icke varit tillfredsställande ordnad. De verkställda undersökningarna talade emellertid mot antagandet, att paratyfusmittan skulle ha införts till slakteriet med vattnet.

Den 12 augusti 1953 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för inrikesdepartementet att tillkalla en sakkunnig för att inom departementet utreda frågan om ersättning till dem som åsamkats ekonomisk skada genom statliga och kommunala myndigheters ingripanden i samband med pågående paratyfusedemi och därmed sammanhängande spörsmål.

I en den 2 november 1953 avgiven promemoria fann *utredningsmannen* på anförda skäl, att de stora förluster som drabbat företaget och enskilda inom vissa områden under epidemien på grund av myndigheternas ingripanden motiverade att ersättning i viss utsträckning lämnades från det allmänna, samt framlade förslag i den riktningen.

I fråga om allmänna begränsningar i ersättningsrätten framhöll *utredningsmannen* i promemorian bl. a. följande. Som allmän regel för samtliga de ersättningar som borde komma i fråga föresloges, i analogi med vad som vore stadgat i epizootilagen, att om den som begärt ersättning dömdes till ansvar för förseelse av slag som avsåges i epidemilagen eller livsmedelsstadgan, den myndighet som beslutade om ersättningen skulle äga bestämma att ersättning ej skulle utgå eller att ersättningen skulle reduceras med visst belopp (10 § andra stycket i *utredningsmannens* förslag till kungörelse). Vidare borde enligt förslaget ersättning ej heller eljest utgå när någon avsiktligt eller genom grov vårdslöshet orsakat förlust i de hänseenden varom här vore fråga eller om någon till stöd för ansökning om ersättning medvetet lämnat oriktig uppgift.

Över promemorian avgavs, efter remiss, yttranden bland annat av statskontoret och medicinalstyrelsen.

I fråga om de av *utredningsmannen* föreslagna allmänna begränsningarna i ersättningsrätten gick *statskontoret* i sitt yttrande in på spörsmålet om begränsningsreglernas tillämpning i ett visst konkret fall samt anförde därvid:

I sin redogörelse för paratyfusedemien 1953 uttala medicinalstyrelsen och veterinärstyrelsen, att smittspridningen med största sannolikhet skett med slakteriprodukter från Alvesta slakteri, varjämte styrelserna framföra vissa anmärkningar mot speciella förhållanden vid slakteriet och vid transporter därifrån. *Utredningsmannen* har föreslagit, att ersättning ej skall utgå till den, som avsiktligt eller genom grov vårdslöshet orsakat förlusten. Vidare skall om den som begärt ersättning dömes till ansvar för förseelse enligt epidemilagen eller livsmedelsstadgan rätten till ersättning kunna helt eller delvis bortfalla. Enligt vad statskontoret under hand inhämtat kommer

åtal ej att väckas mot Alvesta slakteri på grund av försummelse enligt livsmedelsstadgan eller epidemilagen. Med anledning härav vill statskontoret framhålla, att då det här är fråga om att av skälighetshänsyn bereda möjlighet till ersättning för lidna förluster, det får anses naturligt att från rätt till gottgörelse uteslutes person eller företag beträffande vilka föreligga skäligen misstankar att de genom vållande eller försummelse bidragit till epidemins spridning eller försvårat dess bekämpande. Mot bakgrunden härav och med hänsyn till vad medicinalstyrelsen och veterinärstyrelsen uttalat rörande epidemien måste statskontoret finna det stötande, om någon som helst ersättning skulle utgå till Alvesta slakteri för uppgivna förluster.

Medicinalstyrelsen ansåg, att de av utredningsmannen föreslagna allmänna begränsningarna borde skärpas. Styrelsen anförde därvid, att den med hänvisning till de i styrelsens redogörelse över epidemien redovisade utredningarna funne skäl tala för att även annan än den som åsyftades i 10 § andra stycket i utredningsmannens förslag till kungörelse måtte vidkännas jämkning i sina ersättningsanspråk, om han genom underlåtenhet att iakttaga tillbörlig aktsamhet och omsorg i hygieniskt avseende kunde antagas ha medverkat till skadans omfattning.

I proposition nr 240 till 1953 års höstriksdag hemställde Kungl. Maj:t bl. a. att riksdagen måtte *dels* medgiva att av statsmedel måtte utbetalas ersättningar i anledning av paratyfusedemien år 1953 enligt i propositionen angivna grunder, *dels* till vissa ersättningar i anledning av paratyfusedemien år 1953 å tilläggsstat till riksstaten för budgetåret 1953/54 under elfte huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag å 1 500 000 kronor.

Vad beträffar de allmänna begränsningarna i möjligheten till ersättning erinrade chefen för inrikesdepartementet i propositionen om de yttranden statskontoret och medicinalstyrelsen gjort i frågan samt anförde:

Gemensamt för statskontorets och medicinalstyrelsens inställning beträffande ifrågavarande allmänna begränsningar synes vara att ämbetsverken båda vill gå längre än utredningsmannen i inskränkande riktning. Vid bedömning härav bör ihåggas att här icke är fråga om utövning av lagliga rättigheter utan om att av billighetshänsyn bereda viss gottgörelse. Det förefaller mig emellertid vara en alltför snäv begränsning av skälighetsprövningen om man som statskontoret föreslagit utesluter den skadelidande från ersättning så snart skäligen misstankar för vållande eller försummelse föreligger. En dylik begränsning bör ifrågakomma endast om verkliga skäl kan förebringas för att anse att den skadelidande själv genom vållande eller försummelse medverkat till uppkomsten av skadan. Jag anser sålunda att den av medicinalstyrelsen föreslagna principen för begränsning är i stort sett riktig.

I utlåtande den 10 december 1953 (nr 206) i anledning av propositionen och i ämnet väckta motioner hemställde statsutskottet, att riksdagen måtte bl. a. *dels* medgiva att av statsmedel måtte utbetalas ersättningar i anledning av paratyfusedemien år 1953 enligt i huvudsak de grunder, som angivits av utskottet, *dels* till *Vissa ersättningar i anledning av paratyfusedemien år 1953* å tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1953/54 under elfte huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 1 500 000 kronor.

Utskottet uttalade angående grunderna för utbekommande av ifrågavarande ersättning bl. a. följande:

Departementschefens förslag omfattar ersättning för dels företagsförluster och dels anställdas förluster. Med hänsyn till att ersättningarna motiverats med billighetshänsyn anser utskottet det vara viktigt att reglerna för ersättningen kommer att innebära garantier för att de anställda — som får antagas i allmänhet ha svagare ekonomi — genomgående blir minst lika väl tillgodosedda som företagen. Av denna anledning vill utskottet, som med nedan angivna jämkningar förordar departementschefens förslag, uttala önskvärdheten av en restriktiv tillämpning av de föreslagna ersättningsreglerna i vad de avser företag. I anslutning härtill vill utskottet understryka departementschefens uttalande att en begränsning av rätten till ersättning bör ske, om verkliga skäl kan förebringas att den skadelidande själv genom vållande eller försummelse medverkat till uppkomsten av skadan. Därutöver vill utskottet förorda att ersättning skall reduceras eller uteslutas även i fall, då den skadelidande icke upprätthållit allmänt vedertagen hygienisk standard, även om det ej kan visas att direkt orsakssammanhang föreligger mellan detta åsidosättande och skadan.

Riksdagen godkände utskottets utlåtande.

De av riksdagen sålunda gjorda uttalandena i fråga om allmänna begränsningar i ersättningsrätten blevo beaktade i den av Kungl. Maj:t den 18 december 1953 utfärdade kungörelsen om ersättning av statsmedel i vissa fall på grund av förluster, förorsakade av paratyfusepidemien år 1953 inom landet. (SFS 736/1953)

Enligt kungörelsen ankommer det på Kungl. Maj:t att — efter det vederbörande länsstyrelse och statskontoret avgivit yttrande — avgöra ansökningar om ersättning av allmänna medel för kostnader och förluster, som omfattas av kungörelsen, om det begärda beloppet överstiger 2 000 kronor.

Bestämmelser om allmänna begränsningar i ersättningsrätten finnas i 11 § i kungörelsen. Den som avsiktligt eller genom grov vårdslöshet orsakat förlust, varom i kungörelsen är fråga, kan icke erhålla ersättning för sådan förlust. Har vidare skadelidande eljest genom vållande eller försummelse medverkat till skadan eller har han vid tiden för skadans uppkomst eller närmast dessförinnan icke upprätthållit allmänt vedertagen hygienisk standard, må bestämmas att ersättning ej skall utgå eller att ersättning skall utgå med minskat belopp. Detsamma skall gälla där någon dömes till ansvar för förseelse mot epidemilagen eller livsmedelsstadgan. Slutligen utgår ej ersättning därest till stöd för ansökan om ersättning medvetet lämnats oriktig uppgift.

I en den 15 februari 1954 till länsstyrelsen i Kronobergs län inkommen ansökan hemställde Kronobergs läns slakteriförening u. p. a., Alvesta, jämlikt ovannämnda kungörelse den 18 december 1953 om ersättning av allmänna medel för uppkomna förluster i anledning av paratyfusepidemien. Under ärendets gång bestämde slakteriföreningen sitt ersättningsyrkande till sammanlagt 489 692 kronor 85 öre.

Länsstyrelsen i Kronobergs län, som tillstyrkte att slakteriföreningen tillerkändes ersättning i begärt avseende, avgav den 31 juli 1954 i samband med överlämnandet av ansökningshandlingarna till statskontoret yttrande i ärendet. I yttrandet erinrade länsstyrelsen till en början om att enligt kungörelsen den 18 december 1953 kunde bestämmas, att ersättning ej skulle utgå eller att ersättning skulle utgå med minskat belopp, om skadelidande genom vållande eller försummelse medverkat till skadan eller vid tiden för skadans uppkomst eller närmast dessförinnan icke upprätthållit allmänt vedertagen hygienisk standard. Vidare framhöll länsstyrelsen, att det, då medicinal- och veterinärstyrelserna i sin redogörelse för epidemien ansett sig kunna konstatera, att smittspridningen med största sannolikhet skett med slakteriprodukter från slakteriföreningens slakteri, hade ifrågasatts om icke föreningen med tillämpning av denna begränsning i ersättningsrätten borde uteslutas från gottgörelse för lidna skador. Länsstyrelsen fortsatte därefter:

Vid bedömande härav synes länsstyrelsen främst böra beaktas, hur föreningens produkter kunnat bliva nedsmittade. Företagen utredning har visat, att slaktdjur i djurbesättningar inom länet varit infekterade med samma bacill som påträffades hos de humana smittbärarna under epidemien. Enligt medicinal- och veterinärstyrelserna har smittan härigenom kunnat föras in i slakteriet. För att vinna full klarhet i hur smittan inkommit i slakteriet har även andra tänkbara smitthärdar undersökts. Vad härvid framkommit har givit stöd för den meningen, att det är osannolikt, att smittan införts genom gnagare eller med vatten, och vidare, att det är mindre sannolikt, att smittbärare bland slakteripersonalen överfört smittan. Då andra möjliga smittvägar icke kunnat påvisas, synes det kunna anlagas, att smittan införts i slakteriet med slaktdjur. Det torde icke kunna göras gällande, att detta berott på någon försummelse från föreningens sida.

Vad som däremot möjligen kan läggas föreningen till last och jämväl förmodats vara anledningen till den rikliga smittspridningen med föreningens produkter är den bristfälliga nedkylningen av de slaktade djuren. Denna försummelse synes emellertid länsstyrelsen böra bedömas mot bakgrunden av de vid tiden för epidemiens utbrott rådande faktiska förhållandena. Under livsmedelskonflikten, då icke någon annan slakt än nödslakt utfördes vid slakteriet, förblev ett stort antal av föreningsmedlemmarnas djur oslaktade. När slakten återupptogs den 8 juni 1953, blev därför tillförseln av slaktdjur av osedvanligt stor omfattning med åtföljande forcering av slakten. Härigenom uppkom en ökad belastning av kylrummen, vilket förmodats hava medfört, att djurkropparna icke kunnat nedkylas på önskvärt sätt. På grund av dessa förhållanden och den vid tiden för epidemiens utbrott ovanligt höga lufttemperaturen torde också vissa svårigheter hava förelegat att hålla djurkropparna tillfredsställande nedkylda under transport. Med hänsyn härtill och då icke med säkerhet kunnat klarläggas, att bristfällig nedkylning orsakat smittans spridning, bör föreningen enligt länsstyrelsens mening icke rimligen uteslutas från rätt till ersättning enligt kungörelsen. Därest skäliga misstankar skulle kunna anses föreligga, att föreningen genom försummelse medverkat till de uppkomna skadorna, torde dock jämlikt grunderna för kungörelsen någon begränsning av ersättningsrätten av denna anledning icke kunna ifrågakomma.

Med hänsyn till vad länsstyrelsen anfört i sitt utlåtande över föreningens ersättningsframställning fann sig statskontoret den 22 mars 1955 böra anhålla hos medicinalstyrelsen, att styrelsen i samråd med veterinärstyrelsen ville till statskontoret inkomma med utlåtande, huruvida efter den 7 oktober 1953 några faktiska omständigheter framkommit, som kunde anses vara av beskaffenhet att föranleda jämkning eller komplettering av den av styrelserna sistnämnda dag framlagda redogörelsen, särskilt i vad gällde de förhållanden vid slakteriet i Alvesta, som varit av betydelse för epidemiens uppkomst och spridning.

Medicinalstyrelsen inhämtade yttranden i ärendet av veterinärstyrelsen och statens bakteriologiska laboratorium.

I ett den 11 maj 1955 dagtecknat yttrande framhöll *veterinärstyrelsen* bl. a., att salmonellaepizooti icke konstaterats inom det aktuella området, att de bacillbärande friska livdjuren saknade epidemiologisk betydelse, att eventuellt allmäninfekterade uppslaktade djur — om sådana över huvud funnits — med största sannolikhet icke kunnat giva upphov till en epidemi av den storleksordning, varom här vore fråga, samt att den påvisade tarminfektionen hos friska slaktdjur saknade varje praktisk betydelse ur epidemiologisk synpunkt. Veterinärstyrelsen ansåg därför sannolika skäl tala för att varken de infekterade livdjuren eller de vid slakteriet uppslaktade infekterade djuren i och för sig haft eller kunnat ha någon nämnvärd betydelse för 1953 års salmonellaepidemi. Däremot talade alla kända fakta för att kött från slakteriet burit den smitta, som grundlagt och utvecklat epidemien. Då smittan enligt det ovan sagda icke torde ha härstammat från djuren, återstode endast den möjligheten att köttet sekundärt infekterats. Hur infektionen tillförts köttet vore oväsentligt i detta sammanhang dels därför att slakteriet icke torde kunna lastas härför, dels därför att en dylik kontaktsmitta icke kunde tänkas vara epidemibildande, om infektionen icke finge tillfälle till anrikning. På grunder, som angivits i yttrandet, fann veterinärstyrelsen mycket starka skäl tala för antagandet att all väsentlig förökning av bakterierna — och det vore denna som vore huvudorsaken till epidemien — hade ägt rum efter det köttet lämnat slakteriet. Veterinärstyrelsen kunde därför för sin del icke vidhålla sin i ovannämnda redogörelse den 7 oktober 1953 redovisade uppfattning, att smittöverföring från infekterade djur varit en avgjort sannolik orsak till epidemiens uppkomst.

Statens bakteriologiska laboratorium avgav yttrande den 30 juni 1955 och ingick därvid på en detaljerad granskning av veterinärstyrelsens uttalanden. Enligt verkställda undersökningar vore — uttalade laboratoriet — infektionen påvisbar i massiv omfattning hos de slaktade djurkropparna flera dagar, innan de första fallen bland människor kunde konstateras. Laboratoriet kunde icke dela veterinärstyrelsens uppfattning att enstaka allmäninfekterade djur icke kunnat ge upphov till en epidemi av sådan storleksordning som den ifrågavarande. Eftersom under alla förhållanden en sekundär tillväxt måste ha skett, vore det väl tänkbart att blott enstaka djur utgjort den primära smittkällan. Epidemiens storleksordning hade enligt la-

laboratoriets uppfattning mera att göra med möjligheterna för bakteriernas spridning inom slakteriet och deras tillväxt och med omfattningen av slakteriets distributionsområden än med det primära ursprungets numerär eller storlek. Slakt av sjuka och friska djur hade icke hållits åtskilda inom slakteriet. Detta innebure, att lokaliteter, redskap och personal kunnat infekteras från sjuka djur och sprida infektionen i kedja från det ena djuret till det andra. Det borde vidare framhållas, att den forcerade slakten, som under den aktuella tidsperioden tidvis varit dubbelt så stor som normalt, måste ha medfört en forcerad levande djurbesiktning med svårigheter att effektivt gallra bort sjuka djur. Det måste dock påpekas, att det i regel icke vore möjligt att genom granskning av de inre organen vid slakten avslöja en allmän infektion. Enligt laboratoriet måste djur med baciller i mesenteriallymfkörtlarna givetvis även under viss tid hysa smittämnet i tarminnehåll och utsöndra det med träcken. Härigenom uppkomme risk för spridning av smittan inom slakterilokalerna och till slakteripersonalens händer, eftersom träck ibland avginge när djuren skjutas och djurens hud ofta vore förorenad med träck, då de kommo in i slakteriet. Möjligheter till smittspridning denna väg förelåge alltså. Dessa möjligheter hade icke kunnat belysas av de försök, som veterinärstyrelsen hänvisat till och som utgjort grunden till slutsatsen att mesenterialpositiva djur saknade epidemiologisk betydelse. Några säkra iakttagelser förelåge icke, som tillåte den generella slutsatsen, att all väsentlig förökning av bakterierna ägt rum efter det köttet lämnat slakteriet. Med hänsyn till den då rådande höga temperaturen i slakteriets kylrum och då under epidemitiden slakten tidvis varit dubbelt så stor som normalt, vore det naturligt att tänka sig, att kropparna kylts ned långsammare än vanligt i kylrummen och att denna omständighet gynnat tillväxten av bakterierna. Epidemier hade samtidigt uppträtt i slakteriets alla väsentliga avsättningsområden, vilket vore oförklarligt, om ej en utsädd av smitta ägt rum inom slakteriet. — Sammanfattningsvis anförde laboratoriet, att ursprungshärden för epidemien icke med full säkerhet kunnat fastställas men att tungt vägande skäl talade för att den vore att söka bland slaktdjuren, att en betydande smittspridning ägt rum inom slakteriet, att denna smittspridning med all sannolikhet företrädesvis skett från djur till djur, men antagligen även från djur till människa och från människa till djur, att en förökning av bakterierna ägt rum efter slakten och att denna bakterieförökning sannolikt ägt rum både inom slakteriet och under transporterna. Laboratoriet ville ock som sin uppfattning uttala, att slakteriet icke visat erforderlig hänsyn till risken för smittspridning under slakten och vid djurkropparnas förvaring därefter men att bristerna härutinnan icke torde varit större än på andra slakterier i landet vid ifrågavarande tidpunkt.

I utlåtande av den 17 oktober 1955 fann *medicinalstyrelsen* det påtagligt, att en infektion förelegat bland de slaktade djuren redan från slaktperiodens början. Den massiva infektion i de slaktade djurkropparna, som påvisats, liksom smittans vidare spridning berodde enligt styrelsens mening främst på den anhopning av djurkroppar, som föranletts av den starkt forcerade

slakten efter arbetskonfliktens slut, samt den därav följande stegrade belastningen å kylrum och transportfordon i förening med den då rådande höga temperaturen utomhus. Med hänsyn härtill och till vad i övrigt framkommit kunde medicinalstyrelsen i likhet med statens bakteriologiska laboratorium icke finna, att de efter den 7 oktober 1953 verkställda undersökningarna rubbade den av medicinal- och veterinärstyrelserna sistnämnda dag uttalade uppfattningen, att smittöverföring från infekterade djur varit den sannolika orsaken till epidemiens uppkomst.

Medicinalstyrelsen framhöll vidare bl. a., att högsta antalet djurkroppar, som finge av en besiktningsveterinär undersökas under loppet av en och samma dag, jämlikt gällande föreskrifter icke finge överstiga 400 enheter. Hade slakten någon dag omfattat större antal, fick veterinärundersökning på vissa villkor uppskjutas till dagen efter slaktdagen. Under 11 dagar av juni var slakten vid slakteriet väsentligt högre än 400 enheter, och vissa dagar översteg den 700 enheter. Besiktningsveterinären hade enligt avgivna rapporter icke biträts av annan veterinär, däremot hade — per telefon — medgivande lämnats av chefen för veterinärstyrelsens hygienbyrå att överskrida föreskrivet maximiantal besiktigade enheter. Tillförseln av slaktdjur under juni månad syntes sålunda varit så stor, att det icke varit möjligt för föreningen att genomföra en fullt betryggande kontroll vid djurens nedslaktning samt beträffande förvaring och transport av slaktköttet under de hygieniska villkor, som avsetts i livsmedelsstadgan. Detta belystes ock av de iakttagelser, som redovisats i rapporten den 7 oktober 1953. Under sådana förhållanden borde enligt medicinalstyrelsens uppfattning slakteriledningen eller besiktningsveterinären *antingen* föranstaltat om att vid slakteriet icke mottagits större mängder slaktdjur än som med tillgängliga resurser kunde omhändertagas under tillfredsställande hygieniska betingelser *eller också*, i den mån så ej varit möjligt, vidtagit åtgärder för att i erforderlig grad förstärka slakteriets resurser i fråga om lagrings- och nedkylningsmöjligheter. Ansvaret härför kunde enligt medicinalstyrelsens mening icke i väsentlig mån rubbas av veterinärstyrelsens underhandsmedgivande att överskrida maximeringen av antalet besiktningsenheter. Medicinalstyrelsen betonade vidare, att bristen på särskild sanitetsavdelning vid slakteriet bort påkalla särskild försiktighet samt den ökade påfrestningen å kylutrymmena krävt speciell uppmärksamhet, särskilt vid då rådande höga utetemperatur. Några detaljerade bestämmelser om transporter av djur och kött från slakterierna funnes endast beträffande kringföringshandeln.

Medicinalstyrelsen uttalade slutligen, att den omständigheten, att gällande författningar och av myndigheterna givna centrala direktiv vid tidpunkten för arbetskonfliktens biläggande icke innehölle mera preciserade hygieniska föreskrifter rörande förfarandet med slakt och nedkylning av slaktade djur vid förvaring eller transport, icke torde fritaga slakteriledningen och besiktningsveterinären från skyldigheten att anpassa anordningar och åtgärder efter de speciella förhållanden som rådde vid tillfället. Särskilt i situationer, som icke rimligen kunnat förutses av lagstiftarna, måste utökad an-

svar åvila slakteriledningen och dess expert, besiktningsveterinären, att beakta riskerna för smittspridning i samband med slakteriverksamheten.

Under hänvisning till vad sålunda anförts fann medicinalstyrelsen för sin del, att slakteriledningen och besiktningsveterinären icke kunde fränkännas visst ansvar för epidemiens uppkomst och spridning.

Statskontoret, som avgav utlåtande i ärendet den 22 november 1955, framhöll bl. a., att ett ställningstagande till slakteriföreningens ansökan förutsatte kännedom om orsakerna till uppkomsten av den massiva infektionen vid föreningens slakteri i Alvesta samt till spridningen av epidemien, ävensom ett bedömande i vad mån företagets ledning eller dess anställda genom grov vårdslöshet, vållande eller försummelse medverkat därtill. Därvid hade statskontoret haft att i första hand söka ledning i den av medicinalstyrelsen och veterinärstyrelsen den 7 oktober 1953 lämnade redogörelsen för paratyfusedemien sommaren 1953.

I utlåtandet lämnade statskontoret en sammanfattning av innehållet i nyssnämnda redogörelse samt refererade i korthet de yttranden som avgivits av veterinärstyrelsen, statens bakteriologiska laboratorium och medicinalstyrelsen. Statskontoret fortsatte därefter:

Vid prövning av frågan om och i vilken utsträckning föreningen bör erhalla ersättning för sina förluster bör enligt statskontorets mening beaktas, att någon lagenlig rätt till ersättning icke finnes, att grunden till att ersättning utgives är billighetsskäl samt att beträffande företag, jämlikt riksdagens utalande, viss restriktivitet skall iakttagas. Erinras må i detta sammanhang, att möjligheterna att erhalla ersättning enligt kungörelsen i vissa fall äro ytterst begränsade. Så t. ex. — vilket framhölls i riksdagsdebatten — utgår icke någon som helst gottgörelse till i paratyfus avlidna personers efterlevande för försörjning eller ens begravning. Även om ett företags ekonomiska ställning givetvis icke kan få vara utslagsgivande, anser sig statskontoret icke kunna underlåta fästa uppmärksamheten vid att, som handlingarna utvisa, slakteriföreningen för redovisningsåret 1953, efter vidtagna avskrivningar, redovisar en nettovinst å 16 356 kronor 91 öre. Föreningen står, uttalar styrelsen, med obruten ekonomisk ställning.

Av myndigheternas utredningar i ärendet framgår bl. a., att efter den avslutade arbetskonflikten slaktdjur emottagits i sådan omfattning att tillgängliga resurser, främst med avseende å besiktning, kylning och hygien, varit otillräckliga, att distributionen av varorna icke skett på ett under rådande förhållanden tillfredsställande sätt, att epidemien uppkommit och spritts genom sökandeföreningens produkter. Medicinalstyrelsen har ock fastslagit, att slakteriledningen och besiktningsveterinären icke kan fränkännas visst ansvar för epidemiens uppkomst och spridning.

Vid angivna förhållanden och med beaktande av bestämmelserna i 11 § kungörelsen nr 736/1953 finner statskontoret uppenbart, att ersättning icke bör utgå till föreningen. Ämbetsverket får därför avstyrka, att föreningen tillerkännes gottgörelse för sina förluster.

I utlåtandet gjorde statskontoret vidare vissa erinringar rörande beräkningen av slakteriföreningens eventuellt ersättningsbara förluster. I anledning därav anmodade Kungl. Maj:t den 3 januari 1956 länsstyrelsen i Kronobergs län att inkomma med nytt utlåtande.

Länsstyrelsen avgav den 7 november 1956 nytt yttrande, vari länsstyrelsen — såvitt nu är av intresse — framhöll, att länsstyrelsen icke funnit skäl frångå sin i yttrande till statskontoret den 31 juli 1954 uttalade principiella uppfattning, att föreningen borde erhålla ersättning för sina förluster i enlighet med bestämmelserna i kungörelsen den 18 december 1953.

I konselj den 8 februari 1957 beslöt Kungl. Maj:t på hemställan av föredragande departementschefen, statsrådet Hedlund, att tilldela Kronobergs läns slakteriförening u. p. a., Alvesta, ersättning med fyrahundraniotusen kronor för vissa förluster i anledning av paratyfusedemien år 1953 inom landet samt anbefalldes statskontoret att till föreningen utbetala ifrågavarande belopp från det å tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1953/54 anvisade förslagsanslaget till vissa ersättningar i anledning av paratyfusedemien år 1953.

Såsom medicinalstyrelsen uttalat kan slakteriledningen icke fränkännas visst ansvar för epidemiens uppkomst och spridning. På grund härav och då statskontoret framhållit, att det enligt bestämmelserna i 11 § kungörelsen nr 736/1953 varit uppenbart att ersättning icke bort utgå till slakteriföreningen, har utskottet funnit sig böra göra anmälan jämlikt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet Hedlund.

Avslagna yrkanden angående omförmälan

I*

(Protokoll över ecklesiastikärenden den 28 september och den 19 oktober 1956)

av herr *Olofson*, som med instämmande av herrar *Englund*, *von Friesen* och *Swedberg* ansett att utskottet bort uttala följande.

Vid granskningen av statsrådsprotokollen över ecklesiastikärenden har utskottet uppmärksammat, att Kungl. Maj:t i åtminstone tre fall under år 1956 till prövning upptagit och bifallit ansökningar om dispens från de fordringar beträffande betyg, som läroverksstadgan föreskriver för lärjunges flyttning från näst högsta klassen till högsta klassen i realskola.

I den mån dispenser av detta slag över huvud taget böra ifrågakomma, torde — som ett led i strävandena att överflytta ärenden från Kungl. Maj:t till underordnad myndighet i den utsträckning detta är möjligt och lämpligt — dispensprövningen kunna uppdragas åt skolöverstyrelsen.

* *Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:*

från första kammaren: herrar Elmgren, Damström, Englund, Wahlund, Weiland, Erik Olsson, Aspling, Sveningsson och Alvar Andersson; samt

från andra kammaren: herrar Hallén, Pettersson i Norregård, von Friesen, Norén, Håstad, Spångberg, Swedberg, Gustafsson i Bogla, Alemyr och Olofson.

I detta sammanhang vill utskottet vidare erinra om att utskottet redan i sitt dechargebetänkande år 1940 i anledning av Kungl. Maj:ts prövning av dispensansökningar för erhållande av godkänd studentexamen framhållit betydelsen av att sådana dispenser lämnades endast i sällsynta undantagsfall och då på synnerligen starka skäl.

II*

(Protokoll över inrikesärenden den 23 mars 1956)

av herr *Håstad*, som ansett att utskottet bort uttala följande.

Enligt gällande bestämmelser i 1919 års lag om ordning och villkor för ändring i kommunal och ecklesiastik indelning må Kungl. Maj:t förordna om sådan ändring, om därigenom kunna vinnas fördelar för den kommunala förvaltningen eller lättnad eller utjämning i kommunala bördor eller om ändringen främjar den ekonomiska utvecklingen inom orten eller eljest medför gagn. Motsätter sig kommun, som beröres av ifrågasatt ändring i kommunal indelning, sådan ändring eller villkor, som förbindes med den, och skulle ändringen eller villkoret medföra avsevärd olägenhet för kommunen, må emellertid därom förordnas endast då ändringen finnes påkallad av betydande allmänt behov.

Genom beslut den 23 mars 1956 i statsrådsprotokollet över inrikesärenden förordnade Kungl. Maj:t på hemställan av föredraganden, dåvarande statsrådet Hjalmar Nilson, att Frösåkers kommun från och med den 1 januari 1957 skulle införlivas med Östhammars stad i kommunalt hänseende samt i avseende å fastighetsredovisningen.

Om de nämnda kommunerna skola här lämnas följande uppgifter. När Östhammars stad uppstått är icke känt. Stadens privilegier bekräftades av konung Albrekt den 25 mars 1368. Östhammar tillhör — liksom Frösåkers kommun — Norra Roslags domsaga, Norra Roslags fögderi samt Frösåkers landsfiskalsdistrikt. Stadens folkmängd den 1 januari 1955 utgjorde 1 562 personer och dess areal i land 155 ha. Skatteunderlaget i staden enligt 1954 års taxering uppgick till 48 512 skattekronor, motsvarande 31,81 skattekronor per invånare.

I Östhammar, som sedan länge utgjort den naturliga centralorten för större delen av frösåkersbygden, finns bl. a. domsagokansli, landsfiskalskontor, samrealskola, provinsialläkare, apotek och länslasarett med folktandvård.

Frösåkers kommun bildades vid kommunindelingsreformen, som trädde i kraft den 1 januari 1952, genom sammanslagning av Forsmarks, Valö, Hökhuvuds, Börstils och Hargs kommuner. Dess folkmängd uppgick den 1 januari 1955 till 6 252 personer och dess areal i land utgjorde 76 716 hektar.

* Närvarande vid behandlingen av förevarande ärende:

från första kammaren: herrar Elmgren, Damström, Englund, Georg Pettersson, Olsén, Weiland, Erik Olsson, Fritiof Karlsson, Torsten Andersson och Sveningsson; samt

från andra kammaren: herrar Hallén, Pettersson i Norregård, von Friesen, Håstad, Spångberg, Swedberg, Jonsson i Haverö, Schlstedt och Hamrin i Jönköping.

Skatteunderlaget i landskommunen enligt 1954 års taxering uppgick till 132 899 skattekronor, motsvarande 20,97 skattekronor per invånare.

Enligt 1950 års folkräkning funnos i landskommunen sex tätorter med sammanlagt 1 687 invånare, nämligen Gammelbyn invid stadens gräns i Börstils socken (243 inv.), Snesslinge i Börstils socken (265 inv.), Skediga i Börstils socken (289 inv.), Forsmark i Forsmarks socken (228 inv.), Harg i Hargs socken (373 inv.) och Hargshamn i Hargs socken (287 inv.).

Initiativet till indelningsändring hade ursprungligen tagits av Östhammars stad, som redan 1946 begärt införlivning med staden av vissa områden i Börstils och Hargs socknar. Under utredningen i anledning därav framfördes tanken, att hela den nya storkommun, Frösåkers kommun, skulle införlivas med staden.

De båda kommunernas fullmäktige tillstyrkte enhälligt en sådan sammanslagning. Stadsfullmäktige uppställde emellertid såsom oeftergivligt villkor därför, att den nybildade kommunen skulle utgöra stadskommun och benämnas Östhammars stad. Frösåkers kommunalfullmäktige förklarade, att de funno det naturligt, att den nybildade kommunen skulle bli en landskommun med hänsyn till att den väsentligen utgjordes av en jordbruksbygd, för vilken en stadskommunal förvaltningsform tedde sig onödig och främmande. Fullmäktige ville dock icke motsätta sig stadens önskemål att bibehålla stadskaraktären, då frågan härom icke syntes böra tillmätas en så avgörande betydelse, att indelningsfrågan stod och föll med densamma.

Till grund för Kungl. Maj:ts prövning av ärendet låg bl. a. en utredning, som verkställdes av länsstyrelsen i länet, samt yttrande, avgivet av kammarkollegiet.

Under återopande av den utredning, som företagits, tillstyrkte länsstyrelsen på anförda skäl, att Frösåkers kommun införlivades med Östhammars stad. I betraktande av bl. a. de båda fullmäktigförsamlingarnas enhälliga beslut ansåg länsstyrelsen, att anledning saknades att befara, att centralortens intressen skulle bli åsidosatta av en nybildad storkommun. Länsstyrelsen anförde vidare, att den nya kommunen, trots de omständigheter, som kunde tala däremot, borde givas stadskaraktär med hänsyn till det av staden uppställda förbehållet, som enligt länsstyrelsens mening var väl förstäeligt på grund av stadens gamla traditioner.

Även kammarkollegiet tillstyrkte kommunsammanslagningen. Kollegiet anförde:

Utredningen i ärendet ger vid handen, att staden utgör den naturliga centralorten för hela frösåkersbygden med undantag för den närmast intill Öregrund liggande delen därav. På flera av kommunalförvaltningens områden är ett samarbete mellan kommunerna påkallat, vilket skulle få sin enklaste lösning genom en förening av dem till en kommun. Sålunda är en gemensam planläggning av områden på ömse sidor av stadsgränsen, främst vid Gammelbyn, behövlig. Länsarkitekten har framhållit, att därest en sammanläggning av kommunerna icke kommer till stånd, frågan om en begränsad regionplan omfattande hela staden och delar av Börstil omedelbart bör aktualiseras. Vidare märkes på skolväsendets område, att staden med sin ringa

folkmängd icke kan rekrytera högstadiet i en blivande enhetsskola. Staden kommer därför i sinom tid att för detta ändamål behöva samarbeta med sin grannkommun Frösåker. Även när det gäller lösandet av frågan om huvudort för landskommunen skulle en förening av de båda kommunerna vara till gagn. Denna fråga är ännu icke avgjord, utan de kommunala organen i landskommunen äro i avbidan på ett slutligt ställningstagande i frågan inrymda i provisoriska lokaler. Vid en förening av de båda kommunerna skulle det falla sig naturligt, att staden finge utgöra kommunalt centrum för hela den utökade kommunen. Intressegemenskapen mellan de båda kommunerna är sålunda betydande.

För en förening av kommunerna talar vidare, att staden endast har en folkmängd av mellan 1 500 och 1 600 personer, vilket enligt de för den allmänna kommunindelningen tillämpade principerna är för ringa för att en sådan kommun lämpligen bör bestå som egen kommun.

För sammanläggning utan municipalbildning av mera betydande tätortsområden med landsbygdsområden har stadsregeringens uttalande, att tätortsområdena befolkningsmässigt skola representera mer än 50 procent av den nya eller utökade kommunens invånarantal, på det att representanterna för tätortsintressena skola komma i majoritet i kommunens fullmäktige. I annat fall skulle kunna befaras, att kommunens tätortsintressen icke skulle kunna, mot en majoritet i fullmäktige av representanter för landsbygdsområdena, bliva vederbörligen tillgodosedda. I nu förevarande fall uppgår folkmängden i tätorterna till sammanlagt 3 249 personer, därav 1 562 i staden och 1 687 i landskommunen, medan en av staden och landskommunen bildad kommun skulle få ett invånarantal av 7 814 personer. Folkmängden i tätorterna uppgår alltså icke till hälften därav, 3 907 personer, utan understiger detta tal med 658. Det är emellertid att märka, att landskommunen utgör ett utpräglad avfolkningsområde med stort utflyttningsöverskott, medan staden är stadd i växande, framför allt på grund av inflyttningsöverskott men även i någon mån till följd av födelseöverskott. Sålunda har exempelvis under tiden 1/1 1945—1/1 1955 folkmängden minskat i landskommunen med 1 307 personer och ökat i staden med 309 personer. Enligt den i utredningen intagna prognosen för befolkningsutvecklingen för åren 1950—1970 är en fortsatt minskning för landskommunen och en fortsatt ökning för staden att förvänta. Det torde därför endast vara en tidsfråga, när tätortsbefolkningen inom en sammanlagd kommun kommer att överstiga hälften av hela kommunens folkmängd. Då därtill kommer att fullmäktige i såväl landskommunen som staden enhälligt tillstyrkt en förening av kommunerna, finnes anledning förvänta, att några allvarligare brytningar mellan landsbygds- och tätortsintressen icke skola uppstå inom en av Östhammar och Frösåker bestående kommun.

Staden har tillstyrkt en förening av de båda kommunerna till en kommun endast under villkor, att den nya kommunen skall utgöra stadskommun och benämnas Östhammar, och landskommunen har icke motsatt sig stadens önskemål härutinnan. Att den nya kommunen skall benämnas Östhammar synes kollegiet naturligt med hänsyn till att den nuvarande staden kommer att bliva den nya kommunens huvudort. Däremot synes det kollegiet oegentligt, att en kommun med en struktur, som en sålunda bildad kommun skulle få, skall utgöra stad. Eftersom staden motsatt sig en förening av kommunerna till en kommun av landskommuns karaktär och då en sådan sammanläggning får anses innebära avsevärd olägenhet för staden, kan en dylik åtgärd icke vidtagas, med mindre den finnes vara påkallad av betydande allmänt behov. Något sådant behov föreligger enligt kollegiets mening icke. Valet synes därför stå mellan att låta sammanläggningsfrågan falla eller att

låta en av Frösåker och Östhammar bestående kommun utgöra stad. På grund härav och då det numera icke behöver uppstå några olägenheter av betydelse av att landsbygdsområden ingå i stad, vill kollegiet icke motsätta sig att den nya kommunen får utgöra stad. Indelningsändringen synes förty bora givas den formen, att landskommunen införlivas med staden. Därav följer då, att även den vidgade staden kommer att benämnas Östhammar.

Såsom framgår av redogörelsen här ovan har föredragande statsrådet tillstyrkt Kungl. Maj:ts beslut den 23 mars 1956 om införlivning av Frösåkers kommun med Östhammars stad i enlighet med vad samtliga hörda myndigheter förordat. Mot kommunsammanslagningens ändamålsenlighet i och för sig har utskottet ingen erinran. I frågan om den nya kommunens karaktär av stad, bör det framhållas, att Östhammars stad uppställt detta som en ovillkorlig fordran för en sammanslagning. Denna fordran har föredragande statsrådet icke velat motsätta sig, och även härvid har han haft stöd av Frösåkers kommun och remissmyndigheterna; kommunen hade dock helst sett, att den nya kommunen fått utgöra landskommun. Med hänsyn till samstämmigheten i uppfattningen hos de hörda myndigheterna även i denna del synes statsrådets ställningstagande förklarligt, varför utskottet ej ifrågasätter anmälan enligt § 107 regeringsformen mot honom.

Utskottet har emellertid ansett sig böra fästa uppmärksamheten på att beslutet med hänsyn till strukturen hos den nya stadskommunen avviker från de grundsatser som tidigare tillämpats. Såsom framgår av kammarkollegiets yttrande har nämligen som förutsättning för sammanslagning av mera betydande tätortsområden med landsbygd tidigare uppställts, att tätortsområdena befolkningsmässigt skulle representera mer än femtio procent av den nya kommunens invånarantal. Samma princip torde ha upprätthållits även när det gällt bildandet av nya städer. I Östhammars kommun bor endast omkring 1 600 personer i den gamla staden medan omkring 6 100 personer äro utspridda i det flera mil vidsträckta Frösåker. Inte ens om man sammanräknar folkmängden i några tätbebyggda bruk och samhällen inom Frösåkers kommun kommer den nya stadens majoritet att bo inom de agglomererade delarna. Östhammars medeltida anor som stad förtjäna väl beaktande. En stadsbildning av denna typ strider emellertid mot våra hittillsvarande begrepp om vad som skall menas med stad. Säkerligen kan en mångfald nya städer med samma övervägande landsbygdsstruktur bildas, om det nu ifrågavarande beslutet skulle bli prejudicerande. Beslutet avviker därjämte från den försiktighet vid införlivningar med stad av landsbygd, som ådagalades, när storkommunreformen genomfördes i början av 1950-talet. I förevarande fall framgår det dessutom icke av handlingarna, huruvida uppfyllandet av Östhammars fordran att behålla stadsrättigheterna verkligen var absolut nödvändigt för sammanslagningen.

Då utskottet hyser den uppfattningen att stadsbegreppet — även om nutida förhållanden kunna nödvändiggöra en uttänjning därav — bör bibehålla åtminstone en viss traditionell fasthet, har utskottet i anledning av Kungl. Maj:ts ifrågavarande beslut velat tillkännagiva sin uppfattning i en ömförmälan.